

Ny forskning i grammatik

Merete Birkelund
Susana Silvia Fernández
Henrik Jørgensen
Alexandra Kratschmer
Henning Nølke

Udgivet af:

Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet med generøs støtte fra
Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier, Københavns Universitet.

© Forfatterne og

Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 2014

Redaktion: Merete Birkelund, Susana Silvia Fernández, Henrik Jørgensen,
Alexandra Kratschmer, Henning Nølké

Sats: SIDE-1, Anne Charlotte Mouret

Tryk: Print & Sign, Syddansk Universitet, Odense

Omslag: Ulla Poulsen Precht

ISBN: 978-87-93192-19-5

ISSN: 1902-1291

Ny Forskning i Grammatik giver læseren et indblik i den nyeste nationale sprogforskning inden for dansk og en lang række fremmedsprog. Artiklerne er skrevet på dansk og afspejler en teoretisk, metodisk og interesse-mæssig mangfoldighed. Publikationen er peer-reviewed og udkommer en gang årligt.

Hovedredaktør: Nina Nørgaard
noergaard@sdu.dk

Institut for Sprog og Kommunikation
Syddansk Universitet
Campusvej 55
DK-5230 Odense M

Indholdsfortegnelse

<i>Carl Bache: Den narrative anvendelse af when i engelsk</i>	5
<i>Stine Evald Bentsen: Sproghandlinger på engelsk med dansk og spansk stemme</i>	21
<i>Tanya Karoli Christensen & Torben Juul Jensen: Sætningsadverbialer i ledsætninger som forgrundssignal</i>	37
<i>Per Durst-Andersen: Sprog og krop. En kognitiv-semiotisk analyse</i>	55
<i>Klaus Geyer, Ken Faro & Erla Hallsteinsdóttir: Form, funktion, kognition reception, produktion: En ny almen-sammenlignende e-grammatik</i>	69
<i>Jan Heegaard & Janus Mortensen: Fonetisk reduktion og kommunikative kontraster: Tilfældet faktisk</i>	87
<i>Lars Heltoft: Topologi og grammatikalisering</i>	103
<i>Olga Holberg: Opfordringer på dansk, russisk og engelsk i teori og praksis</i>	123
<i>Kirsten Jeppesen Kragh, Eva Skafte Jensen & Erling Strudsholm: Med og uden subjekt</i>	143
<i>Iørn Korzen: Firkløvning. En typologisk-komparativ beskrivelse af sætningskløvninger med eksempler fra dansk og italiensk</i>	163
<i>Peter Juul Nielsen: Supinum versus perfektum participium i dansk: Indholdsdifferentiering, mulige bøjningsvalg og andenordensnul</i>	177
<i>Sten Vikner: Possessorens status inden for nominalgruppen</i>	193

Den narrative anvendelse af *when* i engelsk

Carl Bache

1. Introduktion

I dette indlæg underkastes anvendelsen af *when* i engelsk en nøjere granskning i sætninger af følgende type:

- (1) Jane was quietly reading the newspaper *when* Jack suddenly came barging in.
- (2) Shelby had only just entered the room *when* somebody hurled a stone through the window.

I disse eksempler, som benævnes ‘narrative’, sammenkæder *when* en sætning (herefter ‘*when*-sætning’) med en foregående sætning (herefter ‘basis-sætning’), således at *when*-sætningen udtrykker en ny situation på baggrund af den situation basissætningen udtrykker, og dermed bringer ‘fortællingen’ et skridt videre. Denne særlige, ikke specielt højfrekvente brug af *when* har været genstand for en del opmærksomhed i specialstudier af *when*-sætninger og af narrative tekster, men har kun sjældent fundet vej til de store standardgrammatikker i engelsk: For eksempel leder man forgæves i Quirk et al. (1985) (på 1.779 sider) og Huddleston & Pullum (2002) (på 1.842 sider). Til gengæld er der en detaljeret gennemgang af narrativt *when* og relaterede emner i Couper-Kuhlen (1988, 1989a og 1989b), og i Declerck (1997). Disse indsigtfulde analyser af narrative *when*-sætninger er et vigtigt udgangspunkt for nærværende indlæg, hvor jeg forsøger at gå et skridt videre i forståelsen af fænomenet. Mit ærinde er nøjere at beskrive de mekanismer der er i spil, både pragmatisk og syntaktisk, når *when* bruges narrativt.

2. De mange forskellige anvendelser af *when*

Før vi kigger nærmere på den narrative anvendelse af *when*, er det nyttigt kort at berøre nogle af dette ords mere gængse anvendelsesmuligheder i engelsk:

a) Spørgeord:

- (3) *When* did Shelby leave?
 (4) I asked Mike *when* the children would be sent to bed.

I (3) analyseres *When* som tidsadverbielt spørgeord (med betydningen ‘på hvilket tidspunkt’) i en interrogativ hovedsætning. I det indirekte spørgsmål i (4) har *when* samme funktion og betydning, men denne gang i en ledsætning der fungerer som direkte objekt i en overordnet hovedsætning.

b) Relativ med antecedent:

- (5) I feared the moment *when* she would learn the truth.
 (6) Jack has postponed the meeting to next Friday, *when* the test result will be ready.

I begge eksempler indleder *when* en relativ bisætning der udbygger en nominal antecedent (*the moment* i (5) og *next Friday* i (6)), enten restriktivt (som i (5)) eller nonrestriktivt (som i (6)). Som relativ med antecedent har *when* typisk adverbial funktion i den relative ledsætning.

c) Uafhængigt relativ:

Relativt *when* forekommer også uden antecedent:

- (7) He has decided to keep her things for *when* she returns.
 (8) Alone at night, that was *when* I missed her the most.

I disse eksempler har *when* betydningen ‘the time when’ og har også her tidsadverbial funktion i den ledsætning som det indleder.

d) Underordningskonjunktion (‘subjunktion’):

- (9) *When* Shelby got back to her flat, she at once called her parents.
 (10) I entered the building *when* I received the go ahead message.

Her underordner *when* sin ledsætning og sikrer dens status i forhold til den overordnede sætning som tidsadverbial (i den traditionelle analyse), idet den

anvender sit indhold til kontekstuel at tidsfæste den situation som den overordnede sætning udtrykker. Det er vigtigt at bemærke at til forskel fra eksemplerne (3) til (8), er *when* her ikke adverbial i egen sætning, men **subjunktion** der i følge den traditionelle analyse sikrer at *when*-sætningen som helhed får adverbial funktion i den overordnede sætning.

På overfladen minder eksemplerne i (1) og (2) med narrativt *when* om brugen af *when* som subjunktion. Men fortolkningen af dem er helt anderledes. I stedet for kontekstuel at tidsfæste en overordnet sætning udtrykker *when*-sætningen en vigtig ny situation. Så eksempel (1) er ikke først og fremmest en sætning der beskriver Janes avislæsning, men det at Jack pludselig kommer væltende ind, og at han gør det på et tidspunkt hvor Jane sidder og læser avis. Og i (2) er den primære proposition ikke at Shelby var gået ind i et rum på et bestemt tidspunkt, men at nogen kastede en sten ind gennem vinduet lige efter hun var gået derind. Disse fortolkninger beror på en 'omvendt' kommunikativ rollefordeling mellem *when*-sætningen og basissætningen i (1) og (2) i forhold til (9) og (10): Det er ikke længere *when*-sætningen der tidsfæster basissætningen, men den der kontekstuel tidsfæstes af basissætningen.

De spørgsmål der rejser sig i forbindelse med narrative *when*-sætninger, er følgende: (i) Hvilke pragmatiske og kommunikative overvejelser betinger brugen af narrative *when*-sætninger? (ii) Hvordan skal *when* og *when*-sætningen analyseres syntaktisk? (iii) Kan der i vores analyse af den narrative anvendelse af *when*-sætninger skabes sammenhæng mellem pragmatik og syntaks?

3. Karakteristiske træk ved narrative *when*-sætninger

Declerck (1997: 212ff) og Couper-Kuhlen (1988, 1989a, 1989b) opregner en række karakteristiske træk ved narrative *when*-sætninger. Her er nogle af de vigtigste:

- i) *When* kan i narrative sætninger parafraseres med kombinationen af sideordningskonjunktionen *and* og det sekventielle adverbium *then* (Declerck 1997: 212, Couper-Kuhlen 1989b: 20):
 - (1⁷) Jane was quietly reading the newspaper *and then* suddenly Jack came barging in.

- ii) Narrative *when*-sætninger kan ikke bruges til at besvare et spørgsmål om 'hvornår' (Declerck 1997: 212), hvilket naturligvis blot understreger den omvendte rollefordeling nævnt ovenfor.
- iii) Narrative *when*-sætninger er assertive ligesom mange hovedsætninger og udtrykker ikke et præsupponeret indhold (Declerck 1997: 213, Couper-Kuhlen 1989b: 19).
- iv) Narrative *when*-sætninger er altid efterstillede og kan ikke foranstilles basissætningen uden en omfortolkning til ikke-narrativ tidsadverbiel *when*-sætning med subjunktion (Couper-Kuhlen 1989a: 361, Declerck 1997: 218).
- v) Modsat tidsadverbielle *when*-sætninger kan narrative *when*-sætninger ikke bringes i fokus ved fx kløvning eller negation (Declerck 1997: 218f).
- vi) Lige som uafhængige hovedsætninger kan narrative *when*-sætninger have foranstillet *here* eller partikel i et eksklamatorisk udtryk med fuld inversion (Declerck 1997: 222):

(11) I was watching television when *in* came an angry neighbour!

Endvidere kan der efter narrativt *when* forekomme en onomatopoetisk eksklamation eller interjektion:

(12) I was watching television, when suddenly — *woomph!*

- vii) Narrative *when*-sætninger implicerer ofte noget pludseligt eller uventet (typisk ekspliciteret ved fx *suddenly* eller *unexpectedly*) (Declerck 1997: 215ff).
- viii) Narrative *when*-sætninger har et potentiale for anvendelse af den historiske præsens uafhængigt af tempusvalget i basissætningen (Declerck 1997: 223):

(13) He was just dozing off when a bomb *goes* off.

- ix) Mere generelt følger tempusbrug i narrative *when*-sætninger de samme regler som gælder i hovedsætninger (og som adskiller sig fra andre *when*-sætninger) (Declerck 1997: 225ff).

Navnlig skal man bide mærke i følgende to forhold der får særlig betydning for den videre analyse:

- x) Modsat en tidsadverbiel *when*-sætning udgør en narrativ *when*-sætning altid en intonationsmæssigt selvstændigt markeret informationsenhed (Couper-Kuhlen 1989a: 360, Declerck 1997: 225).
- xi) Der er et interessant regelmæssigt mønster i fordeling af Aktionsart mellem basissætning og narrativ *when*-sætning: Basissætningen udtrykker typisk en ‘unbounded-durative’ situation (fx udtrykt ved progressiv form), mens *when*-sætningen udtrykker en ‘bounded non-durative’ eller ‘inchoative’ (Declerck 1997: 224, se også Couper-Kuhlen 1989b: 21ff):

- (14) Jack *was driving* very fast when suddenly the car *hit* something.
(basissætning: unbounded; *when*-sætning: bounded, non-durative)

På baggrund af alle disse karakteristiske træk ved narrative *when*-sætninger kan vi sammen med Couper-Kuhlen og Declerck konkludere at de både indholdsmæssigt, syntaktisk og prosodisk adskiller sig fra øvrige *when*-sætninger og har adskillige træk til fælles med hovedsætninger. Selv om de formelt er afhængige af basissætningen (i og med at de ikke kan stå alene), udviser de store både formelle og indholdsmæssige uafhængighedstræk.

4. *When*-sætningens syntaktiske status

Det spørgsmål jeg vil forsøge at besvare, er følgende: Er det rimeligt at analysere narrative *when*-sætninger på samme måde som ikke-narrative tidsadverbielle *when*-sætninger? Eller skal det nævnte kommunikative rolleskift i forbindelse med narrative *when*-sætninger markeres i syntaksen, og i givet fald hvordan?

Der synes at være bred enighed om at betragte den narrative *when*-sætning **formelt** som bisætning med *when* som subjunktion, og basissætningen formelt som hovedsætning, til trods for den narrative fortolkning med omvendt rollefordeling mellem de to sætninger. Hos Declerck fremstår dette som en klar,

omend uerklæret præmis (jf. fx 1997: 229), og selv Couper-Kuhlen synes at tage den traditionelle syntaktiske analyse for givet (1988: 359; 1989a: 359-360, 362-3, 368; 1989b: 12). Narrative *when*-sætninger bruges således som et eksempel på at det ikke kun er hovedsætninger der kan bruges narrativt og assertivt (således som Labov & Waletzky 1967 og Labov 1972 synes at fremstille det), men også bisætninger. Og Couper-Kuhlen (1989a: 369) går det skridt videre, med inspiration fra bl.a. Matthiessen & Thompson (1988), at bruge forekomsten af narrative *when*-sætninger som argument for at 'diskonnecte' sætningsstruktur (nærmere bestemt opbygningen i hoved- og bisætning) fra funktion således at der ikke er en nødvendig relation imellem dem (hvilket også synes at være holdningen hos Korzen 2000: 89).

Matthiessen & Thompson (1988) er værd at kigge nøjere på. De argumenterer for en skarp adskillelse mellem 'embedding' og 'clause combination' i overensstemmelse med Hallidays systemisk funktionelle tradition, og inden for sidstnævnte kategori skelnes endvidere mellem hypotakse og paratakse. *When*-sætninger betragtes som 'enhancing' hypotaktiske sætninger der sammen med hovedsætningen udgør en grammatikalisering af en retorisk nukleus-satellit relation. De skelner således skarpt mellem det funktionelle retoriske på den ene side og syntaksen på den anden side og konstaterer at der er en stor grad af overensstemmelse mellem de to niveauer (1988: 308). I mødet med en narrativ *when*-sætning, hvor *when*-sætningen og ikke basis-sætningen er retorisk nukleus, og hvor der derfor er en diskrepans mellem syntaks og retorisk funktion, mener de at kunne undgå den ellers oplagte anklage om en cirkelslutning i deres overordnede argumentation:

Our point is that we have an argument in favor of our claim that hypotaxis is revealingly viewed as a grammaticization of Nucleus-Satellite relations in the fact that when such relations are grammatically coded, they are often, *but not always*, coded as hypotaxis. (1988: 308, forfatterens kursivering).

Tilbage står imidlertid at Matthiessen & Thompson opfatter narrative *when*-sætninger som hypotaktisk underordnede sætninger, og at de ikke tager særlige syntaktiske konsekvenser af deres funktionelt-retoriske nukleus-status. Narrative *when*-sætninger udgør en undtagelse der bekræfter en besnærende regel, og det gør de netop ved at være hypotaktisk underordnede.

Vi kan derfor samlet konstatere at narrative *when*-sætninger typisk formodes at udvise en diskrepans mellem det funktionelt-retoriske og det formelt-udtryksmæssige, og at det forhold har givet anledning til opblødning af kategoriske forestillinger om forholdet mellem narrativitet og sætningsstruktur, ligesom det har rokket ved forestillingen om hvad der karakteriserer underordnede sætninger.

Man kan naturligvis vælge at betragte narrative *when*-sætninger som ikke-prototypiske og marginale. Men som god funktionalist kunne man også gå den ekstra mil i forsøget på at finde en sammenhæng mellem udtryk og indhold, fx med udgangspunkt i en instruktionssemantisk forestilling om at struktur tjener et godt kommunikativt formål (jf. Harder 1996). Så i næste afsnit vil jeg se om det er muligt at finde syntaktisk sammenhæng med den **særligt intensive narrative effekt** man opnår ved at bruge en *when*-sætning.

5. Omfortolkning af narrativt *when*

Man kunne overveje adskillige strategier i den formelle omfortolkning af narrativt *when*. Lad mig nævne nogle af disse:

a) Man kunne fx forestille sig at narrativt *when* skulle fortolkes som **temporal/sekventiel sideordningskonjunktion**. Argumentet skulle i givet fald være parafrasemuligheden med *and then* som nævnt i afsnit 3 ovenfor:

(15a) I was enjoying the music, *when* suddenly I felt sick.

(15b) I was enjoying the music, *and then* suddenly I felt sick.

Et problem med denne fortolkning er at man ikke specielt griber *when*-sættningens særligt intense narrative effekt og det forhold at denne effekt opstår **på baggrund af** situationsreferencen i basissætningen. Sideordning understøtter ikke den omvendte rollefordeling mellem de to sætninger. (15b) giver en mere faktuel sekventiel fremstilling af sagsforløbet end (15a) ('Først det ene, så det andet') og er derfor stilistisk set ikke en særlig præcis parafrase.

b) Måske kunne man alternativt forestille sig at **raising** er involveret? Man har fx tilfælde hvor negation der er semantisk hjemmehørende i en bisætning, flyttes op i hovedsætningen:

- (16) Roger *doesn't think* Joe is qualified. (= Roger thinks that Joe *isn't* qualified)

På samme måde kunne man måske sige at *when* egentlig hører hjemme i basissætningen (som har temporal 'locator' funktion og derfor kommunikativt 'fremstår som bisætning'), men er **raised** til den efterfølgende sætning (der er temporalt 'located' og derfor 'fremstår som hovedsætning'). På grund af raising kommer den egentlige bisætning (= basissætningen) til at ligne en hovedsætning, og den egentlige hovedsætning (= *when*-sætningen) kommer til at ligne en bisætning.

Men i en sådan fortolkning af narrativt *when* vil man savne en egentlig plausibel begrundelse for raising. Der er tale om 'right-raising', altså at man foretager raising til et senere sted i konstruktionen (lineært længere 'til højre'). Ved negationseksemplerne er der omvendt tale om 'left-raising' til et tidligere sted i konstruktionen (lineært længere 'til venstre'), hvilket i det mindste giver god psykologisk og kognitiv mening: den talende har 'negativ' kommunikativ intention allerede ved genereringen af den første sætning, og det slår så igen på et tidligere tidspunkt. Med andre ord: Hvorfor i al verden skulle man udskyde et *when* fra en sætning hvor det 'hører hjemme' til en senere sætning hvor det ikke 'hører hjemme'?

c) Jamen, hvad så med at analysere narrativt *when* som **relativ** med hele basissætningen som sin antecedent (= 'at which time' or 'on which occasion')? Dette kunne ses som en parallel til *which* i eksempler som:

- (17) She was both late and drunk, *which* caused somewhat of a scandal.

I den type eksempler tager relativet afsæt i hele den foregående sætning og udsiger noget nyt som følger af denne sætning, og det lyder i første omgang besnærende beslægtet med narrativt *when*. Ligesom narrativt *when* i grov parafase svarer til *and then*, svarer den type *which* til *and this*:

- (17') She was both late and drunk, *and this* caused somewhat of a scandal.

Og ligesom narrative *when*-sætninger, udgør den type relativsætninger altid en intonationsmæssigt selvstændigt markeret assertiv informationsenhed.

Problemet med denne fortolkning er at sådanne relativsætninger typisk fungerer kommunikativt som **parentetisk efterhængte**. Selv om de indholdsmæssigt tager udgangspunkt i basissætningen, tiltusker de sig ikke kommunikativt fokus på samme måde som narrative *when*-sætninger. Det er stadig basissætningen der kommunikativt bibringer et hovedbudskab, mens den relative sætning udtrykker et supplerende budskab. Narrative *when*-sætninger derimod påkalder sig særlig opmærksomhed. Som Quirk et al. (1972: 745) siger: de giver “dramatic emphasis and climax to the event”.

Ingen af de tre formelle fortolkninger jeg foreløbig har nævnt, understøtter narrative *when*-sætningers særlige kommunikative impakt på nogen oplagt måde, således som den er beskrevet her. Der er netop ikke tale om at hovedbudskabet ligger i basissætningen, og at den efterfølgende sætning supplerer med yderligere information. Tværtimod: Basissætningen **leder kommunikativt op til** *when*-sætningen og kan således siges at udøve en klar pragmatisk støttefunktion. Opgaven er at forsøge at finde en formel tolkning af narrativt *when* der understøtter dette særlige kommunikative samspil mellem basissætning og narrativ *when*-sætning.

En løsning der måske nok er utraditionel, men som sikrer en sammenhæng mellem syntaks og kommunikativ funktion er at analysere narrativt *when* som **superjunktions**, d.v.s. overordningskonjunktion, snarere end subjunktions/underordningskonjunktion. I følge den analyse er **det narrative udgangsniveau** en basissætning der netop opfattes og fortolkes som hovedsætning, som så ved tilføjelse af den narrative *when*-sætning giver afsæt til et **endnu højere narrativt gear** - en overordnet sætning, kommunikativt og syntaktisk. Ligesom subjunktions *when* giver superjunktions *when* en instruks om at forbinde temporalt og situationelt: ‘tag temporalt og situationelt udgangspunkt i basissætningen’. Da basissætningen er en hovedsætning, hæver *when*-sætningen sig op på et højere niveau og får herved sin dramatiske narrative effekt. Ligesom en bisætning kan en overordnet superjungeret sætning ikke stå alene, men relaterer sig til hovedsætningen som en overordnet størrelse. Det er en vigtig pointe i denne fortolkning at basissætningen ikke ses at skifte status, men fortsat er en hovedsætning med alt hvad dette indebærer. Eksempelvis kan basissætningen begynde med et foranstillet negativt led fulgt af inversion, hvilket er typisk for hovedsætninger:¹

1 Jeg takker en anonym fagfællebedømmer for at påpege dette og for BNC-eksemplet (18), der meget tydeligt er foreneligt med min analyse.

- (18) *Hardly had he done so when another unmarked limousine entered the base.*

Denne sætning illustrerer at basissætningen *Hardly had he done so* stadig opfører sig som hovedsætning selv når den efterfølges af en narrativ *when*-sætning. En anden vigtig pointe i min fortolkning er at den narrative *when*-sætning ikke omvendt opfattes som havende skiftet status til hovedsætning, men fortsat netop er en sætning der syntaktisk er afhængig af basissætningen, blot afhængig som overordnet på et endnu højere niveau end basissætningen, og ikke afhængig som underordnet.² Dette højere niveau opstår kun i relation til basissætningens hovedsætningsniveau, som er det niveau der tages afsæt fra.

Som nævnt er en fortolkning af narrativt *when* som superjunktion nok ultraditional. Jeg er i min søgen på tilsvarende analyser ikke stødt på fænomenet overordningskonjunktioner.³ Betegnelsen ‘superjunction’ bruges navnlig inden for naturvidenskab, og betegnelser som ‘superordinator’, ‘superordinate’, ‘superordinating’ og ‘superordination’ bruges dels inden for logik, dels inden for lingvistik om visse prosodiske træk og om semantiske hierarkier. Også inden for syntaks bruges betegnelsen ‘superordinate clause’ faktisk, men på en anden måde end i min analyse af narrativt *when*. Traditionelt betegner en ‘superordinate clause’ en sætning (på hovedsætnings- eller bisætningsniveau) der indeholder en anden sætning (som så er en ‘subordinate clause’): I et eksempel som:

- (19) *I’m sure you’ll enjoy it when you get there.*

er *I’m sure* ‘superordinate’ til resten, og *you’ll enjoy it* er ‘subordinate’ i forhold til *I’m sure*, men ‘superordinate’ i forhold til *when you get there*, jf. Chalker & Weiner 1994: 385; se også Crystal 1993: 336 og McArthur 1992: 1005. Men jeg har endnu ikke set betegnelsen anvendt om en overordning i forhold til hovedsætningsniveauet, altså om en sætning **over hovedsætningsniveauet**, således som jeg foreslår for narrative *when*-sætninger.

2 Igen tak til anonym fagfællebedømmer for at tilvejebringe parallelle danske eksempler der tydeligt viser at den narrative sætning ikke pludselig får syntaktisk status som hovedsætning – et forhold der stemmer nøje overens med den analyse af narrativt *when*-sætninger jeg foreslår.

3 Jeg har her bl.a. konsulteret et stort antal gængse universitetsgrammatikker (inkl. Quirk et al. 1985 og Huddleston & Pullum 2002) og lingvistiske og grammatisk terminologiske opslagsværker (Crystal 1987, 1993 & 1995, McArthur 1992 og Chalker & Weiner 1994).

Man kan spørge: Hvis man nu køber fortolkningen af narrativt *when* som superjunktion, hvad medfører det så med hensyn til *when*-sætningens ledstatus i relation til basissætningen? Den ordinære temporale *when*-sætning betragtes traditionelt som adverbial i den samlede sætningskonstruktion. Men kan man vanskeligt forestille sig den narrative *when*-sætning som adverbial i relation til basissætningen i en beskrivelse der forsøger at samordne syntaks og retorik. Og hvis man skulle blive fristet til at betragte basissætningen som adverbial i tilknytning til den narrative *when*-sætning, har man i realiteten også misforstået den særlige retoriske effekt konstruktionen har. Fornemmelsen af dramatik og klimaks forsvinder hvis man parafraserer en konstruktion der indeholder en narrativ *when*-sætning (som eksempel (1)) med en ikke-narrativ konstruktion med syntaktisk eksplicit rolleskift (som i eksempel (1')):

- (1) Jane was quietly reading the newspaper *when* suddenly Jack came barging in.
- (1') When Jane was quietly reading the newspaper, Jack suddenly came barging in.

Det er netop den kognitive aflæsning af basissætningen i (1) som hovedsætning der er en forudsætning for den dramatiske effekt i *when*-sætningen: Den giver et '**højt afsæt** til et endnu højere syntaktisk niveau'. Når sprogbrugeren ikke bare vælger (1') i stedet for (1), så skyldes det netop denne konstruktions særlige effekt. Systemisk funktionel analyse har muligvis et løsnings på dette analyseproblem.

I systemisk funktionel sammenhæng udgør en temporal *when*-sætning, som tidligere nævnt, ikke et adverbial, men en hypotaktisk underordnet 'enhancing' sætning med retorisk status som satellit i et sætningskompleks med basissætningen som retorisk nukleus. I stedet for at operere med en undtagelse der bekræfter en regel, nøjes jeg ikke med at lade en narrativ *when*-sætning få status som retorisk nukleus med basissætningen som satellit (hvilket jo er i overensstemmelse med Matthiessen & Thompsons analyse), men jeg tager en syntaktisk konsekvens af dette (hvilket Matthiessen & Thompson ikke gør). Det funktionelt retoriske skift sker mere uproblematisk i en systemisk funktionel analyse fordi spørgsmålet om basissætningen som eventuelt adverbial i forhold til en narrativ *when*-sætning slet ikke kommer på tale. Med omfortolkningen af *when* som superjunktion kan overensstemmelsen mellem syntaks og retorisk

funktion reelt opretholdes: Der er fortsat tale om et sætningskompleks med to sætninger i hypotakse, men i stedet for en basissætning der efterfølges af en hypotaktisk underordnet bisætning, er det nu basissætningen der – på hovedsætningsniveau – ender med at blive underordnet en *when*-sætning på endnu højere niveau. Det hører med til historien at ‘enhancing’ i systemisk funktionel sammenhæng ikke er begrænset til bisætninger. Det faktum at hypotaksen skabes ved en overordning i forhold til en basissætning på hovedsætningsniveau (snarere end ved en underordning i forhold til basissætningen), er netop det der medfører den særlige narrative effekt. Der er altså tale om hypotaksedannelse på et højere niveau, og hvor ‘enhancing’ effekten dermed imponeres på basissætningen.

Men er det ikke lidt for letkøbt bare at sige at *when* fungerer som subjunktion i temporale *when*-sætninger og som superjunktions i narrative *when*-sætninger? Hvordan forklarer vi at *when* nogle gange er det ene og andre gange er det andet? Hvad betinger distributionen, og er der ikke netop den risiko for cirkularitet som Matthiessen og Thompson prøver at sno sig uden om?

Jeg vil gerne fremsætte den hypotese at subjunktionen *when* og superjunktions *when* ikke er to forskellige slags *when*, men at *when* i begge konstruktionstyper signalerer en fast instruktion til modtageren om at forbinde de to sætninger i hypotakse med kontekstuel temporal satellit-nukleus relation. Den hypotakse falder nogle gange ud på den måde at basissætningen efterfølges af en temporalt underordnet *when*-sætning der udsiger noget om temporal omstændighed for basissætningens proposition. Andre gange falder den ud på den måde at basissætningen tages som udtryk for temporal omstændighed for en efterfølgende overordnet proposition.

Om denne instruktion leder til den ene fortolkning eller den anden, afhænger af de øvrige valg i konstruktionen og **det kohæsive mønster** mellem de to sætninger der derved skabes. Meget generelt kan man sige at jo tydeligere basissætningen udtrykker noget uforløst eller ufuldstændigt, og jo tydeligere *when*-sætningen indfrier det uforløste, eller træder i forgrunden med noget pludseligt, fuldstændigt, eller ikke-præsupponeret, desto klarere vil instruks fra *when* blive fortolket i retning af at realisere hypotaksen narrativt med basissætningen som satellit og *when*-sætningen som nukleus. **Det kohæsive mønster er her progressivt:** Basissætningen leder op til, og skaber forventning om, en forløsning i den efterfølgende *when*-sætning. Progressiv kohæsion ser vi i:

- (19) *The police sergeant had hardly left when a young woman came staggering to our door, severely stabbed.*

I dette eksempel skabes det uforløste i basissætningen (*The police sergeant had hardly left*) ved en kombination af pluskvamperfektum *had left* (med angivelse af et tidligere tidspunkt end hvad?) og adverbialet *hardly* (der i denne kombination antyder noget nært forestående), hvilket gør sætningen fuldstændig afhængig af en opfølgning. I (19) kommer den opfølgning i form af en præteritum (*came*) der angiver det datidige udgangspunkt for basissætningens pluskvamperfektum, og leksikalske valg (*came staggering, severely stabbed*) der udtrykker af en dramatisk ikke-præsupponeret situation.

Og omvendt: Jo tydeligere basissætningen udtrykker en klart afgrænset selvstændig information, og jo mere *when*-sætningen træder i baggrunden som præsupponeret supplement til denne information, desto klarere vil instruksen fra *when* blive fortolket i retning af at realisere hypotaksen non-narrativt med basissætningen som nukleus og *when*-sætningen som satellit. I dette tilfælde dannes **et regressivt kohæsivt mønster** hvor *when*-sætningen bagudrettet hæfter sig på basissætningen:

- (20) *The police sergeant left when he realized that no crime had been committed.*

I dette eksempel udtrykker basissætningen (*The police sergeant left*) en selvstændig afgrænset situation, og *when*-sætningen udtrykker noget der relativt tidsfæster og begrunder denne situation.

Som Couper-Kuhlen og Declerck anfører (se især Declerck 1997: 219ff), indeholder en basissætning der kædes sammen med en narrativ *when*-sætning, ofte et statisk verbal (fx *He was fast asleep when ...*) et prospektivt verbal (*She was going to tell him the truth when ... / They were about to leave when ...*), en progressiv form (*I was quietly enjoying my meal, when ...*) eller en pluskvamperfektum kombineret med et adverbial der udtrykker umiddelbarhed (*They had just/hardly/barely/almost given up when ...*). For mig at se har disse valg det til fælles at de skaber (eller er forenelige med) progressiv kohæsion, dvs. de signalerer at der følger noget efter. Omvendt noterer Couper-Kuhlen og Declerck at narrative *when*-sætninger typisk udtrykker 'bounded' situationer (herunder også inkoative situationer), altså netop situationer af den type der kan forløse den uafsluttedhed der går forud.

6. Konklusion

Jeg har i denne artikel argumenteret for en syntaktisk omfortolkning af narrative *when*-sætninger der meget tæt afspejler konstruktionens kommunikative, retoriske effekt. Ved i første omgang at tillade at *when* fungerer som superjunktions i narrative sætninger, skabes der en parallel mellem syntaksen og den forøgede dramatik. Det efterfølgende forslag om at *when* giver et fast instruktionssemantisk signal som i samspil med andre faktorer i helsætningen og i konteksten kan have enten subjungerende eller superjungerende konsekvenser, løser problemet med den truende cirkelslutning og forenkler forklaringsmodellen. Den superjungerende funktion falder sammen med et progressivt kohæsitivt mønster hvor basissætningen skaber forventning hos modtageren om noget mere, og hvor *when*-sætningen indløser denne forventning. Den syntaktiske analyse af narrative *when*-sætninger som superjungerede sætninger falder også godt i hak med disse sætningers øvrige træk til fælles med hovedsætninger. Hvad angår spørgsmålet om basissætningens og den narrative *when*-sætnings indbyrdes ledstatus, løses problemet i en systemfunktional analyse, hvor ingen af sætningerne fungerer som led i den anden, men indgår et hypotaktisk 'enhancing' forhold. Mit bidrag til den analyse er at lade rollerne mellem de to sætninger skifte afhængigt af det kohæsive mønster, i stedet for at fastlåse *when*-sætningens rolle som underordnet.

Henvisninger

- Chalker, S. & E. Weiner (1994). *The Oxford Dictionary of English Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Couper-Kuhlen, E. (1988). On the temporal interpretation of postponed *when*-clauses in narrative discourse, i R. Matthews & J. Schmale-Rostovsky (red.) *Papers on language and mediaeval studies presented to Alfred Schopf*. Frankfurt am Main, Bern, New York & Paris: Lang. 353-372.
- Couper-Kuhlen, E. (1989a). On the markedness of 'narrative temporal clauses', i O. Miseska Tomic (red.) *Markedness in Synchrony and Diachrony*. Berlin: Mouton de Gruyter. 359-372.
- Couper-Kuhlen, E. (1989b). Foregrounding and temporal relations in narrative discourse, i A. Schopf (red.) *Essays on Tensing in English, Vol II: Time, Text and Modality*. Tübingen: Niemeyer. 7-30.
- Crystal, D. (1987). *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Crystal, D. (1993). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Third Edition. Oxford: Blackwell.
- Crystal, D. (1995). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Declerck, R. (1997). *When-clauses and temporal structure*. London & New York: Routledge.
- Harder, P. (1996). *Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Huddleston, R. & G. K. Pullum (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Korzen, I. (2000). Tekstsekvenser: Struktur og opbygning, i G. Skytte & I. Korzen *Italiensk-Dansk Sprogbrug i Komparativt Perspektiv: Reference, Konnexion og Diskursmarkering*. København: Samfundslitteratur. 67-99.
- Labov, W. (1972). *Language in the Inner City*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, W. & J. Waletzky (1967). Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience, i J. Helm (red.) *Essays on the Verbal and Visual Arts*. Seattle & London: American Ethnological Society.
- Matthiessen, C. M. I. M. & S. A. Thompson (1988). The structure of discourse and 'subordination', i J. Haiman & S. A. Thompson (red.) *Clause Combining in Grammar and Discourse*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins, 275-329.
- McArthur, T. (1992). *The Oxford Companion to the English language*. Oxford: Oxford University Press.
- Quirk, R. *et al.* (1972). *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman.
- Quirk, R. *et al.* (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.

Sproghandlinger på engelsk med dansk og spansk stemme

Stine Evald Bentsen

1. Indledning

Globalisering er ikke længere fremtiden, det er nutiden. Hvor internettet har revolutioneret måden hvorpå vi kommunikerer internationalt, har engelsk revolutioneret redskabet, hvormed vi gør det. Virksomheder som privatpersoner mødes på tværs af landegrænser og kulturer i et fælles sprog: *Global English*. Om end ideen om et fælles sprog er tiltrækkende og uden tvivl har sine fordele – ikke mindst for virksomheder der opererer i et internationalt miljø – vil jeg i denne artikel antyde, at det ikke nødvendigvis er uden problemer. For det er muligt, vi taler det samme sprog, engelsk, men taler vi også med samme stemme? I min kandidatafhandling undersøgte jeg sammen med min medforfatter¹, hvordan danskere og spaniere producerer sproghandlinger på engelsk, når de sættes i samme forestillede situationer. Og resultaterne var bemærkelsesværdige. Selvom omstændighederne var de samme, var sproghandlingerne langt fra ens. Og til trods for individuelle forskelle så vi klare mønstre internt i de danske og spanske svar og ligeledes klare forskelle imellem de to grupper.

2. Teoretisk fundament

Jeg vil ikke her gå i kast med en dybere gennemgang af det teoretiske grundlag for afhandlingen og dens undersøgelser, men tillade mig blot at komme med et meget kort oprids af to af de centrale teorier, som dannede fundament for undersøgelsen og ud fra hvilke resultaterne skal forstås.

2.1. *Kommunikative supertyper*

Afhandlingen bygger på Durst-Andersens (2009, 2011a, 2011b) teori om kommunikative supertyper, hvor et sprog enten vil være virkelighedsoriente-

¹ Afhandlingen (Arnsberg & Bentsen 2009) blev skrevet sammen med Anja Sandfeld Arnsberg.

ret, afsenderorienteret eller modtagerorienteret. Hvis vi sprogligt hele tiden skal forholde os til enten virkeligheden, afsender eller modtager, må vi nødvendigvis også skulle gøre det mentalt. Vores modersmål “går i kroppen og i blodet på os”, jf. Durst-Andersen (2011a, 15). Dette er særligt interessant i en interkulturel kommunikationssituation. Og hvis vi antager, at dansk og spansk tilhører to forskellige supertyper, hhv. modtagerorienteret, jf. Durst-Andersen (2011a, 2011b) og afsenderorienteret, jf. Hansen (2013), er det nærliggende at forestille sig, at dette muligvis kan afspejles i de respektive sprogbrugers engelske. Min afhandling – og dermed også denne artikel – arbejder altså ud fra den hypotese, at danskere taler engelsk med en dansk stemme og spaniere med en spansk. Hvilke konsekvenser det har for deres sproghandlinger, vil vi se nærmere på i afsnittet om resultaterne.

2.2. Høflighed

Et helt centralt element for forståelsen af sproghandlinger er naturligvis ideen om høflighed, som her skal forstås på baggrund af Brown & Levinsons (1987) klassiske definition af positiv og negativ høflighed som hensynet til hhv. det positive og negative ansigt. Hvilke høflighedsstrategier og dermed hvilke ansigtshensyn der tages, må hænge sammen med sprogsamfundets grundlæggende normer og værdier. M.a.o. mener jeg her – ligesom Wierzbicka (1991) – at et sprogsamfunds værdier afspejles i den sproglige udformning af sproghandlinger. Som Arnsberg og Bentsen viser (2009: 55 ff.), så kan høflighed i Danmark ses som hensyntagen til modtagers ret til selvbestemmelse og handlefrihed, det negative ansigt, mens det i Spanien snarere er en markering af nærhed og solidaritet, dvs. hensyntagen til det positive ansigt. Heraf følger, at de to sprogsamfund kan tænkes at benytte sig af nærmest modsatrettede høflighedsstrategier.

3. Metode

At en sproghandling kan ses som den mindste enhed inden for menneskelig kommunikation, er der nogenlunde enighed om inden for pragmatikken (Blum-Kulka, House & Kasper 1989). Enigheden hører dog op, når det drejer sig om hvad denne mindste kommunikative enhed helt konkret indeholder, og hvordan sproghandlingstyper bør inddeles. Det er en interessant og yderst relevant diskussion. Men også en diskussion der fortjener mere plads, end hvad artiklen tillader, hvorfor jeg her blot vil give et kort oprids af begrebet sproghandling, som det blev forstået og anvendt i afhandlingen.

3.1. Sproghandlingstyper

Som antydet adskiller et modersmål sig i høj grad fra et fremmedsprog ved at give en særlig mentalitet, der betinger vores syn på verden. Vi formoder, at dette også gælder for sproghandlinger, altså at der eksisterer nogle overordnede kognitive skemaer, der gør os i stand til at forstå og producere sproghandlinger, men måden hvorpå og under hvilke omstændigheder de appliceres, ser ud til at afhænge af vores modersmål. En inddeling af sproghandlinger i typer må altså tilgodesse dette universelle forhold, hvorfor det synes naturligt² at anvende Durst-Andersens (2009) teori om sproghandlinger, der videreudvikler Lyons (1977) *mands* ud fra modallogikkens idéer om mulighed og nødvendighed under overbegrebet ‘opfordringer’ (*request*). Med udgangspunkt i aletisk og deontisk modalitet kommer Durst-Andersen (2009) frem til otte sproghandlingstyper eller imperativrammer, som inddeles i fire aletiske og fire deontiske. De fire deontiske sproghandlingstyper, der er omdrejningspunktet for denne artikel er³:

- tilladelse (deontisk mulighed)
- forbud (deontisk umulighed)
- tvang (deontisk nødvendighed)
- ophævelse af tvang (deontisk unødvendighed)

Disse lå til grund for de enkelte scenariebeskrivelser, som deltagerne skulle producere opfordringer ud fra. Valget faldt netop på dette emne, fordi det muliggør en analyse af sammenhængen mellem sprog, kultur og mentalitet og samtidig giver de bedste betingelser for at sammenligne to sprog, jf. Arnsberg & Bentsen (2009: 45).

3.2. Dataindsamling

Data blev indsamlet igennem et mundligt lukket rollespil, udarbejdet med inspiration fra en såkaldt ‘*discourse completion test*’, som tidligere er benyttet til at undersøge sproghandlinger på tværs af kulturer, bl.a. i projektet *Cross-Cultural Speech Act Realization Project, CCSARP* (Blum-Kulka, House & Kasper 1989). For hver af de fire sproghandlingstyper var der to scenarier, variereret i forhold til den sociale relation mellem afsender og modtager. Scenariebeskrivelserne tog udgangspunkt i deltagernes professionelle og private hverdag, så de uden store

2 For en kritik af Searle og en diskussion af sproghandlingstyper generelt se Arnsberg & Bentsen (2009: 43 ff.).

3. Bemærk at vi i kandidatafhandlingen havde scenarier fra alle 8 rammer.

problemer kunne leve sig ind i dem og dermed komme med de mest naturlige svar. Testen blev udført på 26 deltagere, 13 danskere og 13 spaniere fra samme danske, internationale virksomhed, hhv. den danske og spanske afdeling. Testdeltagerne udgjorde to internt heterogene grupper i forhold til alder, stilling og engelskniveau. Testen blev udført på deltagernes arbejdsplads i hhv. Danmark og Spanien. Ved testudførelsen deltog en instruktør og en observatør. Deltageren fik først generelle instruktioner om testens formål og forløb af instruktøren, derefter et eksempel på et scenarie, og efter eventuelle spørgsmål blev testen gennemført ved, at deltageren fik læst scenarierne højt på sit modersmål men producerede sine svar på engelsk. For hvert scenarie noterede observatøren deltagerens svar og eventuelle bemærkninger eller kropssprog⁴. Scenariebeskrivelserne blev læst op på deltagernes modersmål med den hensigt, at de bedre kunne gå i kroppen på deltageren og give de bedste muligheder for et naturligt svar.

Chokolade-scenariet (tilladelse) på dansk

Forestil dig vi er hjemme hos dig, og du har dine svigerforældre på besøg fra England.

Du er derhjemme sammen med dine engelske svigerforældre. I står alle sammen inde i stuen og snakker, mens I venter på, at kaffen bliver klar. På bordet står der en skål med chokolade. Du lægger mærke til, at din svigerfar ser med sultne øjne på chokoladen. Du vil sige til ham, at han godt må tage noget, hvis han har lyst, så du siger på engelsk:

Deltageren svarer på engelsk

Deltageren får passende svar fra instruktør på engelsk

Figur 1: Eksempel på scenariebeskrivelse

3.3. Analyse og fortolkning af data

Da scenariebeskrivelserne var bygget op omkring Durst-Andersens (2009) otte imperativrammer, udgjorde disse det naturlige udgangspunkt for analysen. Data blev analyseret med udgangspunkt i de forskellige komponenter inden for hver enkelt ramme (*Need, Presumption, Thought, Satisfaction Conditions, Obedience Conditions*) og løbende udvidet og tilpasset i forhold til vores dataanalyse, se figur 2. Afsenders tankerække bygger på en logisk rækkefølge, som betyder, at hvert enkelt trin i tankerækken er betinget af det forrige, og hvert element i en sproglig ytring vil være en realisering af et af disse kategorittrin.

4 For en diskussion af validiteten ved valg af metode og dataindsamling se Arnsberg & Bentsen (2009: 27 ff.).

Kategori	Forklaring	Eksempler fra data
Tuner	Indledende element i en sproghandling, der får modtager til at tune sig ind på afsenders kanal og dét, denne vil sige. Tunere kan blot være for at skabe opmærksomhed, markere status eller kan fungere som en anmodning til modtager i form af en appelmarkør.	Opmærksomhedsmarkør: <i>Oh</i> Modtagers fornavn: <i>John</i> Statusmarkør: <i>Boss, Sir</i> Appelmarkør: <i>Please, Sorry</i>
Behov	Sproglige udtryk hvor afsender beskriver sit eget eller modtagers behov.	<i>I need some water now</i> <i>You are thirsty</i>
Motivation	Sproglige realiseringer hvor afsender beskriver sin bevæggrund for at producere sproghandlingen.	<i>If you would like a beer ...</i> <i>I can't hear what you say ...</i>
Formodning	Sproglige elementer hvor afsender konstaterer sin formodning om de forhold der gør sig gældende i situationen. Denne kategori kan til en vis grad sammenlignes med Searles (1969) forberedelsesbetingelser.	Vi så ingen sproglige realiseringer af denne kategori i vores data
Tanke	En verbalisering af afsenders tanke om hvad der skal til for at få opfyldt sit behov. Tanken skabes på baggrund af afsenders formodning.	<i>Can you shut up your mouth?</i>
Tilfredsstillelsesbetingelser	Sproglige elementer hvor igennem afsender tilfredsstiller modtagers betingelser for at producere eller undlade at producere en handling. Sprogligt opstiller eller fjerner afsender den forhindring der skal til for at modtager vil imødekomme afsenders opfordring, fx udstedelsen af en tilladelse.	<i>You are welcome to take a beer in the refrigerator</i> <i>Here you are some chocolate</i>
(U)lydighedsbetingelser	En verbalisering af afsenders betingelser, som er de konsekvenser afsender lover modtager, hvis denne enten følger eller undlader at følge afsenders opfordring. Disse kan være positive (kompensation) eller negative (sanktion).	<i>It's good for you chocolate</i> <i>If you don't I will punch you on the nose</i>
Retfærdiggørelse	En sproglig realisering af afsenders forklaring på eller retfærdiggørelse for at ytre opfordringen.	<i>because I get some help from my family</i>
Direkte opfordring	Den direkte sproglige realisering af imperativrammen. En direkte opfordring ligger uden for tankerækken i den forstand, at den kan ytres på et hvilket som helst tidspunkt. Den kan dog stadig kombineres med de andre elementer i tankerækken.	<i>Shut your mouth</i> <i>Quiet now!</i>

Figur 2: Kategoriseringsskema

Som det fremgår af ovenstående, har kategorierne motivation og retfærdiggørelse mere eller mindre samme funktion; de giver begge en slags årsagsforklaring for sproghandlingen. Forskellen mellem de to består i, hvornår de ytres. Motivation er en betingelse for eller en hypotetisk årsag til en urealiseret handling (her sproghandling), og den ytres derfor før den egentlige sproghandling. En retfærdiggørelse er en årsag til en allerede realiseret sproghandling. Skellet mellem de to kategorier bygger på den tidsmæssige sammenhæng mellem betingelse og årsag. En betingelse er en hypotetisk årsag til en urealiseret handling. Hvis handlingen realiseres bliver betingelsen til årsagen (Denver 1988). Dette kan illustreres ved følgende eksempel:

<i>I will go on the toilet and you can take a beer in my kitchen</i> Motivation
<i>You can get a beer from the fridge and I just have to go to the bathroom</i> Retfærdiggørelse

Figur 3: Motivation og retfærdiggørelse

Genstanden for analysen var deltagernes fulde svar, dvs. de ytringer de producerede i den enkelte tur, der var stillet dem til rådighed. I tilfælde, hvor der var tegn på at deltageren havde misforstået opgaven eller benyttede modersmålet til væsentlige elementer, indgik svarene ikke i analysen. Alle ytringens dele blev kategoriseret på baggrund af de sproglige elementers funktion, dvs. hvilket trin i tankerækken de var en sproglig realisering af. Derefter undersøgte vi de sproglige elementers form, dvs. hvilke sproglige udtryk de bestod af. Dette gjorde det muligt at undersøge, om samme funktion havde forskellige udtryksformer hos hhv. danskerne og spanierne, og i givet fald hvad forskellen bestod i.

<i>There's beer in the refrigerator. You are welcome to take one if you want. Help yourself.</i>		
Motivation	Tilfredsstillelsesbetingelser	Direkte opfordring

Figur 4: Eksempel på kategorisering

4. Resultater

Lad os nu se nærmere på de mønstre, ligheder og forskelle vi så i danskernes og spaniernes sproglige realiseringer af tilladelse, tvang, forbud og ophævelse af tvang.

4.1. Tilladelse

Scenarie	Beskrivelse	Dominans ⁵	Social distance
Ølscenariet	Afsender vil tilbyde modtager (ven) selv at tage en øl fra køleskabet, mens afsender går på toiletet	Ingen	Ingen
Chokoladescenariet	Afsender vil tilbyde modtager (svigerfar) at tage noget chokolade	Modtager	Udefineret

5 For en definition og diskussion af begreberne Dominans og Social distance se Arnsberg & Bentsen (2009: 53ff.). Det bemærkes at disse parametre var indbygget i scenariebeskrivelserne og derfor ikke ekspliciteret for deltagerne. Vi opererer med gradueringen *ingen*, *udefineret* og stor inden for Social Distance.

4.1.1. Spanierne

Til trods for forskellen i modtagers rolle, ser vi i begge scenarier ens realiseringer af sproghandlingen hos spanierne; de består primært af direkte opfordringer og tunere.

I ølscenariet bruger spanierne til en vis grad dog også tilfredsstillelsesbetingelser, der i denne sproghandlingstype er en udstedelse af tilladelse. Det fortjener en bemærkning, at spaniernes tilfredsstillelsesbetingelser her er meget generelle tilladelser som fx *“here’s the kitchen”*, *“you are at your home”* eller *“it’s your house”*. Ydermere indeholder en del tilfredsstillelsesbetingelser og direkte opfordringer sproglige former som: *serve yourself **what you want*** eller *take the beer of the fridge **as you want***. At spanierne bruger disse sproglige former, tyder på, at deres tilladelser går på mere end bare en enkelt handling en enkelt gang, men at de igennem disse meget generelle tilladelser giver modtager samme rettigheder som sig selv. Dette mønster ses ikke hos de danske deltagere, der modsat udstedte mere specifikke tilladelser som fx *“I can see in your eyes that you would like a piece so **you’re welcome to take one piece**”* eller *“I’m go to toilet and **you can go to the kitchen and take a beer**”*. Spaniernes generelle tilladelser kan ses som et udtryk for, at afsender søger at behandle modtager som del af sine nærmeste, altså et tegn på positiv høflighed. Det lader altså til at spanierne søger at skabe, opretholde eller styrke en nær relation mellem afsender og modtager ved at tale til modtagers positive ansigt.

I chokoladescenariet, over for svigerfar, er spaniernes sproghandlinger meget korte som fx *“please take the chocolate”*. Netop denne korte ytring åbner op for mange fortolkningsmuligheder, fordi der ikke er nogen sproglig kontekst, der indikerer det. Man kunne forvente, at afsender overfor en modtager med dominans ville benytte flere sproglige midler til at udtrykke høflighed. De korte sproghandlinger er dog ikke nødvendigvis et tegn på, at afsender er mindre høflig, men derimod et tegn på at der er forskel på, hvad der formodes omkring de to situationer. Det er muligt, at de sproglige realiseringer er kortere, fordi afsender formoder, at modtager allerede har visse rettigheder og friheder i kraft af sin rolle som svigerfar. Han har allerede en generel tilladelse, fordi han er en del af afsenders nærmeste. Det er også en mulighed af deltagerne ikke har haft de fornødne sproglige kompetencer til at udtrykke sig mere kompliceret. Men herimod taler at det ikke er den helt korte sproglige form som fx *Chocolate please*, som vi ser i andre scenarier.

4.1.2. *Danskerne*

For danskernes vedkommende ses forskellige mønstre for de to scenarier. I ølscenariet består danskernes sproghandlinger primært af tunere, motivation og tilfredsstillelsesbetingelser. I chokoladescenarie består sproghandlingerne primært af direkte opfordringer, tunere og tilfredsstillelsesbetingelser.

Direkthed i sproghandlingstypen opfordring kan opfattes som uhøflig, fordi en direkte opfordring kan udgøre en stor trussel mod modtagers negative ansigt ved at indskrænke modtagers handlefrihed. Det er derfor interessant, at danskerne i chokoladescenariet benytter en direkte opfordring over for en modtager med dominans og udefineret social distance (svigerfar), hvor vi ellers ville forvente udpræget brug af høflighed. Her er det dog vigtigt at bemærke, at en tilladelse kan være en positiv opfordring. Ved at udstede en tilladelse deler afsender sin rettighed over en given ting med modtager, hvilket afsender formoder, er modtagers ønske. En direkte opfordring efterlader ingen tvivl om afsenders hensigt, og dermed tager afsender ingen forbehold. Dvs. jo mere direkte en tilladelse, jo færre forbehold og desto mere positivt er det for modtager. På denne baggrund kunne man argumentere for, at direkthed i forbindelse med sproghandlingstypen tilladelse også kan ses som et udtryk for negativ høflighed, fordi modtager ikke begrænses i den handling, denne ønsker at udføre, tværtimod. De danske direkte opfordringer er desuden hyppigt leksikalsk forstærkede som fx *“feel free to”*, *“just go ahead”* og *“help yourself”*, hvilket kan gøre sproghandlingen endnu høfligere. Dette kan måske forklare hvorfor danskerne er mere direkte over for deres svigerfar end over for deres ven. En anden mulig fortolkning kan være, at de direkte opfordringer er udtryk for et mere nært forhold mellem svigerfar og -søn i den danske kultur.

En meget direkte tilladelse kan altså være et tegn på negativ høflighed, fordi den ikke efterlader tvivl om modtagers handlefrihed. Men paradoksalt nok er netop samme direkte tilladelse også en potentiel trussel mod modtagers negative ansigt. Selvom en tilladelse er en positiv opfordring, og afsender derfor kan være meget direkte, så kan den samtidig opfattes som en indskrænkelse af handlefriheden, fordi en tilladelse til at handle samtidig er en indirekte opfordring til at handle. For ikke at risikere at true modtagers negative ansigt ved at pålægge denne en handling, tager afsender forbehold for sin tilladelse på anden vis.

Brugen af motivation og retfærdiggørelse i sproghandlingen kan være et udtryk for netop dette. I ølscenariet (over for en ven) motiverer afsender ved at beskrive sin egen adfærd, fx **“I will go on the toilet and you can take a beer in my kitchen”**. Gennem denne form for motivation forklarer afsender modtager, hvorfor denne udsteder en tilladelse og dermed opfordrer modtager til at handle, nemlig at afsender skal på toilettet og derfor er forhindret i selv at hente en øl til modtager. I chokoladescenariet (over for svigerfar) motiverer afsender derimod ved at beskrive modtagers behov som en betingelse, fx **“If you would like a piece of chocolate you are welcome”**. I denne form for motivation gør afsender på forhånd modtager klart, at denne ikke ønsker at pålægge modtager en handling, fordi afsender beskriver en betingelse for tilladelsen, nemlig at den kun gælder, hvis modtager selv ønsker at den skal gælde. Dette understøttes af, at deltagere, der ikke viser negativ høflighed gennem motivation, i stedet benytter retfærdiggørelse, der som nævnt har samme funktion, blot ud fra et andet tidsperspektiv, fx **“Take a piece of chocolate if you would like to”**. Denne forskel i motivation og retfærdiggørelse mellem de to scenarier antyder, at afsender i chokoladescenariet tager særlig hensyn til modtagers negative ansigt pga. af relationen mellem afsender og modtager.

4.2. Tvang

Scenarie	Beskrivelse	Dominans	Social distance
Mobilscenariet	Afsender vil tvinge modtager (kollega) til at tilbagelevere afsenders mobiltelefon, som denne for sjov har taget.	Ingen	Udefineret
Biografscenariet	Afsender vil tvinge modtager (fremmed teenager), der taler i biografen, til at tie stille	Afsender	Stor

4.2.1. Spanierne

Ved første øjekast lader det til, at der er samme mønster i begge scenarier; spaniernes sproghandlinger består primært af direkte opfordringer, tunere og (u)lydighedsbetingelser. Men ser man nærmere på indholdet af de direkte opfordringer, viser der sig alligevel at være forskelle.

I biografscenariet, over for en fremmed teenager, er stort set alle spaniernes direkte opfordringer leksikalsk forstærkede som fx *“shut up”* og *“now”*. På spansk – ligesom på dansk – bruges imperativ generelt ofte og ikke nødvendigvis alene i forbindelse med sproghandlingstypen tvang (jf. dansk *hold så kæft*). At de direkte opfordringer er leksikalsk forstærkede kan ses som et tegn på, at en imperativ i sig selv ikke udtrykker tvang; der skal mere til tvang.

I mobilscenariet, over for en god kollega, er de direkte opfordringer ikke leksikalsk forstærkede. Tvungen må altså udtrykkes på en anden måde. I dette scenarie, i lighed med mange af de andre, ses en udpræget brug af tunere i de spanske realiseringer af sproghandlingen, typisk i form af en appelmarkør som *please* (jf. evt. kategoriseringsskemaet i figur 2) og ofte i kombination med modtagers fornavn, fx “*Peter, please*”. Når appelmarkører og fornavn bruges i kombination med hinanden, skaber afsender en særlig nær relation til modtager, fordi afsender på én og samme tid anmoder modtager om at tune sig ind på afsenders kanal og refererer til relationen mellem de to. I dette scenarie udtrykkes tvungen derfor muligvis ved, at afsender søger at appellere til modtager ved at referere til den nære relation mellem de to. Det er værd at bemærke, at vi i langt de fleste scenarier observerede en hyppigere brug af *please* blandt de spanske deltagere. Dette kan muligvis skyldes en overførsel af det spanske *por favor*⁶.

4.2.2. Danskerne

For danskernes vedkommende er der forskel mellem de to scenarier. I mobilscenariet benytter de direkte opfordringer og tunere, mens der i biografscenariet ikke ses et tydeligt mønster.

Det er interessant at danskerne benytter direkte opfordringer i sproghandlingstypen tvang, der per definition er yderst ansigtstruende mod modtagers negative ansigt, da tvang jo netop pålægger modtager at udføre en handling. Man kunne derfor forvente, at danskerne ville benytte en mere høflig, dvs. for danskerne mere indirekte form. Men brugen af direkte opfordringer kan skyldes, at afsender ud fra gældende sociale normer har ret til at udstede en tvang, fordi modtager har brudt nogle sociale spilleregler. I mobilscenariet har modtager taget en telefon, der tilhører afsender, og afsender har således ret til at kræve den tilbage. Flere af de danske deltagere understreger da også deres rettighed over telefonen, fx “*This is **my** mobile. You are giving me this now*” eller “*Please, hand me **my** phone. It’s **private** and no one has to see it*”. I modsætning omtaler spanierne derimod primært telefonen som “*the phone*”, og de lader dermed ikke til at have behov for at markere deres rettigheder gennem et ejerskab. Dette kan selvfølgelig også skyldes de almindelige forskelle i brugen af possession og possessivitet på dansk og spansk.

6 For en diskussion af brugen af *por favor* i spansk se evt. Bernal (2006).

I biografscenariet ses der for danskernes vedkommende et noget broget mønster. De fleste sproghandlinger består enten af direkte opfordringer eller tilfredsstillelsesbetingelser, der i denne sproghandlingstype er en udstedelse af tvang. I nogle tilfælde kombineres de ovenstående elementer med (u)lydighedsbetingelser. I dette scenarie er der afsenderdominans, og afsender er ud fra sociale normer i sin gode ret til at udstede en tvang. Man kunne derfor forvente, at flere deltagere ville benytte direkte opfordringer. At dette ikke er tilfældet, kan skyldes, at scenariet foregår i et offentligt rum, hvor der også optræder en indirekte modtager i form af de andre biografgængere. Clark (1996: 14-15) pointerer, at når afsender ytrer noget, må denne tage hensyn til flere forskellige modtagere, både den direkte modtager ('addressee') og de indirekte modtagere ('overhearers'). Den indirekte modtager kan have lige så stor påvirkning på afsenders sproghandling som den direkte.

Det brogede mønster kan således være udtryk for, at der er individuelle forskelle på, hvordan der tages hensyn til den indirekte modtager, og flere af danskerne påtager sig da også ligefrem de indirekte modtagers stemme ved at tale med samfundets stemme. Dette ses i tilfredsstillelsesbetingelser ved brugen af verbalerne *should* og *have to*, der her fortolkes som afsenders ekstrareference til samfundets normer. Modtager gøres derved opmærksom på, at det er samfundets normer, der overtrædes og ikke kun afsenders, fx "*Now you **should** shut up. You are really annoying*" og "*You **have to** be quiet otherwise I'll get the manager*" (sammenlign med brugen af *must* i begge ytringer). Samfundets stemme kan også ses i indholdet af danskernes ulydighedsbetingelser, der primært består af advarsler såsom: "*otherwise I will call the manager*". Ved at lade samfundet være aktøren i advarslerne fremhæver afsender, at det er samfundet, der sanktionerer. Afsender søger altså at fjerne sig selv som agent, så det i stedet bliver samfundet, der truer modtagers ansigt.

4.3. Forbud

Scenarie	Beskrivelse	Dominans	Social distance
Hemmelighedsscenariet	Afsender vil forbyde modtager (kollega) at fortælle andre, at afsender meldte sig syg fra job uden at være det	Ingen	Udefineret
Alarmscenariet	Afsender vil forbyde modtager (udenlandsk chef) at gå ind ad en alarmeret dør	Modtager	Udefineret

4.3.1. Spanierne

Umiddelbart ses samme mønster i spaniernes besvarelser i begge scenarier; de består primært af direkte opfordringer og tunere. Derudover indeholder

alarmscenariet, hvor modtager er en chef, også retfærdiggørelse som fx “*because the alarm will sing*” eller “*there are alarm*”.

De sociale variabler lader altså til at påvirke brugen af retfærdiggørelse, således at spanierne har behov for at retfærdiggøre deres forbud ved udefineret social distance og modtagerdominans. Vi har tidligere set, hvordan brugen af retfærdiggørelse er en måde at udvise negativ høflighed ved at tage hensyn til modtagers negative ansigt. Det er derfor interessant, at spanierne, som ellers primært har udvist hensyn til det positive ansigt, benytter retfærdiggørelser i nævneværdig grad her. Til dette bør bemærkes, at Spanien typisk har en mere hierarkisk organisationskultur. Det betyder, at modtager i dette scenarie (chefen) har en høj status i forhold til afsender. Der er derfor stor afstand mellem de to kommunikationsdeltagere, en afstand som er socialt accepteret. Det er derfor ikke muligt at udvise positiv høflighed, idet afsender ikke søger at skabe en nær relation til modtager, da det ville være i strid med de sociale spilleregler i forhold til det etablerede hierarki. Det kan være årsagen til, at afsender udviser høflighed på anden vis, nemlig gennem negativ høflighed ved at retfærdiggøre sit forbud, som denne ikke føler ret til at fremføre over for en chef.

Over for en kollega i hemmelighedsscenariet ses brugen af retfærdiggørelser ikke i samme grad. De spanske deltagere forsøger i stedet – på samme måde som da de skulle tvinge deres gode kollega i mobilscenariet – at appellere til den nære relation mellem modtager og afsender gennem brugen af appelmærker, og/eller fornavn eller kombinationen af begge, fx “*John, please*”.

4.3.2. Danskerne

I hemmelighedsscenariet ses intet tydeligt mønster hos danskerne. Indholdet af sproghandlingerne fordeler sig jævnt over direkte opfordringer, motivation og tilfredsstillelsesbetingelser. Dog indeholder de fleste sproghandlinger enten motivation eller retfærdiggørelse, som jo bekendt har samme funktion, nemlig at forklare hvorfor den givne sproghandling ytres – dog har de forskelligt tidsperspektiv – fx “*John, **you have to know this is a big secret. No one has to know***” og “*Listen, this has to be between us **I really don’t want this to come out or be public***”.

Bemærkelsesværdigt er det, at danskerne i tilfredsstillelsesbetingelserne i dette scenarie igen taler med samfundets stemme: fx “*you must not tell everybody*” og

“no one has to know”. Igennem modalverberne *must* og *have to* refererer afsender til normer, der ifølge afsender skal overholdes pga. samfundets indretning, jf. ovenfor. Herved bliver det samfundet, der forbyder modtager at udføre en handling og dermed også samfundet, der truer modtagers negative ansigt.

I alarmscenariet ligner de danske sproghandlinger de spanske, dvs. de består primært af direkte opfordringer og tunere. Dog indeholder de i langt de fleste tilfælde også retfærdiggørelse. Brugen af direkte opfordringer over for en modtager med dominans er interessant, fordi denne sproglige form ofte anses som mindre høflig på dansk, da et forbud per definition er en trussel mod modtagers negative ansigt, fordi det begrænser modtagers handlefrihed og ret til selvbestemmelse. At afsender alligevel vælger denne strategi, kan skyldes situationens presserende karakter, samt at modtager må formodes ikke at ønske den tilstand som den intenderede handling vil forårsage. At tilstanden formodes at være uønsket for modtager, giver afsender en større grad af rettighed til at forbyde modtager en handling, fordi han derved kan siges at gøre modtager en tjeneste. Vi ser da også en stærk tendens hos danskerne til at retfærdiggøre deres ansigtstruende handling, så det nærmest maskeres som en advarsel: “*Don’t open the door please because there is an alarm*” eller “*You must not open the door because the alarm will go on if you do*”. Dette ses også i retfærdiggørelsernes og ulydighedsbetingelsernes sproglige form, der beskriver handlingens negative konsekvens for modtager; fx “*otherwise you will start the alarm system*”.

4.4. Ophævelse af tvang

Scenarie	Beskrivelse	Dominans	Social distance
Flyttescenariet	Afsender vil fortælle modtager (ven), at denne ikke alligevel (som ellers aftalt) behøver at hjælpe afsender med at flytte	Ingen	Ingen
Anbefalingsscenariet	Afsender vil fortælle modtager (chef), at denne ikke alligevel (som ellers aftalt) behøver at skrive en anbefaling til afsender	Modtager	Udefineret

4.4.1. Spanierne

På overfladen ligner danskernes og spaniernes sproghandlinger hinanden; de består primært af tilfredsstillelsesbetingelser, retfærdiggørelser og tunere. Derudover benytter spanierne ligeledes direkte opfordringer og danskerne motivation. Ophævelse af tvang er en kompleks sproghandling, i den forstand at der jo ligger en yderligere sproghandling forud for denne, nemlig en tvang, som afsender – i hvert fald i vores scenarier – selv har pålagt modtager. Måske

er det årsagen til, at både de danske og spanske afsendere i høj grad benytter tilfredsstillelsesbetingelser, hvorved de eksplicit fjerner den tvang de tidligere har pålagt, som fx *“you don’t have to help me anyway”*.

Men selvom spaniernes og danskernes besvarelser i begge scenarier ligner hinanden på overfladen i brugen af tilfredsstillelsesbetingelser, så viser der sig ved nærmere gennemgang alligevel betydelige forskelle i det sproglige udtryk. I tilfredsstillelsesbetingelserne benytter spanierne ofte en 3. persons agent som *“it’s not necessary...”*. Ved at benytte en upersonlig konstruktion fjerner afsender fokus fra både afsender og modtager, idet agenten bliver noget udefrakommende. Det bliver altså ikke afsender, der ophæver tvangen, men situationen i sig selv. Det udgør en langt mindre ansigtstrussel mod modtagers positive ansigt, da det dermed ikke er afsender, der ekskluderer modtager fra gruppen af personer der stadig er underlagt tvangen, dvs. afsenders nærmeste. Det kan altså ses som en måde, hvorpå afsender værner om relationen mellem de to.

Hensynet til relationen ses også i spaniernes direkte opfordringer, der består af *“don’t worry about...”* eller lign. Det tyder på, at afsender formoder, at modtager rent faktisk har bekymret sig om den tidligere udstedte tvang. Det bør bemærkes at *don’t worry about* minder meget om det spanske udtryk *no te preocupes*, hvorfor der kan være tale om overførsel fra modersmål til fremmedsprog. Lignende sproglige formuleringer ses i visse af spaniernes tilfredsstillelsesbetingelser i formuleringer som *“I have a gift for you ...”*. Ved at anerkende og søge at fjerne modtagers bekymring viser afsender, at denne bekymrer sig om modtagers behov og følelser. Herved behandler afsender modtager som en del af sine nærmeste, dvs. udviser positiv høflighed.

4.4.2. Danskerne

I modsætning til spanierne, der ofte benyttede sig af 3. person, benytter danskerne primært en 2. person som agent som fx *“You don’t need to...”* i verbaliseringen af tilfredsstillelsesbetingelserne. Sprogligt lægger danskerne dermed fokus på modtager, og på at modtager ikke længere er underlagt den af afsender tidligere pålagte tvang. Fokus kommer på denne måde til at være på modtagers genvundne handlefrihed, og det kan ses som et hensyn til modtagers negative ansigt.

I langt de fleste tilfælde indeholder danskernes sproghandlinger desuden enten motivation eller retfærdiggørelse, som forklarer hvorfor den givne sproghandling

(her ophævelse af tvang) ytres, fx ” *I have a lot of volunteers for the help I need. So I don't need your help, sorry*” eller ” *It's really not necessary anymore. My family is coming. We are plenty of people*”. Retfærdiggørelsen af sproghandlingen kan ses som et hensyn til modtagers negative ansigt, fordi afsender herigennem forklarer, hvorfor modtagers handlefrihed indskrænkes (hvis modtager formodes gerne at ville hjælpe). Men det viser samtidig, at afsender ikke på samme måde lader til at bekymre sig om modtagers positive ansigt, da motivationerne og retfærdiggørelserne sprogligt ekskluderer modtager fra afsenders nærmeste. Afsender siger med andre ord at modtager ikke er en del af *my family* og *we*, hvilket skaber en stor afstand mellem de to. En afstand som ikke lader til at være uhøflig for danskerne.

5. Opsummering

Jeg har i denne artikel kort forsøgt at vise, at der kan ses store forskelle i de sproglige realiseringer af sproghandlinger på engelsk produceret af danskere og spaniere under de samme forestillede omstændigheder. Forskelle, der muligvis kan tilskrives dansk og spansk som modersmål. Det bør bemærkes, at det i denne forbindelse ville være relevant at undersøge de sproglige realiseringer af sproghandlerne foretaget af personer med engelsk som modersmål, ligesom det kunne være interessant at foretage lignende undersøgelser på deltagernes respektive modersmål.

Henvisninger

- Arnsberg, A.S. & S.E. Bentsen (2009). *Say please? En tværsproglig analyse af opfordringer på engelsk produceret af danske og spanske sprogbrugere med særligt fokus på høflighed og kulturelle værdier* (kandidatafhandling), København: Copenhagen Business School.
- Bernal, M. (2006). ‘¡Ay señor por favor!’: usos de *por favor* que exceden al mandato y a la petición cortés en la conversación española. *Actas del XVI Congreso de Romanistas Escandinavos*. Hentet fra <http://rudar.ruc.dk/handle/1800/8459>
- Blum-Kulka, S., J. House & G. Kasper (red.) (1989). *Cross-cultural pragmatics: Requests and apologies*, New Jersey: Ablex Publishing Corporation.
- Brown, P. & S. Levinson (1987). *Politeness: some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clark, H.H. (1996). *Using Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Denver, L. (1988). SE eller ikke SE... del I, i *Sprint I*. København: Handelshøjskolen i København, 43-53.
- Durst-Andersen, P. (2009). Semiotisk polyfoni. Indirekte sproghandlinger i dansk og engelsk, i R. Therkelsen & E. Skaft Jensen (red.) *Dramatikken i grammatikken*, Roskilde: Roskilde Universitets Forlag, 69-88.
- Durst-Andersen, P. (2011a). *Bag om sproget. Det kulturmentale univers i sprog og kommunikation*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Durst-Andersen, P. (2011b). *Linguistic Supertypes. A cognitive-semiotic theory of human communication*. Berlin/New York: Walter de Gruyter GmbH & Co.
- Hansen, R. M. (2013). *At være eller at være. Brugen af ser og estar – verbalisering af afsenders viden og oplevelse* (kandidatafhandling), København: Copenhagen Business School.
- Lyons, J. (1977). *Semantics (Vol. 2)*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Wierzbicka, A. (1991). *Cross-cultural pragmatics: The semantics of human interaction*. New York: Mouton de Gruyter.

Sætningsadverbialer i ledsætninger som forgrundssignal

Tanya Karoli Christensen og Torben Juel Jensen

1. Indledning

Der har i de senere år i den internationale forskning været stor fokus på “main clause phenomena” (MCP), dvs. syntaktiske fænomener som normalt forbindes med helsætninger, men som i visse tilfælde forekommer i ledsætninger (fx Heycock 2007; Aelbrecht, Haegeman & Nye 2012). Et af disse fænomener er forekomsten af “hovedsætningsordstilling” i visse typer af ledsætninger, som har været genstand for en række, dog primært introspektionsbaserede, studier af de fastlandskandinaviske sprog (Vikner 1995; Wiklund m.fl. 2009; Heycock, Sorace & Hansen 2010; Bentzen 2010; Heycock m.fl. 2011).

Placeringen af sætningsadverbialer (inkl. negationer) i forhold til det finitte verbal er i mange tilfælde det eneste signal for om der er tale om det såkaldte hovedsætnings- eller bisætningsskema (Diderichsen 1974: 184 ff.) – som i *Grammatik over det Danske sprog (GDS)* kaldes henholdsvis det “deklarative” og det “neutrale” sætningsmønster (Hansen & Heltoft 2011)¹:

- (1a) Det er også en af grundene til at vi tør næsten ikke flytte
(V>Adv: deklarativt mønster)
- (1b) Det er også en af grundene til at vi næsten ikke tør flytte
(Adv>V: neutralt mønster)

Ud over placeringen af sætningsadverbialer henholdsvis før og efter det finitte verbal adskiller de to ledstillingsmønstre sig fra hinanden ved at det deklarativt mønster har et fundamentfelt, hvor alle andre led end det finitte

¹ I betegnelserne ligger at det deklarativt sætningsmønster betragtes som udtryk for “deklarativ modus” og ses i forbindelse med hævdelser, påstande og konstateringer. I ledsætninger koder ledstillingen “konstativ potentiale”. Det neutrale mønster er derimod netop neutralt, eller umarkeret, (i ledsætninger) og er dermed muligt i alle kontekster (Hansen & Heltoft 2011: s. 1677 ff.).

verbal samt visse sætningsadverbialer kan placeres, mens det neutrale mønster altid indledes med subjektet. I denne artikel vil vi alene se på placeringen af sætningsadverbialer, og vi betegner derfor de to ledstillinger som henholdsvis $V > Adv$ og $Adv > V$.²

Som det fremgår af eksempel (1a-b), er der i moderne dansk variation mht. ledstilling i ledsætninger, hvilket i sig selv gør de traditionelle betegnelser problematiske.

Det er en udbredt hypotese at MCP, herunder altså $V > Adv$, fungerer som signal for at ytringens vigtigste information skal findes i ledsætningen – omtalt i form af begreber som assertivitet, emfase, *main point of utterance* og primær information (Hooper & Thompson 1973; Boye & Harder 2007; Julien 2007; Simons 2007; Wiklund m.fl. 2009; Christensen & Heltoft 2010). Det vælger vi her at omtale som et **forgrundssignal**. Vi har andetsteds afrapporteret hovedresultaterne af en større, kvantitativ undersøgelse der tester denne hypotese i forhold til nominale ledsætninger (Jensen & Christensen 2013). Vi fandt her generelt væsentligt mere $V > Adv$ end man kunne forvente i forhold til studier der anvender andre metoder og datatyper (jf. Vikner 1995; Julien 2007; Wiklund m.fl. 2009). Alle typer af nominale ledsætninger udviser variation mht. ledstilling, men i det store og hele understøtter resultaterne hypotesen om $V > Adv$ i ledsætninger som et forgrundssignal: $V > Adv$ er langt mere hyppig i ledsætninger der repræsenterer direkte tale eller tanke, og i ledsætninger der på anden måde tydeligt er indholdsmæssigt primære set i forhold til deres matrixsætninger, end i andre typer af ledsætninger. Samtidig forekommer ledsætninger styret af faktive prædikater kun sjældent med $V > Adv$ -ledstilling, hvilket er forventeligt eftersom indholdet af ledsætningen her præsupponeres og derfor oftest vil udgøre baggrundsinformation. En tredje understøttelse af hypotesen ses i forbindelse med placeringen af ledsætningen i dens matrixsætning: Ledsætninger der er placeret i matrixsætningens fundamentfelt – en placering der normalt indikerer at det pågældende led ikke udgør remaet men temaet i ytringen – er mindre disponeret for $V > Adv$ -ledstilling end ledsætninger der er placeret finalt i matrixsætningen.

2 Metodisk skyldes det at det ikke er muligt at afgøre om en såkaldt "subjekt-initial" ledsætning uden sætningsadverbial følger det ene eller det andet mønster: $Konj > Subj > V$ kan være det deklarative skema med subjektet i fundamentfeltet eller det neutrale skema (jf. Jensen & Christensen 2013).

I denne artikel vil vi se på de samme data igen, men denne gang fokusere på den rolle sætningsadverbialen kan spille mht. at forklare ledstillingsvariationen, både rent positionelt som tegn for enten det ene eller det andet sætningsmønster og leksikalsk i forhold til det enkelte sætningsadverbials betydning. Tidligere studier har typisk valgt placeringen af et specifikt adverbial (oftest negationen) som kriterium for at bestemme ledstillingen, men i den ovennævnte undersøgelse inkluderede vi alle kendte danske sætningsadverbialer. Det gør det muligt at sammenligne de forskellige adverbialer mht. deres disposition for at forekomme i ledsætninger med V>Adv-ledstilling. Det viste sig at typen af sætningsadverbial er blandt de vigtigste faktorer i forhold til at forklare variationen, kun overgået af underordningskonjunktionen (nul vs. *at* vs. *om/hv*-ord) og typen af prædikat i matrixsætningen (Jensen & Christensen 2013). Særlig vigtigt er skellet mellem “dialogiske” sætningsadverbialer over for andre typer, hvor de førstnævnte er langt mest disponerede for V>Adv-ledstilling – i overensstemmelse med tidligere fremsatte beskrivelser af sådanne adverbialer som havende en forgrundseffekt på ledsætningen i sig selv (Christensen 2007: 169).

1.1. Kategorisering af adverbialer

Der er bred enighed om at den meget heterogene ordklasse adverbier kan underopdeles i flere funktionelt og formelt adskilte kategorier. Både generative og funktionalistiske analyser opererer med en hierarkisk ordening af adverbialer (jf. sætningens lagdeling, se fx Hansen & Heltoft 2011: 1037), hvor de lavere lag relaterer sig til sætningskernen (fx mådesadverbier), mellemniveauet til propositionens sandhedsværdi og de øvre lag til illokutionær værdi eller synspunkt (Hengeveld 1997; Cinque 1999; Ernst 2002). Flere forfattere peger på at denne hierarkiske orden afspejles ikonisk i sætningens linearitet således at adverbialer fra de øvre lag er placeret til venstre for adverbialer fra lavere lag; jf. eksempel (2) fra Hengeveld (1997: 134):

- (2) Finally, your mother honestly probably has been slandering terribly again

I forhold til denne artikels emne er kun sætningsadverbialer relevante. Disse inkluderer adverbialer der udtrykker epistemicitet (igen relateret til sandhedsværdi; fx *måske, helt sikkert*), evaluering (*desværre, hellere*) og placering af ytringen i diskursen (dvs. tekstuel eller kohæsiv funktion; fx *så, alligevel, også*).

I modsætning til engelsk har dansk en kategori af typisk monosyllabiske og semantisk meget abstrakte sætningsadverbier kaldet modal-, diskurs- eller dialogpartikler, såsom *jo*, *da*, *vel* og *vist* (Davidsen-Nielsen 1996; Krylova 2005; Hansen & Heltoft 2011). I dansk grammatik betragtes de som del af de allerøverste sætningslag, og beskrives som interaktionelle eller dialogiske i den forstand at de specificerer hvordan taleren opfatter ytringens indhold i relation til synspunkter som fremgår eksplicit eller implicit af konteksten (Therkelsen 2004; Hansen & Heltoft 2011). Disse partikler er endnu mere topologisk begrænsede end de øvrige sætningsadverbialer idet de ikke kan forekomme i fundamentfeltet – ligesom negationen *ikke*, der også indgår i denne undersøgelse.

2. Datamateriale og metode

Vores datamateriale er et delkorpus af det store DGCSS-korpus (Gregersen 2009; www.dgcss.hum.ku.dk), og omfatter godt 1½ million ord i form af udskrivne, sociolingvistiske interview med i alt 91 informanter, ligeligt fordelt mht. køn og socialklasse; jf. tabel 1.³

	Generation 1 født 1942-63	Generation 2 født 1964-74	Generation 3 født 1989-92
København (optaget i 1987-89 og 2005-07)	24	18	-
Vinderup (optaget i 2006-07)	-	19	30

Tabel 1: Informanter i undersøgelsen

I dette datamateriale blev alle ledsætninger indeholdende et sætningsadverbial kodet såvel for ledstilling som for en række syntaktiske og semantiske faktorer som fremgår af tabel 2 (vi henviser til Jensen & Christensen 2013 for en detaljeret beskrivelse af de enkelte faktorer og diskussion af undersøgelsens metode). Alle faktorer er mere eller mindre direkte relateret til hypotesen om V>Adv som forgrundssignal. For eksempel blev matrixsætningernes prædikater inddelt stort set efter de kategorier der opstilles i Hooper & Thompson (1973) for at kunne holde resultaterne op mod påstande der er fremført om MCP generelt. Det gælder fx muligheden for V>Adv under faktive prædikater idet

3 To af informanterne producerer ingen ledsætninger af de typer som indgår i de resultater der præsenteres i denne artikel.

de antages at præsupponere eller “baggrunde” deres komplementer, hvilket leder til den forventning at $V > Adv$ aldrig eller sjældent forekommer under sådanne prædikater (Kiparsky & Kiparsky 1971; Cristofaro 2003).

Type af matrixsætningsprædikater MATRIXPREDTYPE	COM (kommunikativt, jf. Hooper & Thompson (H&T) Class A) COG (kognitivt, jf. H&T Class B) FACTIVE (H&T Class D) SEMIFACTIVE (H&T Class E) CAUSATIVE OTHER
Sætningsadverbialer i matrixsætning MATRIXADVTYPE	MODALP (modalpartikel) SWEARING (bandeord) EPISTIVAL (epistemisk/evaluativt adverbial) TEXTUAL (kohæsivt/argumentativt adverbial) NEGATION 0 (intet sætningsadverbial)
Sætningsadverbial i ledsætning ADVTYPE*:	MODALP (modalpartikel) SWEARING (bandeord) EPISTIVAL (epistemisk/evaluativt adverbial) TEXTUAL (kohæsivt/argumentativt adverbial) NEGATION
MULTIADV	NO (ikke multiadverbial, dvs. kun ét adverbial) YES (multiadverbial, dvs. mere end ét adverbial)
Type af underordningskonjunktion SUBORDINATOR	AT (konjunktionen <i>at</i>) HV/OM (<i>hv</i> -ord eller <i>om</i>) ZERO (ingen underordningskonjunktion)
Ledsætningens position POSITION	INITIAL (før matrixsætningen) FINAL (efter matrixsætningen, dvs. sætningsfinalt)

Tabel 2: Analyseapparat, jf. Jensen & Christensen (2013) for en detaljeret beskrivelse af de enkelte kategorier.

* I sætninger med mere end ét sætningsadverbial refererer typen til det **første** sætningsadverbial i sætningen. Ledsætningerne indeholder kun sjældent (i mindre end 2 % af tilfældene) mere end to sætningsadverbialer, og i 84 % af tilfældene kun ét.

Datamaterialet omfatter 3464 nominale ledsætninger med sætningsadverbialer. Her er dog fraregnet ledsætninger med foranstillet adverbial (Adv S V-ordstilling), sætningsknuder samt ledsætninger hvor sætningsadverbialet er placeret finalt i det der i GDS benævnes “interjektionalposition til højre” (Hansen & Heltoft 2011: 1621 ff.). Dette skyldes for de to sidste tilfældene vedkommende at sætningsadverbialet her ikke bidrager til at adskille de to ledstillingsmønstre. De foranstillede adverbialer indikerer derimod at der er tale om neutralt sætningsmønster, men da distributionen af foranstillet adverbial sandsynligvis adskiller sig fra $Adv > V$, og førstnævnte i øvrigt er uhyre sjældent forekommende i nominale ledsætninger (der er kun i alt 30 forekomster i datamaterialet), har vi valgt at udelade denne ledstilling fra undersøgelsen.

Det er vigtigt at bemærke at ledstillingsmønstret i størstedelen af de ledsætninger der forekommer i materialet, ikke kan afgøres enten fordi ledsætningen ikke indeholder noget sætningsadverbial, eller (langt sjældnere) fordi det er placeret på en måde som gør at det ikke skelner mellem de to ledstillinger, og subjektet samtidig er placeret på førstepladsen. En tidligere undersøgelse af en mindre del af DGCSS-korpusset har vist at kun 20 % af ledsætningerne indeholder et (ikke-finalt placeret) sætningsadverbial, og at det i det hele taget kun er muligt at afgøre entydigt i 25 % af tilfældene om en ledsætning følger det deklarative eller det neutrale sætningsmønster (Jensen 2011). Mere om dette i diskussionen i afsnit 4.

De 3464 forekomster er yderligere blevet reduceret idet vi i de analyser der præsenteres i denne artikel, også har udeladt to hyppigt forekommende typer af ledsætninger fordi det kan diskuteres om de udgør egentlige ledsætninger. Det drejer sig dels om direkte citater, hvor V>Adv-ordstillingen ligesom pronominer og tempusformer kan betragtes som overtaget fra den citerede diskurs, jf. eksempel (3), dels om ledsætninger med matrixsætninger af den type som er blevet kaldt “epistemiske fraser” eller “fragmenter” (Thompson & Mulac 1991; Thompson 2002), og som er kendetegnet ved at modificere indholdet i ledsætningen snarere end at bidrage med egentligt propositionelt indhold (Boye & Harder 2007), jf. eksempel (4). Begge forekommer altovervejende med V>Adv-ledstilling (Jensen & Christensen 2013).

(3) så sagde han nå jamen det kan du godt blive

(4) det tror jeg nok at øh den egentlig har har præget mig

Af den resterende del af de nominale ledsætninger (1979 stk.) har 45 % V>Adv-ledstilling, og dette er således den egentligt variable kontekst. I denne del af datamaterialet har vi analyseret effekten af de forskellige sproglige såvel som ikke-sproglige variable vha. *mixed effects models*, som er en form for multipel logistisk regression der ud over faste faktorer (*fixed effects*) inddrager tilfældige faktorer (*random effects*). I multipel logistisk regression ligger at alle de inddragne faktorer vurderes samtidig, og at der derfor kontrolleres for alle de øvrige faktorer når effekten af en enkelt faktor evalueres mht. dens indflydelse på den afhængige variabel, i dette tilfælde V>Adv- vs. Adv>V-ledstilling. En “tilfældig” faktor adskiller sig fra en “fast” faktor ved at de muligheder variabelen kan variere imellem, i førstnævnte type af faktor må betragtes som stikprøver taget fra en større population. Mest åbenlyst gælder dette for den faktor der

udgøres af talerindividet: Talerne er i udgangspunktet udvalgt tilfældigt fra en større population af individer i henholdsvis Vinderup og København og på en måde så de gerne skulle være repræsentative; men hvis man skulle replicere undersøgelsen, ville man være nødt til at vælge andre talere. Samtidig forventer man at talere har individuelle tilbøjeligheder som ikke forudsiges af de sociale og sproglige faktorer der er inddraget i undersøgelsen, og en mixed model-analyse tager højde for sådanne idiosynkratiske tendenser til enten at anvende mere eller mindre V>Adv-ledstilling end det forventede ved at tildele hver taler et individuelt basisgennemsnit (kaldet et “random intercept”) i forhold til den afhængige variabel (Baayen 2008; Tagliamonte & Baayen 2012). Også det specifikke sætningsadverbial blev behandlet som en tilfældig faktor, her for at tage højde for at fx *jo* i sig selv kan tænkes at have en tendens til at forekomme i forbindelse med V>Adv-ledstilling som afviger fra det man kunne forvente ud fra at der er tale om en modalpartikel, og ud fra de kontekster dette adverbial forekommer i (som dette er operationaliseret i undersøgelsen i form af de øvrige sproglige faktorer).

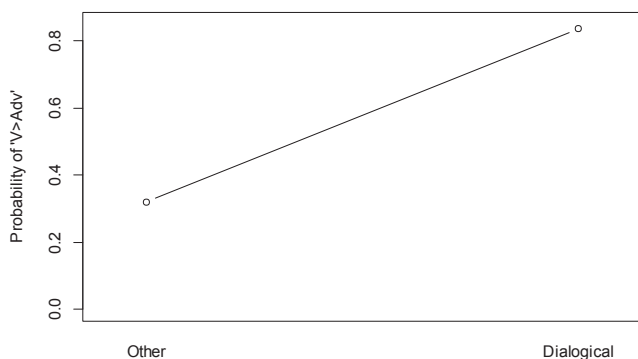
De seks sproglige faktorer der er beskrevet i tabel 2, og deres potentielle interaktioner, blev tilføjet modellen som faste faktorer, mens den individuelle taler (PARTICIPANT) samt det specifikke sætningsadverbial (FULLADVERBIAL) blev tilføjet som tilfældige faktorer. I de tilfælde hvor flere adverbialer forekommer i samme ledsætning, bliver hver specifik sekvens af adverbialer regnet som ét adverbial (dvs. at *ikke, jo ikke* og *jo ikke lige* bliver behandlet som tre forskellige adverbialer i forbindelse med faktoren FULLADVERBIAL). De ikke-sproglige faktorer, talers fødeår, køn, socialklasse samt optagested og tidspunkt, viste sig ikke at være vigtige mht. at forklare ledstillingsvariationen og vil derfor ikke blive behandlet yderligere i denne artikel.

3. Resultater

Den model der bedst beskriver ledstillingsvariationen i datamaterialet, indeholder faktorerne ADVTYPE, POSITION, MATRIXPRETYPE og MATRIXADVTYPE (jf. tabel 2). Modellen kan ses i appendikset; vi henviser læseren til Jensen & Christensen (2013) mht. diskussion af de tre sidstnævnte faktorerers effekt.⁴

4 Faktoren SUBORDINATOR er også meget vigtig mht. at forklare variationen, men den kan ikke inkluderes i den samme model som faktoren MATRIXPRETYPE fordi de to faktorer er korrelerede med hinanden: Ledsætninger indledt med *om* eller *hv*-ord forekommer ikke under faktive og kausative matrixprædikater.

En indledende analyse af effekten af adverbialer i ledsætningen (ADVTYPE) viste at en binær opdeling i “dialogiske” (DIALOGIC; dvs. modalpartikler og bandeord) vs. “ikke-dialogiske” (OTHER; dvs. epistemisk/evaluative og kohæsive/argumentative adverbialer samt negationer) resulterede i en lige så god model som den oprindelige femdeling vist i tabel 2, hvorfor den simple opdeling blev valgt. Figur 1 viser effekten af adverbialer i ledsætningen, dvs. effekten af denne faktor under forudsætning af at de øvrige faktorer i modellen holdes konstant.

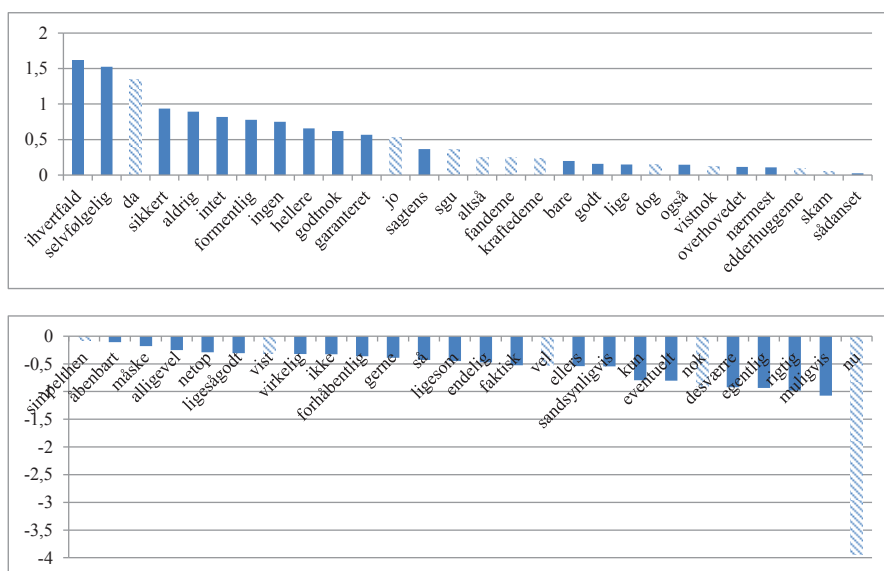

Figur 1: Effekten af AdvType. De forudsagte sandsynligheder forudsætter at de øvrige faktorer holdes på deres default-niveauer som er `MATRIXPREDTYPE=OTHER, POSITION=FINAL, MATRIXADVTYPE=0`.

Vores fortolkning af denne effekt er at modalpartikler og bandeord i sig selv fungerer som forgrundssignaler, og at dette forklarer associeringen mellem sådanne adverbialer og V>Adv-ledstilling. Den overordnede effekt af dialogiske versus ikke-dialogiske adverbialer kan ses som en afspejling af sætningens lagdeling på den måde at dialogiske adverbialer så at sige transcenderer sætningen og signalerer taler-mottager-relationer – som alt andet lige vil være meget væsentlige for samtaledeltagerne. En anden mulighed er at sådanne adverbialer blot kongruerer med en ledsætning som allerede er forgrundet på anden vis, herunder med V>Adv-ledstilling.

Ud over kategoriseringen af sætningsadverbialerne i dialogiske versus ikke-dialogiske blev de specifikke sætningsadverbialer der forekom i ledsætningerne, som nævnt også tilføjet modellen som en tilfældig faktor (*random effect*). Det betyder at modellen også indeholder justeringer foretaget for at tage højde for den individuelle tendens til at optræde i V>Adv-ledstilling for hver af de 168 forskellige specifikke tekststrengene der fungerer som sætningsadverbialer

i datamaterialet (herunder kombinationer af flere adverbialer). Disse *random intercepts* vises i Figur 2, hvor der for overskuelighedens skyld kun er medtaget adverbialer der optræder alene (dvs. ikke i kombination med andre sætningsadverbialer). Værdier omkring 0 viser at det pågældende adverbial opfører sig som det kunne forventes ud fra de øvrige faktorer der er inddraget i modellen. Høje positive værdier betyder at adverbialet har en højere tendens til at forekomme i sætninger med V>Adv-ledstilling end forventet, mens negative værdier omvendt viser en lavere tendens end forventet.

Figur 2: Random intercepts for simplex-adverbialer (vist som log odds). Skraverede kolonner indikerer at de pågældende adverbialer er kategoriseret som dialogiske (dvs. modalpartikler eller bandeord).

Forskellen mellem adverbialerne med den højeste og laveste tendens til V>Adv-ledstilling, henholdsvis *ihvertfald* og *nu*, er meget stor, 5,56 log odds. Det betyder at deres tendens til at forekomme V>Adv-ledstilling er meget forskellig også når der tages højde for effekten af de sproglige kontekster de forekommer i, og for talernes individuelle tilbøjeligheder til at anvende V>Adv-ledstilling (hvilket sikres ved også at lade PARTICIPANT indgå som “tilfældig faktor”).

I de følgende afsnit vil vi se nærmere på begge disse adverbialer i de kontekster hvori de forekommer, fordi de ved at repræsentere ekstreme positioner i model-

len kan informere os både om det rimelige i at kategorisere dem som dialogisk/ikke-dialogisk og om den måde deres leksikalske indhold i øvrigt influerer på den ledsætning de forekommer i. Men først vil vi give et par eksempler på brugen af et af de hyppigste eksempler på et dialogisk adverbial, nemlig *jo*.

3.1. Kontekstuel analyse I. Jo

Jo er det hyppigst forekommende dialogiske adverbial i datamaterialet og det tredjehyppigste sætningsadverbial i det hele taget. Det forekommer i mere end 6 % af ledsætningerne og under alle typer af matrixsætningsprædikater. I GDS kategoriseres *jo* som en "fatisk partikel" idet det udtrykker forventninger om tilhørerens reaktion i forhold til den ytring det forekommer i, paraphraseret som *Jeg forventer at du ikke vil modsige denne ytring* (Hansen & Heltoft 2011: 1091); jf. eksempel (5).

- (5) det værste af det hele er at du har jo ikke nogen ferie når du skal til eksamen eller noget

Eksempel (5) er en variant af de såkaldte identitetsprædikativer (Hansen & Heltoft 2011: 890 ff.) hvor subjektet *det værste af det hele* fremstilles som en kategori med ét medlem, nemlig det at man ikke har ferie når man skal (læse) til eksamen. Der er således ikke tale om præsupposition, ligesom *jo* heller ikke markerer forudsat eller kendt viden i denne kontekst (jf. også Therkelsen 2004). Tværtimod må oplysningen om den manglende ferie anses for at være hovedpointen med ytringen.

Sætninger hvor sætningsadverbialet udgøres af *jo*, har V>Adv-ledstilling i 93% af tilfældene, hvilket kan forklares ved at *jo* som beskrevet ovenfor har en tydelig dialogisk funktion. Man kunne derfor forledes til at tro at *jo* fremkalder læsning som forgrund helt generelt, også i ledsætninger med ledstillingen Adv>V, som er den umarkerede ledstilling. Det lader imidlertid ikke til at være tilfældet, for vi finder i hvert fald nogle tydelige eksempler på baggrundslæsning af Adv>V-ledsætninger med *jo* i vores materiale. Se fx (6) hvor informantens netop har fortalt hvordan hun begyndte at pjække fra skole efter at lærerinden havde slået hende for at skrive med venstre hånd (!):

- (6) pludselig gik det op for min mor at øh jeg jo altså ikke gik i skole

I andre tilfælde er Adv>V-ledsætninger med *jo* forgrundsinformation, ligesom ved V>Adv, så der er ikke nogen entydig sammenhæng mellem tilstedeværelsen af *jo* og informationsmæssig status. Foreløbig må vi nøjes med at konstatere at der er en stærk korrelation mellem *jo* og V>Adv som kunne tyde på at den dialogiske partikel *jo* bidrager til tolkningen som forgrund ud over hvad dens position alene berettiger til.

3.2. Kontekstuel analyse II. I hvert fald.

Sætninger hvor sætningsadverbialet udgøres af *i hvert fald*, har V>Adv-ledstilling i 91 % af tilfældene, og som det fremgår af Figur 2, har de hermed en tendens til V>Adv-ledstilling der ligger væsentligt højere end hvad der kan forklares ud fra de øvrige faktorer der indgår i modellen – herunder skellet mellem dialogiske og ikke-dialogiske adverbialer. I dette tilfælde er adverbialet kategoriseret som ikke-dialogisk på basis af det leksikalske indhold, som vi (forud for de kvantitative analyser) har bestemt som en tekstuel funktion. Den store tendens til V>Adv-ledstilling kunne imidlertid tyde på at adverbialet snarere har dialogisk – eller anden forgrundssignalerende – funktion i hovedparten af de tilfælde hvor det forekommer i datamaterialet, selvom der hverken er tale om en modalpartikel eller et bandeord. Man kan diskutere om det er tilfældet i et eksempel som (7), hvor informanten omtaler et lydclip med en sprogsprøve der lige er blevet afspillet for ham.

(7) for jeg vil sige num- nummer et at han er i hvert fald langt væk fra mig

Flere tolkninger er mulige, herunder en der blot er argumenterende: ‘selv hvis ikke andet gælder, så gælder det at denne stemmeprøve er langt fra (min vurdering af) mig selv’. Det er dog også muligt at taleren bruger adverbialet dialogisk i den forstand at han implicit sammenligner sin vurdering af sprogsprøven med det mulige modsynspunkt at den er udtryk for en talestil der ligner hans egen. Resultaterne indikerer altså at andre adverbialer end modalpartikler og bandeord har dialogisk betydning – eller alternativt at deres leksikalske indhold på anden måde har en forgrundssignalerende effekt.

3.3. Kontekstuel analyse III. Nu

Som det fremgår af Figur 2, ligger *nu* i den helt modsatte ende af spektret end *i hvert fald*; faktisk står dette adverbial for hovedparten af forskellen mellem skalaens to ender (næsten 3 log odds). *Nu* blev forlods kategoriseret som en modalpartikel (altså som havende en dialogisk funktion; jf. Hansen & Heltoft

2011: 1091),⁵ men den lave tendens til V>Adv-ledstilling kunne tyde på at denne kategorisering ikke stemmer med vores datamateriale.

Et nærmere kig på vores data afslører et overraskende stort antal forekomster af konstruktioner af typen *Hv-ord>Subjekt>nu>V*; jf. eksempel (8-9).

- (8) de snakker sådan bondejysk eller # sønderjysk eller hvad det nu er
 (9) det kan jo godt være svært sådan lige at sidde og tænke sig til hvordan det nu skal lyde

Der er sådan set ikke noget overraskende i at *nu* som modalpartikel kan optræde i ledsætninger med Adv>V-ledstilling – det er helt venteligt eftersom denne ledstilling er umarkeret og derfor bør kunne bruges også i ledsætninger der på anden vis er forgrundet. Imidlertid udgør den nævnte konstruktionstype ikke et overbevisende eksempel på forgrund, snarere tværtimod. I både (8) og (9) er *hv*-sætningerne åbenlyst ikke det vigtigste for taleren. Man kan betragte dem som en slags retorisk spørgsmålsudgave af påhængsudtryk eller *general extenders* (svarende til engelsk “and stuff like that”; jf. fx Dines 1980; Overstreet 1999; Rathje 2009; Tagliamonte & Denis 2010).

GDS omtaler typen som metakommunikation (Hansen & Heltoft 2011: 1571 f.), en udvidelse af Therkelsens ekko-spørgsmål (- Hvad hedder hunden? - Hvad den hedder?; Therkelsen 2007). Sammen med den dialogiske tolkning af *nu* som markering af at et synspunkt er nyt i konteksten (Hansen & Heltoft 2011: 1097), vil vi fortolke dem som signaler for at taleren på dette tidspunkt ikke kan komme i tanke om det rette begreb, den mest præcise beskrivelse eller den fuldstændige opgørelse af relevante kategorimedlemmer. Den dialogiske funktion i sådanne sætninger er at gøre opmærksom på et hul i talerens hukommelse som tilhøreren inviteres til at udfylde mentalt (dvs. supplere med yderligere eksempler eller bedre betegnelser), men som samtidig – i kraft af ledstillingen – markeres som en ikke-essentiell del af ytringen. At ledsætningen ikke er forgrundet, bekræftes af at samtalepartnerne aldrig eksplicit bidrager med de manglende størrelser i vores datamateriale.

5 *Nu* kan naturligvis også fungere som et tidsadverbial, men sådanne anvendelser er ekskluderet i denne undersøgelse da *nu* i denne betydning normalt placeres i sætningens indholdsfelt og således ikke kan bruges til at skelne mellem de to sætningsmønstre.

4. Diskussion

Som det er fremgået af artiklen, spiller sætningsadverbialerne en dobbelt rolle i det danske sprogsystem, og for denne undersøgelse. Dels har de åbenlyst et eget indhold, nogle gange meget abstrakt (som *jo*), andre gange ganske transparent i kraft af de indgående morfemers leksikalske indhold (som *heldigvis*). Dels indgår de i det komplekse tegnsystem for deklarativ vs. neutral ledstilling i dansk i kraft af deres potentielle placering på sætningsadverbialpladsen enten til højre for finittet (V>Adv) eller til venstre (Adv>V). Der er også andre leds placeringer der entydigt markerer deklarativ ledstilling (som når det er noget andet end subjektet der står før finittet, fx *I morggen bliver det regnvejr*), men dem har vi fraregnet i denne undersøgelse af metodologiske årsager (jf. Jensen og Christensen 2013).

Når vi derfor koncentrerer os udelukkende om sætningsadverbialet som signal for ledstillingen i ledsætninger og kun inddrager sætninger der indeholder et sætningsadverbial, forhindrer det selvsagt en undersøgelse af hvorvidt sætningsmønstret så at sige “kommer først” med sit betydningsindhold (forgrund vs. non-forgrund) og sætningsadverbialerne blot skal være i overensstemmelse hermed, semantisk set, eller om det er tilstedeværelsen af et sætningsadverbial der udløser tolkningen som forgrund. Vi kan heller ikke sige om ledsætninger der indeholder et sætningsadverbial, generelt oftere er forgrundet end ledsætninger uden et sætningsadverbial, selvom vi ikke mener at det er usandsynligt sætningsadverbialers funktion taget i betragtning. Inden for rammerne af en undersøgelse som denne kan man ikke komme svaret nærmere end vi har forsøgt ved at tage højde for sætningsadverbialernes eget indhold. Resultaterne viser dog klart at ledstillingen har en betydning uafhængigt af hvilket sætningsadverbial som anvendes, eftersom de faste faktorer (der er valgt fordi vi anser dem for at afspejle ledsætningens “forgrundethed”) har tydelige og statistisk signifikante effekter også når den statistiske model tager højde for de enkelte sætningsadverbier som unikke tekststrengene (den tilfældige, *random*, faktor Fulladverbial). For at afklare med sikkerhed om adverbialerne også i sig selv i større eller mindre grad har en forgrundseffekt, ville det kræve at man udførte en undersøgelse der tog sætningsadverbialet (herunder også muligheden for nul) som den afhængige faktor, evt. med ledstillingen som en af de uafhængige faktorer.

Vi antager at også ledsætninger hvor ledstillingen *ikke* kan afklares (fordi de har subjektet som første led og ikke indeholder noget sætningsadverbial),

vil være enten forgrund eller baggrund i forhold til deres matrixsætning. I disse tilfælde – som ifølge vores data udgør hele 75 % af alle ledsætninger i dansk talesprog – vil der så være andre ting der kan vise om en ledsætning er forgrundet. Helt oplagt kan der være intonationsmæssige signaler, men man kan også sagtens forestille sig at der vil være en større gruppe komplekse sætninger hvor det alene er konteksten der afgør om matrix- eller ledsætning må fortolkes som indeholdende den vigtigste information. Det kræver yderligere undersøgelser før vi kan sige noget om det.

5. Konklusion

Undersøgelsen af ledstilling i nominale ledsætninger i dansk talesprog understøtter hypotesen om at V>Adv-ledstilling anvendes som forgrundssignal. *Mixed effects*-analyserne af en række sproglige og ikke-sproglige faktorer viser at sætningsadverbialet spiller en vigtig rolle, ikke alene mht. at fungere som signal for forskellen mellem de to ledstillinger, men også på den måde at dialogiske adverbialer (dvs. modalpartikler og bandeord) i sig selv fungerer som forgrundssignaler og således disponerer den ledsætning de forekommer i, for V>Adv-ledstilling. Med andre ord kan adverbialernes symbolske indhold forstærke den funktion de har som blot og bart signal for en særlig ledstilling.

Appendiks

	Level	Estimate	p
Intercept		-0.7555	0.000677
AdvType	Dialogic	2.3846	0.000100
Position	Initial	-1.8461	0.031354
MatrixPredType	Causative	-1.4772	0.007672
	Cog	0.4758	0.003024
	Com	1.2664	3.77e-15
	Factive	-1.5097	1.74e-06
	Semifactive	0.9620	1.33e-07
MatrixAdvType	Dialogic	-0.1240	non-sig
	Negation	-1.0190	0.000125
	Other	0.1326	non-sig
Number of observations: 1979, Participants: 89, Fulladverbials: 168			
Random effects:			
Participant (intercept), Variance 0.20701, Std. deviation 0.45498			
Fulladverbial (intercept), Variance 1.41705, Std. deviation 1.19040			
The goodness of fit of the model is good with a concordance statistic C of 0.8592429 and a Somers' D_{xy} of 0.7184858			

Henvisninger

- Aelbrecht, L.; L. Haegeman & R. Nye (2012). *Main Clause Phenomena*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Bentzen, K. (2010). Exploring embedded main clause phenomena: The irrelevance of factivity and some challenges from V2 languages, *Theoretical Linguistics* 36(2/3), 163–172.
- Boye, K. & P. Harder (2007). Complement-taking predicates: Usage and linguistic structure, *Studies in Language* 31(3), 569-606.
- Baayen, R.H. (2008). *Analyzing Linguistic Data*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Christensen, T.K. (2007). *Hyperparadigmer – en undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modusystemer*. Roskilde Universitetscenter.
- Christensen, T.K. & L. Heltoft (2010). Mood in Danish, i B. Rothstein & R. Thieroff (red.) *Mood in the Languages of Europe*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 85-102.
- Cinque, G. (1999). *Adverbs and functional heads*. Oxford: Oxford University Press.
- Cristofaro, S. (2003). *Subordination*. Oxford: Oxford University Press.
- Daidsen-Nielsen, N. (1996). Discourse particles in Danish, i E. Engberg-Pedersen, et al. (red.) *Content, Expression and Structure. Studies in Danish functional grammar*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 283-314.
- Diderichsen, P. (1974). *Elementer dansk grammatik* (3. udg.). København: Gyldendal.
- Dines, E.R. (1980). Variation in Discourse: “And Stuff like That”. *Language in Society* 9(1), 13-31.
- Ernst, T.B. (2002). *The syntax of adjuncts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gregersen, F. (2009). The data and design of the LANCHART study, *Acta Linguistica Hafniensia* 41, 3-29.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hengeveld, K. (1997). Adverbs in functional grammar, i G. Wotjak (red.) *Toward a functional lexicology*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 121-136.
- Heycock, C. (2007). Embedded root phenomena, i M. Everaert & H. van Riemsdijk (red.) *The Blackwell Companion to Syntax*, Malden: Blackwell Publishing, 174-209.
- Heycock, C.; A. Sorace & Z.S. Hansen (2010). V-to-I and V2 in subordinate clauses: an investigation of Faroese in relation to Icelandic and Danish, *Journal of Comparative German Linguistics* 13, 67-97.

- Heycock, C., et al. (2011). Residual V-to-I in Faroese and its lack in Danish: detecting the final stages of a syntactic change, *Working papers in scandinavian syntax* 87, 137–165.
- Hooper, J.B. & S.A. Thompson (1973). On the applicability of root transformations, *Linguistic Inquiry* 4(4), 465-497.
- Jensen, T.J. (2011). Ordstilling i ledsætninger i moderne dansk talesprog, *Ny Forskning i Grammatik* 18, 123-150.
- Jensen, T.J. & T.K. Christensen (2013). Promoting the demoted: The distribution and semantics of “main clause word order” in spoken Danish complement clauses, *Lingua* 137, 38-58.
- Julien, M. (2007). Embedded V2 in Norwegian and Swedish, *Working papers in scandinavian syntax* 80, 103-161.
- Kiparsky, P. & C. Kiparsky (1971). Fact, i D.D. Steinberg & L.A. Jakobovits (red.) *Semantics An interdisciplinary reader in philosophy, linguistics and psychology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Krylova, E. (2005). Epistemisk polyfoni i danske modalpartikler, *Sproglig polyfoni. Arbejdsrapporter* 4, 75-87.
- Overstreet, M. (1999). *Whales, Candlelight, and Stuff Like That. General Extenders in English Discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- Rathje, M. (2009). *og sådan noget - et ungdomssprogligt fyldudtryk?*, *Nyt fra Sprognævnet* 1, 1-7.
- Simons, M. (2007). Observations on embedding verbs, evidentiality, and presupposition, *Lingua* 117(6), 1034-1056.
- Tagliamonte, S.A. & R.H. Baayen (2012). Models, forests, and trees of York English: Was/were variation as a case study for statistical practice, *Language Variation and Change* 24(02), 135-178.
- Tagliamonte, S.A. & D. Denis (2010). The stuff of change: General extenders in Toronto, Canada, *Journal of English Linguistics* 38(2).
- Therkelsen, R. (2004). Polyfoni som sproglig begrebsramme og som redskab i tekstanalysen, *Sproglig polyfoni. Arbejdsrapporter* I, 79-109.
- Therkelsen, R. (2007). Spørgsmålgentagelse. Et polyfont fænomen i dansk, i R. Therkelsen; N.M. Andersen & H. Nølke (red.) *Sproglig polyfoni. Tekster om Bachtin og ScaPoLine*, Århus: Aarhus Universitetsforlag, 361-372.
- Thompson, S.A. (2002). Object Complements and Conversation, *Studies in Language* 26.

- Thompson, S.A. & A. Mulac (1991). The discourse conditions for the use of the complementizer *that* in conversational English, *Journal of Pragmatics* 15(3), 237–251.
- Vikner, S. (1995). *Verb movement and expletive subjects in the Germanic languages*. New York: Oxford University Press.
- Wiklund, A.-L., et al. (2009). On the distribution and illocution of V2 in Scandinavian *that*-clauses, *Lingua*(119), 1914-1938.

Sprog og krop. En kognitiv-semiotisk analyse

Per Durst-Andersen

1. Problemstilling

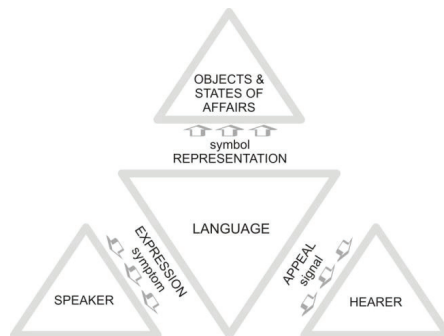
En mandlig studerende stillede mig engang følgende spørgsmål: Jeg er gift med en iransk pige der har boet i London hele sit liv og vi taler engelsk sammen. Mit problem er at jeg ikke kan føle noget, når jeg siger *I love you* til hende – Bliver det nogensinde bedre? – *Nok ikke*, var mit svar, da den studerende var i midten af 20'erne og havde kendt sin kone i en del år. Det interessante er at han godt kunne føle det, når han sagde det på sit modersmål, men ikke på engelsk der ellers tilegnes tidligt, og samtidig i mange år har fyldt det offentlige og private rum temmelig meget – men altså ikke nok til at sproget er gået i kroppen på vedkommende sådan som dansk. I denne artikel skal jeg ikke beskæftige mig med hvorfor der på dette område er forskel på modersmål og fremmedsprog, men derimod med selve relationen mellem vores modersmål og vores krop. Det ultimative er selvfølgelig at kunne give et fyldestgørende svar på spørgsmålet hvordan mennesker er i stand til at udvikle “a theory of mind”, dvs. hvordan ved man hvad andre ved og ikke ved, og hvordan opstår denne for mennesket helt unikke evne. Jeg skal ikke komme nærmere ind på dette, men blot sige at evnen efter min mening tilegnes gennem kommunikation, hvor deltagerne snart er afsendere, snart modtagere, og på den måde naturligt lærer at sætte sig i en andens sted. Vi skal her koncentrere os om mere konkrete spørgsmål: Hvordan skal vi forstå det, når vi siger at sproget går i kroppen på én? Og hvordan kan vi beskrive og forklare den ensidige forbindelse mellem kommunikationsdeltagerens egen tale og krop, og samtidig den gensidige forbindelse der opstår hver gang afsender og modtager kommunikerer med hinanden? Med andre ord er vi ikke blot interesserede i hvordan afsender og modtager hver især får adgang til egen krop, men lige så interesserede i hvordan de får adgang til hinandens kroppe. Spørgsmålene der stilles her, har så vidt jeg ved ikke været stillet før, om end interessen for det der sædvanligvis går under betegnelsen *embodiment* (jf. Lakoff & Johnson 1999) har været rimelig stor. Problemet har imidlertid været at man enten har

været alt for abstrakt i sin tilgang eller også har fokuseret ensidigt på hvordan de basale kognitive kategorier er kropsliggjorte og derefter har fundet vej til sproget gennem leksikaliseringmønstre som fx ved *motion verbs* (Talmy 2001) eller *position verbs* (Durst-Andersen 2011a: 32ff) eller gennem grammatikaliseringer som fx kasus (jf. Janda 1993) eller præfikser (Janda et al. 2013). Jeg vil i stedet tage fat om nældens rod og bl.a. forsøge at beskrive det på en måde der svarer til den udvikling som barnet gennemløber lige fra tilegnelsen af sit første ord til det punkt, hvor det kan siges mere eller mindre at mestre kommunikationens kunst.

2. Revision af Bühlers Organon model

2.1 Ordet og ytringen

For at kunne besvare ovennævnte spørgsmål må vi tage udgangspunkt i en brugbar kommunikationsmodel. Bühlers organon model fra (1934) har hidtil stået som det bedste bud, bl.a. fordi den ikke blot omfatter kommunikation som sådan, men også grundlæggende semiotiske begreber (se fig. 1). Bühler siger at sproget har tre funktioner som altid er til stede i en ytring, nemlig fremstillingsfunktionen, udtryksfunktionen og appelfunktionen der knytter sig til hver enkelt af de tre obligatoriske deltagere. Derudover siger han at sproget dermed også samtidig er henholdsvis et symbol på de genstande og sagsforhold (eller situationer) der refereres til, et symptom på afsenders følelser i videste forstand og et signal til modtager om at gøre noget. Alt dette lyder egentlig ganske fornuftigt, men der er faktisk en hel del ting der halter.

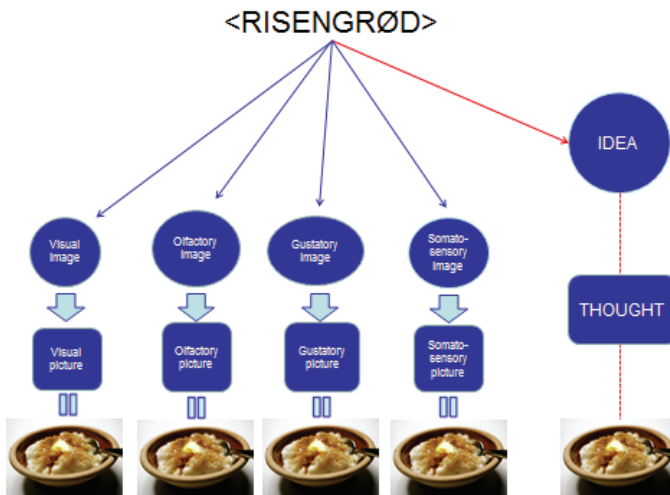
Figur 1: Bühlers organon model

Jeg kan ikke her berøre alle modellens problemer (for en detaljeret gennemgang, se Durst-Andersen 2009: 55-64), men skal fokusere på det største af dem. Problemet er at fremstillingsfunktionen (Darstellungsfunktion/representative function) bruges i to vidt forskellige betydninger. Bühler siger at ordet fremstiller/repræsenterer genstande (Gegenstände/objects), men samtidig også at ytringen fremstiller/repræsenterer situationer (Sachverhalte/state of affairs). Det er endog en pointe hos Bühler (jf. undertitlen på hans bog) at fremstillingsfunktionen spiller en helt særlig rolle i det menneskelige sprog, hvilket bl.a. manifesterer sig ved at funktionen er dobbelt forankret i sproget, dvs. på det leksikalske plan og på det syntaktiske niveau. Men det kan ikke være rigtigt at ordet og ytringen tjener samme funktion – bl.a. er ordet som det simple tegn det er, en del af en ytring der i sig selv er et komplekst tegn. Ordet er samtidig statisk og ytringen er dynamisk. Ytringen hører udelukkende hjemme i kommunikation, mens ord har en funktion udenfor kommunikation: de fungerer som benævnelse for genstande og findes i en ordbog. Ordet er i sig selv impotent, som Peirce siger (Peirce CP 4: 543), og kan ikke i sig selv skabe reference. Ordet skal med andre ord have en grammatik for at skabe denne reference, dvs. have noget der gør det bevægeligt og kan føre det hen til det ønskede sted. Ordet og ytringen hævdes også begge at være symboler, hvor relationen mellem udtrykket og indholdet er arbitrært, men hvilket indhold taler vi om? Lad os se nærmere på nogle af disse grundlæggende spørgsmål ved at gennemgå barnets tilegnelse af et ord. Bemærk at barnet starter med ét-ords-ytringer, derefter går det videre med to-ords-ytringer og til sidst ender det med fler-ords-ytringer. Vi starter helt fra bunden og tager konkret afsæt i *risengrød* (se figur 2).

2.2. Barnets tilegnelse af ordets billedmæssige indhold

Når barnet konfronteres med det auditive billede for “risengrød”, dvs. udtrykket <risengrød>, forudsætter jeg at der er “risengrød” til stede, og at barnet kan se, lugte, smage og måske endog føle på grøden (forhåbentligt når den er blevet kold nok). På den måde vil barnet knytte fem forskellige sansebilleder sammen, hvoraf det auditive billede spiller en helt særlig rolle, idet det verbalt set erstatter “risengrød” og dermed kan fungere som fælles medium for barnet og dets nærmeste (se figur 2). De øvrige fire ganske konkrete sansebilleder består i sig selv af et udtryk svarende til det samlede antal af sansesignaler der kommer fra skålen med risengrød og af et indhold svarende til den sanseoplevelse som barnet registrerer via deres passage gennem centralnervesystemet. Relationen mellem sanseudtrykket og sanseindholdet er her rent ikonisk (markeret vha. lighedstegn i figuren) og det gælder således også for

det auditive udtryk <risengrød> der erstatter “risengrød” og dermed også de fire konkrete sanseudtryk. I en periode vil barnet derfor tro at <risengrød> nøjagtigt står for dette helt konkrete indhold (benævnt *pictures*), men ved at spise forskellige varianter af “risengrød” og sammenligne det med andre former for grød finder barnet ud af hvilke præcise oplevelsesingredienser der konstituerer “risengrød”, og på den måde etableres der en række *images* der rummer kvintessensen af samtlige sanseoplevelser af “risengrød”.

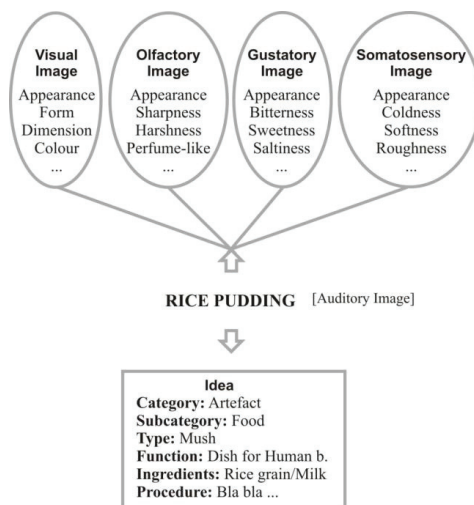

Figur 2: <risengrød>'s totalsemiotik

Udtrykket <risengrød> er forbundet med disse images, men hvad vigtigt er, de aktiveres ikke før <risengrød indgår i en ytring som fx *Hvad synes du om risengrøden?* Her vil barnet kunne sammenligne de konkrete *pictures* fra den skål han spiser af, med de abstrakte *images* han har af en prototypisk risengrød, og vil således kunne sige: *Den er for salt/for klumpet/for kold/mærkelig lugtfri*. Men som ord betragtet, dvs. placeret i en ordbog, aktiverer <risengrød> ikke noget som helst. Dette er effekten af at der er en arbitrær relation mellem udtrykket <risengrød> og alle de sanse-*images* der er knyttet som det billedmæssige indhold. Alle ord er symboler der i sig selv er statiske, dvs. de aktiverer i sig selv ikke noget som helst. På samme måde er de blevet impotente ved deres arbitraritet og formålet med dette var netop at gøre dem omnipotente, dvs. i stand til at kunne bruges om alle former for risengrød ligegyldig hvor salt, klumpet, kold eller lugtfri den end måtte være eller det modsatte for den sags skyld.

2.3. Barnets tilegnelse af ordets idemæssige indhold

Men barnet tilegner sig ikke kun det billedmæssige indhold (images) der knytter sig til ordet <risengrød>. Sideløbende med disse percepter, dvs. de billedbase-rede begreber, etablerer barnet også en samlet ide om hvad sansedtryk-kene der knyttes sammen af <risengrød> egentlig dækker over i forhold til andre percepter der er knytter sammen af andre ordudtryk. Med andre ord forsøger barnet at danne sig et samlet begreb om hvad “risengrød” egentlig er i forhold til andre ting. Denne såkaldte ide bygger således på en sammenligning af andre genstande der hører til samme situation, involverer de samme organer, men alligevel adskiller sig fra “risengrød”. Ideen er formentlig struktureret i et hierarki og afspejler den viden man har om “risengrød”, dvs. det er en form for spise der samles i “grød” (og adskiller sig fra “suppe”), og den laves vha. særlige risengryn der opvarmes i mælk. Grøden spises af mennesker (og af nisser og har således en eller anden form for relation til julen). Udtrykket <risengrød> er ligeledes forbundet til dette konceptuelle indhold, men dette indhold findes kun i hjernen og er således ikke direkte forbundet med barnets krop, men kun indirekte via de sansoplevelser barnet har haft. Når barnet når en vis alder, postulerer jeg at det har et fuldt ud etableret *image-idea pair* over <risengrød> (se figur 3, hvor *rice pudding* vikarierer for <risengrød>).

Figur 3: Rice pudding eller <risengrød> som et image-idea pair

2.4. Ordets semiotik og plads i sprogsystemet

Som det fremgår af figur 3, medierer udtrykket <risengrød> det billedbase-rede indhold og det idebaserede indhold. Med andre ord består ordet ikke af ét indhold som det ellers er helt gængs at tro (jf. Saussure 1916), men af to indhold. I forhold til image-indholdet er udtrykket helt arbitrært, mens det i forhold til ide-indholdet er velmotiveret. Det er grunden til at “risengrød” hedder <risengrød>, dvs. grød der er lavet på ris, og ikke fx <majsvælling>. Det gælder i princippet alle ord, men det ses ikke ved usammensatte ord, men udelukkende ved sammensatte ord. Det vigtige er imidlertid at barnet lærer alle øvrige ord i sproget på nøjagtigt den samme måde som jeg har forsøgt at skitsere med <risengrød>. Barnet lærer først at ordet er et ikon som således forklarer at det auditive udtryk og sanseindtrykkene er helt tæt forbundne og går direkte i kroppen på barnet. Vi taler her om faktisk lighed mellem udtrykket og det sanselige indhold, dvs. barnet oplever at <risengrød> erstatter “risengrød” (svarende til førstehed hos Peirce). De konkrete sansebilleder som barnet modtager, bliver interioriseret i barnets krop og samtidig knyttet sammen. Senere kommer andre oplevelser til og barnet oplever derved at det samme udtrykket ikke kan være lig med alle de forskellige oplevelser barnet har haft, men oplever alligevel at der er en form for nærhed mellem udtrykket, idet de modtagne sansebilleder måske ikke matcher de interioriserede billeder fuldstændigt, men det der faktisk matcher, bliver stående tilbage og langsomt men sikkert forvandlet fra et *picture* til et mere abstrakt *image* der således ikke længere er lig med, men nu peger på udtrykket <risengrød> (svarende til andethed hos Peirce).

På et senere tidspunkt i barnets udvikling finder barnet ud af at <risengrød> ikke kun dækker kvintessensen af alle barnets oplevelser, men også andres oplevelser, og ikke blot fortidige og nutidige, men også fremtidige oplevelser. Samtidig lærer barnet sideløbende hermed at der er andre former for “grød” som benævnes med andre ord som fx <majsgrød>, <havregrød>, <fløjlsgrød> og noget der også spises varmt med en ske af en skål, men benævnes <-suppe>. I det øjeblik barnet begynder at sammenligne varianter af “grød” og derefter samler “grød” og “suppe” i en metakategori, vil det tilsvarende ord der oprindeligt var en erstatning for en helt konkret oplevelse af noget ydre, blive totalt løsrevet fra konkrete oplevelser og nu finde sin plads i et selvstændigt system, hvor ordene blot er symboler. Dette betyder at ordene er blevet ekstrapoleret fra deres oprindelig ophav, og således nu er helt abstraherede fra dem (svarende til tredjehed hos Peirce). Dette gør dem statiske og

impotente. Men effekten er enorm, idet de dermed blev omnipotente, dvs. de kan nu bruges om alt og alle der hører ind under den pågældende type. Skønt udtrykket er fjernet fra kroppen og nu ligger i en ordbog i hjernen, så bevarer udtrykket sin nære forbindelse med kroppen som en potentiel række af forbindelseslinjer til de forskellige sansbilleder der kan aktiveres hvert øjeblik det skal være. På den måde kan det interioriserede blive eksterioriseret. Men dette kan alene ske, hvis ordet indgår i en ytring. Lad os opsummere hvad vi samlet set er kommet frem til omkring ordets semiotik (se figur 4).

(((førstehed) andethed) tredjehed)
 (((IKON) INDEX) SYMBOL)
 (((lighed) nærhed) fjernhed)

Figur 4: Ordets semiotik ontogenetisk set

Det interessante er at mennesker som regel ikke umiddelbart vil acceptere at der er en arbitrær relation mellem udtrykket og indholdet. En studerende med fransk som modermål sagde engang til mig: “Du kan da ikke mene at det hele er vilkårligt. Hvis jeg siger *petit*, så kan jeg da mærke at det er lille (han viser det med sine to pegefingre), men når jeg siger *grand*, så kan jeg mærke at det er stort (han viser det ved at bredde armene ud).” Jeg svarede ham: “Det du her viser meget tydeligt, er at sproget er gået i kroppen på dig, dvs. du oplever at der er en form for lighed mellem udtrykket og indholdet, men du har ophøjet denne oplevelse til din forståelse, og det kan man ikke umiddelbart.”

2.5. Konsekvenserne for Bühlers organon model

Vi har nu fundet ud af at ordet er et symbol, men som sådan har det ingen kommunikativ status i sig selv, da det ikke alene kan referere. Af denne grund må ordet helt fjernes fra Bühlers model.

Vi skal nu se på ytringen som også behandles som et symbol. Kan det nu være rigtigt? Ytringen skaber jo reference og er dynamisk. Hvis ytringen var et symbol, skulle barnet lære hver enkelt ytring udenad – sådan som det lærer hvert enkelt ord. Men dette ville være i direkte modstrid med hvad alle (fx Hockett 1963, Jakobson 1968 og Lyons 1977: 76) er enige om (og som al generativ grammatik bygger på), nemlig at sproget er produktivt og kreativt: Enhver der kender et sprog, er i stand til at forstå en ytring der aldrig er blevet

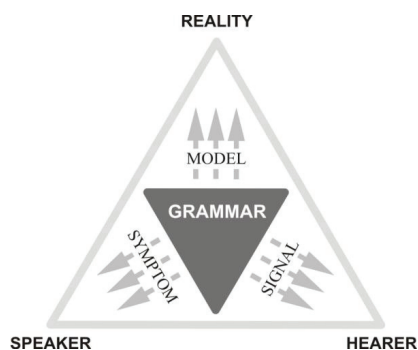
sagt før, og som vedkommende aldrig har hørt. Med andre ord kan ytringen ikke være et symbol. Men hvad er det så?

Lad os kigge på de andre tegnbetegnelser i organon modellen (se figur 1). Her er det meget tydeligt at såvel symptomet som signalet er indekser, dvs. de peger begge to på noget andet: symptomet peger tilbage på årsagen, men signalet peger fremad på virkningen, dvs. der ligger noget retrogressivt og noget retrospektivt i det ene, men noget progressivt og noget prospektivt i det andet. Det vi således ser ud til at mangle, er det tredje indeks: Ytringen kunne ikke være et symbol, men må så være et indeks. Den må også pege på noget, men ikke tilbage eller fremad, men blot pege mod muligheden for at det kan være det ene og det andet. Dette indeks vil jeg benævne model og således sige at ytringen (i form af Verb Phrase eller prædikat) på én og samme tid er en model af en situation der kan være nutidig, fortidig, fremtidig eller utidig, et symptom på afsenders følelser i videste forstand og samtidig et signal til modtager om at foretage sig noget. På den måde har vi nu fået rettet op på to fundamentale problemer ved Bühler's organon model: Vi har fået fjernet ordet fra modellen, da den ikke i sig selv er en kommunikationsbærende enhed, og vi har fået fjernet et mismatch inden for modellens semiotik ved at fjerne symbolet og erstatte det med en form for indeks der matcher de to andre betegnelser for indekser. Model er her førstehed, symptom er andethed og signal er tredjehed, fordi model peger på en situation der er en forudsætning for at afsender kan have en oplevelse af den, der igen er en forudsætning for at modtager kan reagere. Sagt på en anden måde inkorporerer signalet symptomet der samtidig inkorporerer modellen.

3. De nye kommunikationsmodeller

Vi kan nu præsentere den reviderede organon model der faktisk består af to modeller: Den statiske model som redegør for afsenders valgmuligheder – kaldet den grammatiske trekant (se figur 5). I modellen er Bühler's Sprache erstattet af Grammar, dvs. grammatik, hvis basisenhed ud fra et kommunikativt synspunkt er Verb Phrase. Dets kerne består af et verbalt lekssem der nævner en situation og derudover er der et grammaem der fortæller hvordan situationen egentlig skal forstås. Skal VP forstås som en model af situationen eller som et symptom på afsenders oplevelse af situationen eller som et signal til modtager om at hente en allerede lagret oplevelse eller gøre sig klar til at lagre det som en oplevelse? Det viser sig nemlig at det vi kalder virkeligheden, eksisterer som tre forskellige modaliteter i en kommunikationssituation, og at

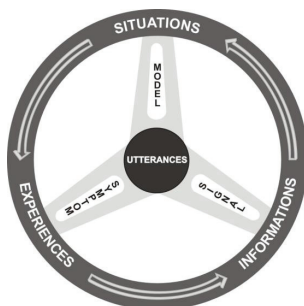
afsender og modtager derfor må blive enige at tale gennem en fællesstemme – også kaldet en grammatik. De kan enten tale om virkeligheden gennem den situation som er fælles for afsender og modtager eller gennem afsenders oplevelse af den eller gennem modtagers oplevelse af den.

Figur 5: Den grammatiske trekant

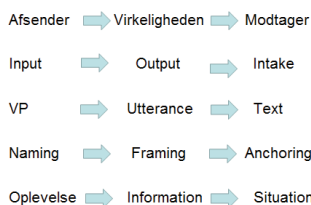
Dette valg skal træffes, og det gøres med udgangspunkt i den grammatiske trekant der således er en statisk enten/eller-model.

Den anden model (se figur 6) er dynamisk og den redegør for modtagers valgmuligheder i en konkret kommunikationssituation, hvor afsender og modtager er blevet enige om fællesstemmen, og hvor afsender på grundlag af sit eget valgte input, har produceret et output ved hjælp af det vi normalt kalder grammatik. Resultatet er en konkret ytring der er præsenteret på en særlig måde afhængig af modtager og kontekst. Modellen der er dynamisk og tilmed en både/og-model, kalder jeg for det semiotiske hjul:

Figur 6: Det semiotiske hjul

Her har modtager således et output som er fælles med afsender, men modtager skal finde ud af hvad afsenders input var og hvilket *intake* han selv kan uddrage. Til hver deltager knytter der sig således en særlig funktion der tager udgangspunkt i en særlig syntaktisk størrelse m.v. der tilsammen udgør en kommunikationsproces: først vælger afsender et input der automatisk giver et output der er fælles for afsender og modtager, og som modtager til sidst bruger til at finde frem til *intake*, dvs. ytringens samlede betydning. Det kan også illustreres i følgende skema, hvor vi tager dansk som eksempel:

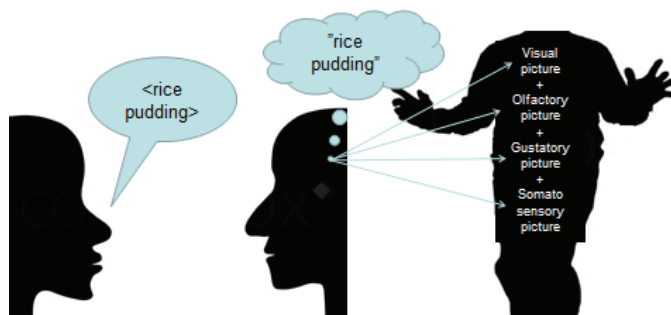
Figur 7: Kommunikationsprocessen i dansk

Lad os nu tage et konkret eksempel som kan illustrere hvad der sker med et ord der indgår i en ytring. Lad os tage ytringerne *I read a / the book*, og lad os koncentrere os udelukkende om det direkte objekt i bestemt og ubestemt form.

Vi har *book* der er et substantiv, dvs. et ord som er impotent, fordi det ikke i sig selv kan realisere en reference. Derfor har ordet brug for et grammem der kan skabe bevægelse ved at pege på noget. Kategorien hedder bestemt-hedskategorien og omfatter bestemt, ubestemt og såkaldt nul-artikel. Fællesfunktionen for bestemt og ubestemt artikel er at de fungerer som indekser, specifikt signaler. De peger begge på modtagers fortids- og nutidslager, og signalerer at modtager skal gøre noget. Hvis jeg siger *I read a book*, så er det fordi jeg som afsender ikke kan sætte lighedstegn mellem min og modtagers erindring, dvs. Afsenders erindring \neq Modtagers erindring. Når modtager hører *a book*, henter han et nyt dokument og bruger derefter “save as”- funktionen. Det var ny information for modtager. Hvis jeg siger *I read the book*, så er det fordi jeg som afsender ved at der er lighedstegn mellem min egen og modtagers erindring, dvs. Afsenders erindring = Modtagers erindring. Når modtager hører *I read the book*, henter han et gammelt dokument frem fra et af sine lagre og bruger efterfølgende “save”- funktionen. Det var gammel information. Hvad vi ser her, er følgende:

(SYMBOL (INDEX (ICON)))

Med andre ord går modtager fra symbolet via indekset der markerer hvilken virkelighed der tales om, og til sidst når modtager frem til ikonet eller manglen på samme og får derved direkte adgang til sin egen krop – i dette tilfælde til sit fortids- eller nutidslager. Hvad vi netop har været vidne til, er at grammatikken genopretter den forbindelse til kroppen som symbolet havde mistet. Det er grunden til at der er noget der hedder grammatik. Uden den vidste vi ikke om vi talte om virkeligheden forstået som 3., 1. eller 2. person, og uden den fik vi aldrig adgang til hverken egen eller andres krop. Hvor ordet som symbol har eksterioriseret alt konkret indhold ud af kroppen og placeret det i en ordbog (i hjernen eller på boghylden), får grammemet som såvel indeks som ikon interioriseret det abstrakte indhold tilbage til kroppen, og fordi det er en konkret persons krop, bliver det et konkret indhold. Det kan anskueliggøres ved endnu engang at tage udgangspunkt i den engelske variant af risengrød, nemlig *rice pudding* i ytringen *How was the rice pudding?* (se figur 8).

Figur 8: *How was the rice pudding?*

Her fremgår det tydeligt at spørgsmålets svar kræver at modtager går i sin egen krop og ved at gøre det får han adgang til sine egne helt konkrete smags-, syns-, og duftbilleder der blev aktiveret, da han spiste den *rice pudding* der er symboliseret, indeksialiseret og ikoniseret i ytringen.

4. Samlet redegørelse

Vi skal nu tage et eksempel på en ytring for at vise dens vej fra afsender til modtager. Vi analyserer ytringen *Der ligger vist et hus inde i lysningen.*

En hvilken som helst ytring har et input der svarer til afsenders egen stemme. Modtager får adgang til afsenders krop gennem dennes måde at benævne (*naming*) tingene på svarende til *I lysning ligger hus*. I den pågældende ytring markerer *vist* at afsender tror noget og dermed får modtager adgang til afsenders trosunivers. På det niveau hvor afsender verbaliserer sin tro, fungerer ytringen som et symptom på afsenders følelser i videste forstand.

Ytringen *Der ligger vist et hus inde i lysningen* er det output som svarer til afsenders og modtagers fællesstemme. Modtager får adgang til sin egen krop ved den måde ytringen er præsenteret på (*framing*). Her anmodes modtager om at behandle ytringen som ny information, dvs. modtager skal ikke hente noget i sine lagre, men derimod tage et nyt dokument frem der senere når det er fyldt ud, kan arkiveres ved hjælp af “save as” funktionen. På dette niveau informerer ytringen, men samtidig er den et signal til modtager om at gøre noget med i dette tilfælde den nye information.

Derudover er der hvad vi har kaldt *intake* svarende til modtagers samlede forståelse af ytringen. Her finder vi modtagers egen stemme. Modtager får adgang til virkelighedens krop ved at forankre ytringen i situationen i forhold til konteksten (*anchoring*). Modtager fortolker: Afsender ved ikke om der er et hus gemt bag den lysning jeg kan se, men det er hans bedste bud på en beskrivelse af lokationen. På dette niveau fungerer ytringen altså som model af en situation.

5. Konklusion

Vi har netop set at hvis vi betragter ordet som et symbol der inkorporerer en række indekser og disse en række ikoner, kan vi forklare hvorfor ordet på en og samme tid er totalt abstraheret fra personen og alligevel tæt forbundet med personens krop og hjerne. Ytringen er imidlertid ikke et symbol, men i sig selv et indeks der samtidig inkorporerer en række ikoner eller manglen på samme. På den måde kan vi forklare at grammatikken sørger for at genoprette hvad selve ordet mistede, da det røg ind i en ordbog. Processen er interessant, idet det viser sig at et grammems funktioner er et spejlbillede på leksemets inherente egenskaber:

[[[Icon (Index (Symbol))] Index] Icon]

Hvor ordet eksterioriserer, dvs. gør indholdet til noget ydre, bliver indholdet interioriseret ved hjælp af grammemet, dvs. det bliver gjort til noget indre. Og det er netop grammatikkens funktion. På den måde er grammatik en nødvendig og vital del i enhver form for kommunikation.

Henvisninger

- Bühler, K. (1934). *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag.
- Durst-Andersen, P. (2009). The grammar of linguistic semiotics. Reading Peirce in a modern linguistic light. *Cybernetics & Human Knowing* 16 (3/4), 38-79.
- Durst-Andersen, P. (2011a). *Linguistic Supertypes. A Cognitive-Semiotic Theory of Human Communication*. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.
- Durst-Andersen, P. (2011b). *Bag om sproget. Det kulturmentale univers i sprog og kommunikation*. København: Reitzel.
- Durst-Andersen, P. (2012). What languages tell us about the structure of the human mind, *Journal of Cognitive Computation* 4 [Pointing at boundaries: Integration cognition and computation on biological grounds] (1), 82-97.
- Hockett, C.F. (1963). The problem of universals in language, i J.H. Greenberg (red.) *Universals in language*, Cambridge, MA: The MIT Press, 1-22.
- Jakobson, R. (1968). Language in relation to other communication systems. *Selected Writings* II. 697-708. The Hague: Mouton.
- Janda, L. (1993). *A geography of case semantics: The Czech dative and the Russian instrumental*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Janda L. et al. (2013). *Why Russian aspectual prefixes aren't empty: prefixes as verb classifiers*. Bloomington, IN: Slavica Publishers.
- Lakoff, G. & M. Johnson (1999). *Philosophy in the flesh. The embodied mind and its challenge to Western thought*. New York: Basic Books.
- Lyons, J. (1977). *Semantics* 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Peirce, C.S. (1932-1958). *Collected papers of Charles Sanders Peirce, I-VIII*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saussure, F. de (1916). *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot.
- Talmy, L. (2000). *Toward a cognitive semantics. Vol. II: Typology and process in concept structuring*. Cambridge, MA: The MIT Press.

Form, funktion, kognition, reception, produktion:

En ny almen-sammenlignende e-grammatik

Klaus Geyer, Ken Farø og Erla Hallsteinsdóttir

1. Indledning

Verden er fuld af grammatikker, men det betyder ikke, at behovene dermed er dækkede, langt fra. Der er både ubeskrevne og dysfunktionelt behandlede fænomener, uafprøvede relateringer og kombinationer, og der er ikke-anvendte metoder og teknologier samt eventuelle uerkendte og uopfyldte brugerbehov. I dette bidrag skitserer vi motivation, ide og rammer for en planlagt grammatik, der på mange områder går nye veje, både med hensyn til indhold, beskrivelsesgenstand, metode og tilgangsmuligheder. Grammatikken bærer arbejdstitlen *Almen-Sammenlignende Elektronisk Grammatik* (= ASEG). Grammatikken skal i første omgang dække dansk-tysk, men vil blive suppleret med andre sprog, herunder bl.a. litauisk, finsk, islandsk, russisk og vietnamesisk for blot at nævne nogle af de for forfatterne selv mest nærliggende, så der er altså ikke tale om nogen traditionel grammatik. Grammatikken har således som ambition at skabe forbindelser, hvor der ikke hidtil har været nogen. Den vil også revidere, hvor det er nødvendigt at gøre det. Og den vil frem for alt udnytte det elektroniske medium radikalt, for elektroniske udgivelser er papirmediet overlegent på områder som fx hyperstrukturer, omfang og søgemuligheder, som er vigtige både når det handler om at finde, analysere, beskrive og tilgå grammatiske data, regler, strukturer og systemer.

Europæisk grammatikskrivning har traditionelt hentet sin grundstruktur fra formkategorier som lyd, i nogen grad morfemer, ord, ordgrupper og sætninger, altid under stærk indflydelse fra den latinske skolegrammatik. Det gælder både ensprogede og flersprogede, muligvis også “kontrastive” grammatikker

(se nedenfor). Ulempen ved formorienteringen er dog, at de fleste brugere¹ af en- og flersprogede grammatikker ikke konsulterer en grammatik for at få indsigt i et sprogs formkategorier (Henning 2010), men ofte for at finde oplysninger om, hvordan et vist indhold kan (eller normativt: skal) formuleres og/eller hvordan man sætter ord på en intenderet sproglig handling i sprog X, gerne i sammenligning med sprogene Y og Z.

I dette bidrag skitseres således rammerne for en almen-sammenlignende grammatik, dvs. en grammatik der har fokus på dette meget grundlæggende problem inden for grammatikografien ved at inddrage både et form- og et funktionsperspektiv i sprogbeskrivelsen (jf. også fx Engberg-Pedersen et al. 2005). Perspektiverne forstås som komplementære og tæt relaterede. Selve ideen, at en grammatik, sammenlignende eller ej, skal tilgodese såvel form- som funktionsperspektivet, blev allerede formuleret (og delvist virkeliggjort) af von der Gabelentz (1901, analytisk og syntetisk del), og er siden da blevet aktualiseret flere gange inden for den funktionelt-typologiske grammatikskrivning (grundlæggende fx Kaznelson 1974, Lehmann 1989, Zaefferer 1998, Mosel 2002; se også Geyer & Žeimantienė 2010). Afgørende momenter i denne tilgang er desuden, at kommunikativt-funktionelle og kognitive kategorier udgør det basale *tertium comparationis* for beskrivelsen – noget, som også gavner den fintgranulerede kontrastive beskrivelse ved at tage højde for både selve sprogsystemet, sprogbrugen og sprogbrugerens kompetencer (Hallsteinsdóttir 2013) – samt at sprogbeskrivelsen undgår stærke teoretiske antagelser. Det sidste skal uddybes nedenfor.

Denne artikel er desuden et grammatikografisk indlæg om rammerne for og forventningerne til en moderne elektronisk grammatik med adskillige sprog involveret og et fokus på fremmedsprogsindlæring, uden at denne funktion er enerådende. Vi vil vise, hvorfor det er nødvendigt med en ny grammatik, diskutere funktionaliteter og brugssituationer samt henvisning til muligheder for fordybelse via linkning med andre ressourcer. Udgangspunktet er nemlig også, at en grammatik er et værktøj, som skal hjælpe brugeren med at løse bestemte kommunikative eller vidensrelaterede problemer.

Vi lægger ud med en relativt bred diskussion om, hvad grammatik(beskrivelser) er for en størrelse.

1 Herunder sikkert en del lingvister.

2. Grammatikker, herunder flersprogede

Mange moderne referencegrammatikker er primært semasiologiske eller analytiske. Deres opbygning er som allerede nævnt traditionel, dvs. de skrider frem fra små til store formenheder. Funktionelle domæner som fx definedhed, negation osv. optræder som regel kun i form af usystematiske henvisninger. Det gør det meget vanskeligt overhovedet at sammenligne grammatikkernes kategorier med hinanden, herunder interlingvalt. Grundlæggende kan man opdele bi- og polylingvale grammatikker i: 1. historisk-sammenlignende, 2. kontrastive, 3. typologiske og 4. almen-sammenlignende. Vi vil kort diskutere de tre sidstnævnte typer, mens 1. lades helt ude af betragtning.

2.1. Kontrastive grammatikker

Udgangspunktet for kontrastive grammatikker er typisk sprogundervisningens formodede behov. Beskrivelsen lægger op til regelbaseret indlæring, og omdrejningspunktet er kontrasten til modersmålet. Et afgørende teoretisk og metodisk problem er *tertium comparationis*, altså den fællesnævner for de to sprog, sammenligningen er nødt til at rekurere på. Der er som oftest tale om en semasiologisk tilgang til sproget: sprog X udviser et formfænomen, som ikke findes i sprog Y. Kun sjældent eller sekundært anlægges en onomasiologisk tilgang i form af alternative udtryksæt eller ækvivalenter (se også nedenfor). Ud fra fx helhedsorienterede, kommunikative og indholdsbaseerede sprogdidaktiske tilgange er de fleste kontrastive grammatikker utilfredsstillende.² Mange af dem fokuserer på sammenligning af isolerede grammatikfænomener i sprogsystemet, tit uden at inddrage deres brug i kommunikationen (fx genrespecifikke, situative og funktionelle restriktioner, frekvens) og de færreste lærer adækvat brug af et fremmedsprog gennem udenadslære af eksplicite grammatiske regler alene. Et andet problem er, at der som regel er fokus på strukturelle forskelle, mens der er en tendens til at glemme de mindst lige så væsentlige *ligheder* mellem sprogene.³ Ifølge Krzeszowski (1990: 1) gælder, at "Contrastive studies do not enjoy much respect among linguists." Og selv om sammenlignende sprogforskning på nogle områder har fået en genoprejsning, så er det med andre mærkater (*cross-linguistic*, interlingval, etc.) og begrebet

2 Der vil blive knyttet et didaktisk kompleks med tekst- og indholdsbaseerede øvelser til projektet.

3 Eksempler på omfangsrige kontrastive grammatikker med udgangspunkt i tysk som kontrastsprog, der ikke kunne opfylde de store forventninger, er Engel & Mrazović (1986) (tysk-serbokroatisk), Engel et al. (1993) (tysk-rumænsk), og Engel (1999) (tysk-polsk).

‘kontrastiv’ i sin strikte betydning har stadig en bismag af at være teoretisk lidt umoderne, når den holder fast i nøgne sprogstrukturer uden at inddrage funktion og kognition i sine beskrivelser.

Men kontrastive studier kan i nogen grad inddrages i fremmedsprogsdidaktiske sammenhænge med henblik på mere fintgranulerede sammenligninger af to eller få sprog på funktionel-typologisk baggrund (König 1990, 2012; König & Gast 2007). Resultaterne fra sådan en sammenligning kan bl.a. bidrage til en bedre forståelse ikke bare af de grammatiske fejlkilder og (sprogspecifikke) indlæringsproblemer, som er begrundede i modersmålets beskaffenhed, men også af andetsprog, andre fremmedsprog og af universelle tendenser.

2.2. Typologiske grammatikker

Som alternativ til de kontrastive grammatikker i snæver forstand udmærker de typologiske sig, som man kunne kalde for *potentielt sammenlignende*, fordi kun ét sprog beskrives – men efter mere eller mindre samme formelle og funktionelle kategorier og tilmed måske efter et fælles skema. Et eksempel er Comrie & Smith (1977) *Lingua Descriptive Studies Questionnaire* (LDSQ), der dog ikke er konsistent: overordnet har den en semasiologisk tilgang (syntaks – morfologi – fonologi – ideofoner og interjektioner – leksikon), mens fx syntakskapitlet inddrager onomasiologiske (funktionelle) kategorier som referat, koordination, negation, anaforik, possession, osv. Et andet kritikpunkt er, at de semasiologiske kategorier som LSDQ arbejder med (fx genitiv), viser sig i langt mindre grad at være egnede til en sammenligning, idet de omfatter ret forskellige fænomener, som allerede forskellen mellem den danske genitiv som agglutinerende ordgruppe-markering vs. den tyske genitiv som fleksionskasus viser.

Et radikalt forslag til en løsning af dette problem er fx Haspelmaths (2010) “Framework-free grammatical theory”, der strengt induktivt rekonstruerer strukturen ud fra hvert sprogs særpræg. Et sætningsskema som det tyske (eller det danske, for den sags skyld) er et eksempel på sådan et lingvistisk særtræk, der er essentielt for en adækvat beskrivelse af de pågældende sprog, men skaber problemer for sammenligningsperspektivet, når det ikke suppleres med en mere generel tilgang som stillingstypologien af betydningsbærende elementer (den Greenberg’ske “ordstillings”typologi SVO, OSV, osv., se Greenberg 1966).

2.3. *Den almen-sammenlignende grammatik*

Den planlagte almen-sammenlignende grammatik er en videreudvikling af den funktionelt-typologiske grammatikografi, der søger at bibeholde evnen til at sammenligne sprog – faktisk hvilke som helst sprog – men uden at forville sig i (muligvis implicite) teoretiske forudsætninger.

2.3.1. *Teoretiske antagelser*

Et vigtigt princip for en deskriptiv grammatik generelt og især for en almen-sammenlignende grammatik er at arbejde ud fra svage teoretiske antagelser. Dette princip er af Lehmann (1989: 142) blevet kaldt for den “grammatikografiske imperativ”, som defineres således: “Describe your language in such a way that the maxim of your description could serve, at the same time, as the principle of a general comparative grammar – and, thus, as the maxim of the description of any other language.” Zaefferer (1998) peger i den anledning på et såkaldt grammatikografisk skin-paradoks: Jo mindre alment interessant den teoretiske ramme for den grammatisk beskrivelse er, desto mere attraktiv er den for grammatikografien, jf.:

„Fragen, deren Entscheidung bereits in das Beschreibungsinstrumentarium eingebaut ist, können mit Hilfe der Beschreibung kaum noch (oder jedenfalls nur sehr schwer) beantwortet werden. Die in die Erstellung der Beschreibungskategorien eingehenden Grundannahmen sollten daher möglichst konsensfähig, unkontrovers, für Anhänger verschiedener Forschungsparadigmen akzeptabel und damit eben auch theoretisch in einem gewissen Sinne uninteressant sein. Idealerweise sollte jeder Anhänger einer interessanten, starken und falsifizierbaren Theorie jede der in unserem Rahmen geschriebenen deskriptiven Grammatiken umformulieren können in eine mit seinen Voraussetzungen konforme theoretische Grammatik.” (Zaefferer 1998: 30f.)⁴

4 “Spørgsmål, hvis afgørelse allerede er indbygget i beskrivelsesapparatet, har ikke de store chancer for at blive besvaret ved hjælp af beskrivelsen. Grundantagelserne, der indgår i opstillingen af beskrivelseskategorierne bør derfor så vidt muligt være potentielt intersubjektive, ukontroversielle og acceptable for tilhængere af forskellige forskningsparadigmer og dermed netop også i en vis forstand teoretisk uinteressante. Ideelt set bør enhver tilhænger af en specifik stærk og falsificerbar teori kunne omformulere enhver af de deskriptive grammatikker, som udarbejdes inden for rammerne af vores projekt, til en teoretisk grammatik, der er konform med hans eller hendes egne forudsætninger.” (Oversat af forf.)

På den basis arbejdes der med et deduktivt etableret sæt af kognitive domæner som tertium comparationis. Lehmann (1989: 154f.) identificerer disse domæner, i stigende kompleksitetsgrad:

1. Nomination (betegnelse af et objekt),
2. Apprehension (kategorisering og individuering af et objekt),
3. Attribution (modifikation af et objekt, tilføjelse af detaljer),
4. Possession (relation af et objekt til andre objekter),
5. Quantification (deltagelse af et eller flere objekter i prædikationen),
6. Reference (relation til diskursuniverset),
7. Participation (konceptualisering af centrum og periferi, partcipanter og omstændigheder i en situation),
8. Spatial orientation,
9. Temporal orientering,
10. Intensification og comparison (kvalitativ vurdering gennem eksplicit eller implicit kontrast),
11. Nexion (udvidelse gennem forbindelse med andre situationer til en kompleks situation),
12. Functional sentence perspective (informationsstrukturering, subjekt – objekt, topik – kommentar, fokus – baggrund) og
13. Modality (i forhold til illokution og realitet).

Disse domæner, der delvis er vel udarbejdede (fx possession), mens andre endnu i dag trænger til en mere detaljeret gennemgang, er tænkt som et skelet, hvorunder alle grammatiske fænomener kan indordnes.

2.3.2. *Eksempler fra domænet 'possession'*

Som beskrevet ovenfor vil den planlagte grammatik arbejde ud fra både funktionelle og kognitive domæner som *tertium comparationis*; et eksempel er domænet *possession*. Ifølge Heine (1997: 1) er "Possession [...] a universal domain, that is, any human language can be expected to have conventionalized expressions for it." Man finder da også i enhver grammatik possessionselementer nævnt, men sjældent sådan at de kan fungere som et solidt grundlag for sammenligning. Brugeren skal desuden slå op forskellige steder for at finde al den information, som hører til emnet. For dansk og tysk er det kasusfleksion (genitiv, dativ), præpositioner, pronominer (possessiv, reflexiv), artikler og definithedsfleksion, habitus-verber (*have, eje, haben, besitzen*), orddannelse (fx tysk *mein-ig*). Possession som sådan kan defineres som et statisk to-plads-prædikament af typen **ha'** (possessor,

possessum), hvis betydningskerne ikke må indskrænkes til ejerskab⁵, men typisk omfatter udtryk for slægtskab, kropsdele (del-helhed), tilhørsforhold og ejerskab (se Aikhenvald og Dixon 2012). Med hensyn til den possessive relation skelner man inalienabel og alienabel possession (men: hvad der behandles som fx inalienabelt, kan variere fra sprog til sprog). På grund af de semantiske egenskaber (typisk [+hum] og [+individ]) får possessoren inden for den possessive relation oftest mere empati end possessivum (se Lehmann 2003), og udøver kontrol over possessum. Alle disse aspekter af possession skal den grammatiske beskrivelse af et sprog eksplicit forholde sig til for at gøre den etsprogede beskrivelse sammenlignelig med beskrivelsen af et andet sprog. Vigtigt for den grammatiske fremstilling er derudover, hvor possessionsrelationen markeres: på possessoren (fx genitiv), på possessum (fx possessivsuffix), på begge to eller på ingen af dem (fx gennem ren jukstaposition).

Nogle af disse aspekter illustreres efterfølgende med instruktive eksempler. Under rubrikken "Alienabel og inalienabel possession" vil en almen-sammenlignende grammatik give en forklaring på, hvorfor *Hose* 'bukser' – med eller uden possessivartikel *meine* 'mine' – i de tyske sætninger (1a) og (1b) forstås og behandles på samme måde som udtryk for kropsdele (*Bein* 'ben'), mens fraværet af det (eksterne) possessive dativpronomen *mir* i (1c) bevirker, at bukserne ikke kan forstås som, at man har dem på – men fx holder dem i hånden og river dem i stykker. Det samme gælder (1d) – her er det bare ikke nødvendigvis ens egne bukser, men hvilke som helst. For kropsdelen *Bein* bevirker fraværet af *mir* 'mig (DAT)' i disse sætninger en meget skæv, ja makaber læsemåde, der implicerer ikke-forbindelse mellem *Bein* 'ben' og taleren samt en intenderet handling.

- (1a) Ich habe mir am Gartenzaun die Hose zerrissen. /
das Bein gebrochen.
- (1b) Ich habe mir am Gartenzaun meine Hose zerrissen. /
mein Bein gebrochen.
- (1c) Ich habe am Gartenzaun meine Hose zerrissen. /
??mein Bein gebrochen.
- (1d) Ich habe am Gartenzaun die Hose zerrissen. /
??das Bein gebrochen.

5 De grammatiske begreber *ejstedord* eller ty. *besitzanzeigendes Fürwort* for possessive pronominer er for så vidt misvisende.

På dansk er forholdene åbenbart anderledes, da der ikke bruges en ekstern possessor modsvarende det tyske *mir*. Men selv om alle fire sætninger (2a) til (2d) er grammatisk korrekte og meningsfulde, så er der en forskel i præferencen, idet konstruktionen med possessivt pronomen foretrækkes, når det drejer sig om tøj (2a > 2b), mens den definit flekterede form favoriseres for kropsdele (2c > 2d).

(2a) Jeg flængede mine bukser på hegnet.

(2b) Jeg flængede bukserne på hegnet.

(2c) Jeg brækkede benet på hegnet.

(2d) Jeg brækkede mit ben på hegnet.

At possessorer indgår i forskellige syntaktiske konstruktioner alt efter deres semantiske egenskaber, fremfor alt efter deres referenters position på empatiskalaen eksemplificeres gennem det litauiske eksempel (3a) til (3c) fra Holvoet (2001: 204), hvor forskellen mellem [+hum] og [-hum] er afgørende for possessoren. Ud over genitiv som possessionsmarkering (se 3a) kan også en possessiv dativ bruges – men kun, når possessoren er [+hum] som i (3c).

(3a) Vėjas nuplėšė trobos stoga.
vind.NOM rev(af).3.PRT hytte.GEN tag. AKK
'Vinden rev af hyttens tag.'

(3b) ?Vėjas nuplėšė trobai stoga.
vind.NOM rev(af).3.PRT hytte.DAT tag. AKK
'Vinden rev af taget fra hytten.'

(3b) Vėjas nuplėšė bernui kepurė.
vind.NOM rev(af).3.PRT dreng.DAT kasket. AKK
'Vinden rev af kasketten fra drengen.'

Til sidst illustreres den rent formelle markering af possessionsrelationen. Sprog som dansk og tysk bruger mest possessionsmarkeringer på possessoren i form af possessive pronominer og genitiv, mens possessum ikke får nogen speciel possessionsmarkering. Typiske markeringer på possessum er possessivsuffikser (som fx i tyrkisk). Finsk kan tilmed kombinere begge typer, som (4a) viser. Derudover udtrykker man prædikativ possession på finsk, ikke gennem habitus-verber, men gennem en lokalrelation – jf. (4b)

(4a) *minu-n* *polkupyörä-ni*
 1SG-GEN cykel-1SG.POSS
 ‘min cykel’

(4b) Minu-lla on vanha polkupyörä / nälkää.
 1SG-ALLATIV er gammel.NOM cykel.NOM / sult.NOM
 ‘Jeg har en gammel cykel. / Jeg er sulten.’ (lit.: ‘På mig er ...’)

Eksemplerne viser ikke bare, hvordan en række relevante possessionsfænomener vil blive angrebet af ASEG, men giver også hints om, hvordan possession indgår i hele netværket, som grammatikken udgør: fx dativens funktioner (udover ekstern possessor) i tysk, definit flexion i dansk, referenters semantiske egenskaber, især animathed, i litauisk, lokale relationer/kasus i finsk osv.

3. Grammatografiske overvejelser

3.1. Grammatikografiske funktioner⁶

En velfungerende grammatik tjener sin bruger og dennes behov for oplysning. Her er således en oversigt over de grammatikografiske funktioner, der potentielt efterspørges af en grammatik-bruger, og som man i sin indretning af en grammatikdatabase må tage højde for:

1. Hjælp til reception af tekst
2. Hjælp til produktion af tekst
3. Kontrol af egne hypoteser i læringsprocessen

6 Vores inspiration af Aarhus-skolens (jf. fx Tarp 2008 og Bergenholtz 2009) leksikografiske funktionalisme, der i nogen grad lader sig overføre til grammatikografien (jf. Farø 2013a), skinner igennem her.

4. Erhvervelse af metagrammatisk eller -sproglig indsigt
5. Tilegnelse af strukturfænomener eller grammatiske kategorier i L2
6. Oversættelse og formidling mellem to sprog (2 retninger = 2 forskellige opgaver)
7. Grammatikotainment: uforpligtende lystvandring i den elektroniske ressource⁷

Det er ikke sikkert, at alle funktioner skal dækkes i det partikulære tilfælde. Men deres relevans skal overvejes hver for sig, også i forhold til det enkelte grammatiske problem.

3.2. *Tilgangsmodus*

Et helt afgørende punkt i forhold til en grammatik som sprogligt *værktøj* betragtet, er, at man kan få svar på de spørgsmål, man har. Et væsentligt formidlingsproblem ved de hidtidige grammatikker i denne forbindelse er, at brugeren i for høj grad forventes allerede at kende det system og den terminologi, som problemet i grammatikbeskrivelsen er indlejret i. En nok så glimrende sprogbeskrivelse er værdiløs, hvis ingen kan finde frem til den. Med følgende tiltag vil ASEG forsøge at løse dette problem: For det første er grammatikken elektronisk. Det betyder, at der er et godt grundlag for at linke mellem relevante informationer og bearbejde data på en måde, der kommer brugeren til gode, fx ved forskellige informationsniveauer i beskrivelsen. For det andet skal tilgangsstrukturen være **polyaccessiv**: Man skal både kunne komme ind til grammatikkens data via a) et søgevindue, der tillader søgninger efter ord, bøjningsformer, affikser, syntagmer, fraser og asterisk-former, b) to systematiske indholdsfortegnelser, dvs. både en onomasiologisk og en semasiologisk tilgang, og c) et alfabetisk stikordsregister. For det tredje vil ASEG have et tæt stikordsregister. Bl.a. vil vi med omfattende brug af synonymer og nøgleeksempler som indgang sikre os, at manglende kendskab til grammatisk terminologi ikke er nogen hindring for at anvende grammatikken.

3.3. *Ækvivalentgenerering*

ASEG skal levere hjælp til både forståelse af grammatiske fænomener og anvendelse af sprog i forbindelse med reception, produktion og oversættelse af tekster. Som elektronisk produktionsgrammatik får ASEG den særlige force, at den vil kunne generere nøjagtig de L2-former, der modsvarer det

⁷ Også her har Aarhuskolen indirekte sat sig terminologisk-begrebslige spor.

L1-input (eller omvendt), brugeren har indtastet. Herefter vil brugeren få en detaljeret forklaring i relation til en række kontekstspecifikationer: Fx kan et generelt eller specifikt moveringsfænomen (fx hhv. *-in* og *Politikerin* '(kvindelig) politiker') i grammatikken få de mulige adækvate output (1. *-inde*; 2. attributtet *kvindelig*; eller 3. *-Ø*). Herefter vil brugeren fx i en tekstproduktionsituation kunne finde frem til det kontekstuelt passende danske fænomen alt efter om vedkommende afkrydser flg. specifikationer eller ej:

- a) Er der tale om et ord fra et lukket inventar?
- b) Er personens køn væsentligt og relevant?

I tilfælde af, at a) afkrydses, bliver output en dansk moveringsform, fx *værtinde*, *elskerinde*, *fyrstinde*, *herskerinde*, *grevinde*. Tilhører formen ikke det lukkede inventar, men er personens køn alligevel væsentligt og relevant, skal der vælges mellem *kvindelig* [PERSONBETEGNELSE] (fx den *kvindelige advokat*) eller *Ø* (fx *advokaten*), fordi konteksten, fx personens navn, afslører kønnet. Er kønnet derimod *ikke* væsentligt og relevant, vælges under alle omstændigheder *Ø* på dansk, selv om det tyske udgangspunkt er *-in*. Afgørende for en tekstproduktionsituation er, at grænsen mellem grammatik i snæver forstand og leksikalske fænomener brydes op til fordel for de sproglige fænomeners funktionalitet.

3.4. Relevans og frekvens

Hvad der er systemisk korrekt er langt fra altid adækvat eller overhovedet brugbart i alle genrer eller kommunikationssituationer. Et eksempel på både intra- og interlingvale forskelle i de grammatiske kategoriers brugbarhed er forekomsten af diatesekategorierne i dansk og tysk sprogbrug⁸. Undersøgelser har vist, at der på tysk er en stor frekvensforskel mellem brugen af aktiv og passiv i almensproglige tekster, hvor passiv gennemsnitligt (dog med forbehold for genrespecifikke afvigelser) kun udgør mellem 7 % (se Roelcke 1997: 103) og 10 % (se Leiss 1992: 142) af diatesemulighederne i det skrevne sprog. Nogle af passivens tempus-/modusformer er nærmest ikkeeksisterende i sprogbrugen. Sammenligning med dansk viser ikke kun en højere frekvens af passiv i sprogbrugen, men også en forskel i antallet af kategorier, da dansk ud over den analytisk dannede form også har en syntetisk *s*-passiv. Uden en

8 Udførligt om diatese fx i Duden (2009); Bruun Hansen/Stenestad (2002); Hentschel/Weydt (1994); Hansen/Heltoft (2011) og Helbig/Buscha (1993).

bevidstgørelse af både frekvens- og formforskellene mellem dansk og tysk vil en dansk tysk-learner overføre nogle forventninger fra modersmålet⁹ om brugen af aktiv og passiv, som ikke stemmer overens med adækvat sprogbrug i tysk (se Hallsteinsdóttir 2013). Det er derfor afgørende for grammatikkens brugbarhed, at der sker en vægtning efter relevans i sproget: sprogbrugs- og frekvensoplysninger er nødvendige for sproglige produktionsopgaver på et fremmedsprog.

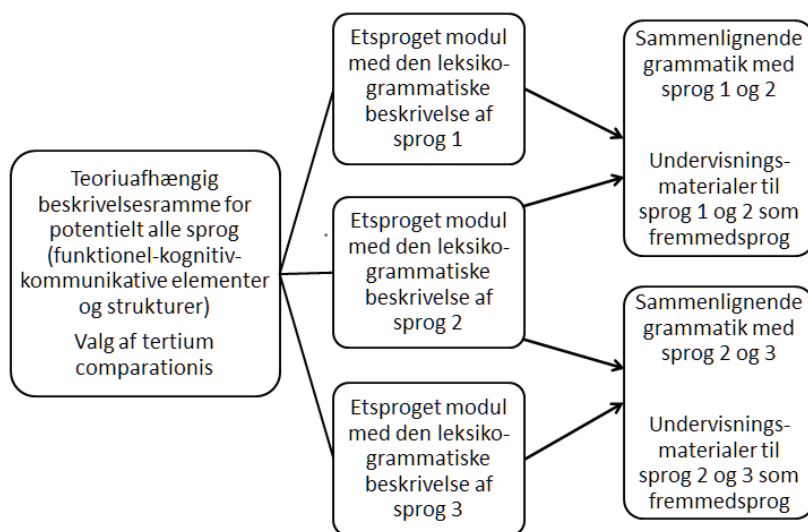
Det er ikke nødvendigvis et rimeligt, men det er i hvert fald et relevant krav at stille til en flersproget grammatik, at dens beskrivelse er både tilgængelig og anvendelig, fx for learnere af det ene sprog. Det er desuden et særligt kvalitetsstempel for beskrivelsen, at den i størst muligt omfang er **instruktiv** og **tekstbaseret** (se fx Fandrych/Thurmair 2011). Hvis man som dansk learner fx ønsker information om, hvordan man på tysk udtrykker sproghandlingen **instruktion** (jf. bl.a. Kastberg et al. 2008), så er der ingen overskuelig måde, hvorpå man kan få et overblik over, hvordan denne kategori realiseres i de involverede sprog, eller blot i tysk versus dansk. I Farø (2008) påvises bl.a., at instruktionsform nr. 1 på tysk ikke er imperativ, men infinitiv (2/3 af alle skriftlige instruktioner på tysk ud af ca. 15 mulige varianter). For dansk gælder følgende: Efter imperativ er s-passiv den hyppigste instruktionsform (143:0 for s-passiv vs. blive-passiv) i et korpus af 50 instruktive tekster. Normalt regnes blive-passiv for den hyppigste variant i dansk, men tilsyneladende gælder det ikke den instruktive funktion. Dermed har vi et udmærket konkret eksempel på, at grammatik også i høj grad er genrespecifik, hvad den nye, korpusbaserede grammatik vil have særligt fokus på med udgangspunkt i tekster som den største sproglige enhed.

Helt grundlæggende har ASEG det mål, at den vil beskrive **alle** produktive fremmedsprogsrelevante strukturelementer i forholdet mellem de enkelte sprog, dvs. alle **typer** (fx **ord, fonem, tekst, tekstgenre, kollokation, sætning, artikel, suffiks**). I forhold til det enkelte elements konkrete **inventar** (Farø 2013a), må det være et spørgsmål om, hvorvidt inventaret er for omfattende til at kunne beskrives inden for rammerne af dette projekt. I sådanne tilfælde må der henvises til andre kilder, der behandler dem så udtømmende som muligt.

9 At modersmålets kognitive og formale strukturer har en afgørende indflydelse på indlæring af andre sprog er efterhånden veldokumenteret, jf. fx Hallsteinsdóttir (2001) og Holmen (2011).

3.5. Modularitet

ASEG vil få en modular opbygning for at tage højde for forskellige bearbejdsmodi og varierende grammatikfunktioner:

Med den modulære opbygning sikrer vi at bearbejdningen bliver formålsorienteret, dvs. selve den etsprogede grammatikbeskrivelse forudsætter en anden tilgang end den sammenlignende beskrivelse af to sprog eller didaktiseringen af resultaterne fra sammenligningen til brug i fremmedsprogsundervisningen. Den etsprogede beskrivelse omfatter de i det pågældende sprog forekommende funktionelt-kognitivt-kommunikative elementer og strukturer inden for de valgte domæner og den danner et potentielt grundlag for en sammenligning. Beskrivelsen muliggør for det første en grundlæggende sammenligning af alle sprog med hinanden (sprog1 + sprog2, sprog1 + sprog3, sprog1 + sprog4 etc.). For det andet indebærer den uendelige muligheder for tilføjelser af yderligere sprog.

4. Sammenfatning: en planlagt ASEG i overblikksform

I denne artikel har vi beskrevet de første teoretisk-metodiske overvejelser i forbindelse med en planlagt almen-sammenlignende grammatik. Lad os af-

slutningsvis bringe en oversigt over, hvad det er for træk, der vil kendetegne ASEG:

1. Medium	elektronisk
2. Struktur	hypertekst
3. Tilgang	polyaccessiv (stikordsregister, søgevindue, via hhv. L1- eller L2-elementer)
4. Funktion(er)	viden, produktion, reception, oversættelse (adskilte)
5. Niveau	så bredt som muligt i den etsprogede del, men opdelt i den sammenlignende og den didaktiske del ved udnyttelse af hyperstrukturer
6. Sprogteoretisk grundlag	tekstbaseret, pragmatisk, typologisk, kognitiv
7. Analyseretning	såvel semasiologisk som onomasiologisk
8. Genretypologisk	blanding af mono-, bi- og polylingval, sammenlignende

Den planlagte grammatiks primære fokus vil være på **sprogets** forskellige konstitueringsformer som system, tekst og kompetence, ikke på den syntaktiske eller grammatiske teori. Den vil i høj grad hente sine data til beskrivelse af sproget (som system) gennem observation af korpusmateriale (tekst) og tage udgangspunkt i brugerernes sprogspecifikke behov for grammatisk viden (kompetence).

Henvisninger

- Aikhenvald, A.Y. (2013). Possession and ownership: a cross linguistic perspective, i Aikhenvald, A.Y. & R.M.W. Dixon (red.), *Possession and ownership: a cross linguistic typology*, Oxford: Oxford University Press, 1-64.
- Bergenholtz, H. (2009). Om at købe og bruge en sav eller en ordbog, i K. Farø et al. (red.) *Sprogvidenskab i glimt: 70 tekster om sprog i teori og praksis*, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 408-412.
- Bruun Hansen, A. & E. Stenestad (2002). *Gyldendal tysk grammatik*. København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.
- Comrie, B. & N. Smith (1977). Lingua descriptive studies: questionnaire, *Lingua* 42, 1-72.
- Duden (2009). *Die Grammatik*. Mannheim: Dudenverlag.

- Engberg-Pedersen, E. et al. (2005). *Dansk Funktionel Lingvistik: en helhedsforståelse af forholdet mellem sprogstruktur, sprogbrug og kognition*. København: Københavns universitet, Handelshøjskolen i København & Roskilde Universitet.
- Engel, U. (1999). *Deutsch-polnische kontrastive Grammatik* (2 bind), Heidelberg: Groos.
- Engel, U. & P. Mrazović (red.) (1986). *Kontrastive Grammatik Deutsch-Serbokroatisch* (2 bind). München: Sagner.
- Engel, U. et al. (1993). *Kontrastive Grammatik deutsch-rumänisch* (2 bind). Heidelberg: Groos.
- Fandrych, C. & M. Thurmair (2011). Plädoyer für eine textsortenbezogene Sprachdidaktik, *Deutsch als Fremdsprache* 2, 84-93.
- Farø, K. (2008). Zur Grammatik der Instruktionen. Instruktive Textsorten und ihre formale Diversität, i H. Lenk & H.-H. Lüger (red.) *Kontrastive Medienlinguistik*, Landau: Verlag Empirische Pädagogik, 287-304.
- Farø, K. (2013). Inventariografi. Al leksikografis mo(r)der?, *LexicoNordica* 20, 35-54.
- Gabelentz, G. (1901). *Die Sprachwissenschaft: ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse* (2. udg.). Leipzig: Tauchnitz.
- Geyer, K. & V. Žeimantienė (2010). Zu einer "Grammatik des Deutschen und des Litauischen im Vergleich": Bestandsaufnahme, Konzeption und Perspektiven, *Kalbotyra* 62 (3), 22-40.
- Greenberg, J.H. 1966. Some universals of language with particular reference to the order of meaningful elements, i J.H. Greenberg (red.) *Universals of language*, Cambridge (Mass.): MIT Press, 73-113.
- Hallsteinsdóttir, E. (2013). Möglichkeiten textbezogener Sprachdidaktik, *Deutsch als Fremdsprache* 2, 93-101.
- Hallsteinsdóttir, E. (2001). *Das Verstehen idiomatischer Phraseologismen in der Fremdsprache Deutsch*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Haspelmath, M. (2010). Framework-free grammatical theory, i B. Heine & H. Narrog (red.), *The Oxford handbook of linguistic analysis*, Oxford: Oxford University Press, 341-365.
- Heine, B. (1997). *Possession: cognitive sources, forces, and grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Helbig, G. & J. Buscha (1993). *Deutsche Grammatik* (15. gennearbejdede udgave). Leipzig: Langenscheidt.

- Hentschel, E. & H. Weydt (1994). *Handbuch der deutschen Grammatik*. Berlin, New York: de Gruyter.
- Henning, M. (2010). Plädoyer für eine Grammatikbenutzungsforschung: Anliegen, Daten, Perspektiven, *Deutsche Sprache. Zeitschrift für Theorie, Praxis, Dokumentation* 38(1), 19-42.
- Holmen, A. (2011). At tage udgangspunkt i det kendte – om brug af modersmålet ved tilegnelsen af nyt sprog, *Sprogforum* 52, 47-55.
- Holvoet, A. 2001. Zur Variation des possessiven Dativs mit dem adnominalen Genitiv im Baltischen (besonders im Lettischen), i W. Boeder & G. Hentschel (red.) *Variierende Markierung von Nominalgruppen in Sprachen unterschiedlichen Typs*, Oldenburg: Universität Oldenburg,
- Kaznelson, S.D. (1974). *Sprachtypologie und Sprachdenken*. München: Hueber.
- Krzyszowski, T.P. (1990). *Contrasting languages: the scope of contrastive linguistics*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- König, E. (1990). Kontrastive Linguistik als Komplement zur Typologie, i C. Gnutzmann, (red.) *Kontrastive Linguistik*, Frankfurt: Peter Lang, 117-131.
- König, E. (2012). Zur Standortbestimmung der Kontrastiven Linguistik innerhalb der vergleichenden Sprachwissenschaft, i L. Gunkel & G. Zifonun (red.) *Deutsch im Sprachvergleich. Grammatische Kontraste und Konvergenzen*, Berlin, New York: de Gruyter, 13-40.
- König, E. & V. Gast (2007). *Understanding English-German contrasts*. Berlin: Erich Schmidt.
- Lehmann, C. & E. Maslova (2004). Grammatikography, i G. Boji et al. (red.) *Morphology. An international handbook of inflection and word-formation*, 2. bind, Berlin, New York: de Gruyter, 1857-1882.
- Lehmann, C. (2003). Possession in Yucatec Maya. Erfurt: Universität Erfurt.
- Lehmann, C. (1989). Language description and general comparative grammar, i G. Graustein & G. Leitner (red.) *Reference grammars and modern linguistic theory*, Tübingen: Niemeyer, 133-162.
- Mosel, U. (1987). *Inhalt und Aufbau deskriptiver Grammatiken (How to write a grammar)*. Köln: Universität, Institut für Sprachwissenschaft.
- Mosel, U. (2002). Analytic and synthetic language description, i K. Ezawa et al. (red.) *Linguistik jenseits des Strukturalismus: Akten des II. Ost-West-Kolloquiums, Berlin 1998*, Tübingen: Narr, 199-208.
- Roelcke, Th. (1997). *Sprachtypologie des Deutschen. Historische, regionale und funktionale Variation*. Berlin, New York: de Gruyter.

- Tarp, S. (2008). *Lexicography in the Borderland between Knowledge and Non-Knowledge: General Lexicographical Theory with Particular Focus on Learner's Lexicography*. Tübingen: Niemeyer.
- Zaefferer, D. (1998). Ein Strukturrahmen für deskriptive Grammatiken: die Beschreibung sprachlicher Funktionen, i D. Zaefferer (red.) *Deskriptive Grammatik und allgemeiner Sprachvergleich*, Tübingen: Niemeyer, 29-38.

Fonetisk reduktion og kommunikative kontraster

Tilfældet *faktisk*

Jan Heegård og Janus Mortensen

1. Indledning

Inden for de sidste 10-15 år har der været en stigende interesse for og udforskning af fonetiske reduktionsfænomener i spontantale. Forskningen har især fremhævet at reduktioner kan tilskrives visse ords relative høje frekvens, deres kontekstuelle distribution eller deres grammatiske egenskaber ('funktionsord' overfor 'indholdsord'), men også påpeget at diskursfaktorer såsom ordgentagelse eller velkendthed for adressaten kan forårsage reduktion (se Bell et al. 2009 og Hanique & Ernestus 2011 for eksempler og henvisninger). I denne artikel udvider vi perspektivet på fonetisk reduktion idet vi præsenterer resultater fra et pilotstudie af sammenhængen mellem fonetisk reduktion og det vi kalder kommunikative kontraster. Nærmere bestemt tager vi fat i adverbialet *faktisk*'s store udtalemæssige variation, fra ['fəɡdisɡ] over ['fədɪs] til ['fas]¹, og vi undersøger hvordan denne variation spiller sammen med *faktisk*'s placering i sætninger og ytringer og adverbialets forskellige dialogiske funktioner.

2. Data

Vores data kommer fra talesprogskorpusset DanPASS (Grønnum 2009) og to interviews fra BySoc-korpusset (Gregersen 2009), det ene med to informanter, det andet med kun én. Begge korpora repræsenterer moderne standard-københavnsk, og dermed rigsmål, men de er forskellige hvad angår genre. DanPASS-korpusset består af tale fra problemløsningsopgaver og beskrivelser af geometriske figurer. Der er en klar rolle- og turfordeling i dialogerne, en

1 Vi følger Grønnums (2005: 30–37, 419–420) principper for IPA-transskription af dansk.

person skal dirigere en anden ad en rute på et kort, og der er meget få tilfælde af taleroverlap. De fleste talere i DanPASS-korpusset er unge eller yngre, dvs. mellem 20 og 45 år. BySoc-korpusset udgøres af sociolingvistiske interviews med talere i forskellige alders- og socialklasser, alle optaget i tidsrummet 2005-2010. Konversationen mellem informant og interviewer er fri og varieret, og der er undertiden overlap mellem taleturene. DanPASS-korpusset er opmærket ordvist og transskriberet i fin lydskrift. Alle forekomster af *faktisk* fra de to BySoc-interviews er opmærket i lydfilerne og transskriberet i tilsvarende fin lydskrift af denne artikels førsteforfatter. Vi bruger disse opmærkninger og transskriptioner i vores analyser nedenfor.

3. *Faktisk's* betydning

Generelt bruges *faktisk* som sætningsadverbial til at angive at talers synspunkt eller holdning står i kontrast til et andet synspunkt. Ser man på beskrivelserne i *Den Danske Ordbog* (DDO) og *Ordbog over Det Danske Sprog* (ODS), er det interessant at begge fremhæver at *faktisk* peger på den mulige tilstedeværelse af hvad vi nedenfor kalder et modsynspunkt. I DDO hedder det at *faktisk* “bruges for at bekræfte, understrege eller indrømme at noget bestemt er gældende, *evt. i modsætning til hvad man skulle forvente*” (vores fremhævning). Og i ODS får vi bl.a. at vide at betydningen er “stemmende med virkeligheden; virkelig (*undertiden m. bibet.: i modsætn. til det tilsyneladende forhold olgn.*)”.

Med udgangspunkt i den skandinaviske polyfoniteori leverer Jensen (2006) en systematisk beskrivelse af *faktisk* som polyfont adverbial. Hun fremhæver at *faktisk* ud over at understøtte talers synspunkt (p), også implicerer at et modsynspunkt (~p) er til stede eller har været nævnt i konteksten (Jensen 2006: 33). *Faktisk* fortæller altså at der er et synspunkt som taler ikke (længere) deler; at det sagforhold eller den proposition som taler fremsætter, står i modsætning til hvad der ellers har været hævdet. I et dialogisk perspektiv vil dette sige at *faktisk* typisk bruges til at lukke det dialogiske rum ved at favorisere et bestemt synspunkt frem for et andet (Mortensen 2010: 256; Mortensen 2012: 82).

Tabel 1: *Faktisk*'s seks mulige dialogiske funktioner.

	EksPLICIT $\sim p$	Implicit $\sim p$
1) $\sim p$ hos <i>TALER</i>	[1e] "Modsat hvad <i>jeg</i> tidligere har hævdet ($\sim p$)"	[1i] "Det er noget i det <i>jeg</i> har sagt der kunne give anledning til at antage at <i>jeg</i> mener $\sim p$ "
2) $\sim p$ hos <i>MODTAGER</i>	[2e] "Modsat hvad <i>du</i> tidligere har hævdet ($\sim p$)"	[2i] "Det er noget i det <i>du</i> har sagt der kunne give anledning til at antage at <i>du</i> mener $\sim p$ "
3) $\sim p$ hos <i>MAN/NOGEN</i>	[3e] "Modsat hvad <i>MAN/NOGEN</i> tidligere har hævdet ($\sim p$)"	[3i] "Modsat hvad <i>MAN/NOGEN</i> skulle tro"

Disse analyser peger på at *faktisk* er diskursorganiserende idet det relaterer forskellige synspunkter til hinanden. Det synspunkt som taler modsiger i kraft af *faktisk*, kan være eksPLICIT eller implicit til stede i kommunikationssituationen. Ydermere gælder det at ($\sim p$) enten kan være talers eget (1. person), modtagers (2. person), eller tilhøre en abstrakt eller konkret 'tredje' som vi parafraserer 'man/nogen' (3. person). Dette giver i alt seks mulige dialogiske funktioner for *faktisk*, som er sammenfattet i tabel 1 og illustreret i eksemplerne på næste side.

Modellen for *faktisk*'s dialogiske funktion peger på at det danske *faktisk* har visse paralleller med fx engelsk *actually* (fx Smith & Jucker (2000) og Clift (2001)), og hollandsk *eigenlijk* (Plug 2005). Som den eneste af disse forfattere har Plug set på om forskellige dialogiske funktioner korrelerer med mere eller mindre distinkt udtale, og fundet at *eigenlijk* er stærkt reduceret (monosyllabisk) når det er del af en ytring der sigter på at korrigerer talers egen tidligere diskurs, og ekspanderet (bi- og trisyllabisk) når det bruges til at påpege problemer i modtagers diskurs (2005: 137). Hvis vi antager at der gælder lignende principper for brugen af *faktisk* i vores datamateriale, kunne man forvente at finde følgende korrelation mellem placering af modsynspunkt ($\sim p$) og udtale af *faktisk*:

$\sim p$ hos modtager	=	ekspanderet udtale
$\sim p$ hos taler	=	reduceret udtale

[1e] ~p hos <i>taler</i> – eksplicit		[1i] ~p hos <i>taler</i> – implicit	
A:	så skal du igen mod syd men ikke stik syd du skal mod sydøst	A:	så fortsætter du så skal du sydpå stik sydpå <i>faktisk</i> ned og se nogle giraffer der
B:	ja		
A:	ja det passer <i>faktisk</i> meget godt at det er mod sydøst ...		
	~p = stik syd p = sydøst		~p = sydpå (uspecifikt) p = stik sydpå (specifikt)

[2e] ~p hos <i>modtager</i> – eksplicit		[2i] ~p hos <i>modtager</i> – implicit	
A:	så jeg skal lave et u-sving eller hvad	A:	derefter så stikker vi mod vest igen
B:	ja du skal <i>faktisk</i> lave sådan et s-sving	B:	ja
		A:	og på på din højre hånd vil du forhåbentlig have en feltstation
		B:	uha så jeg skal <i>faktisk</i> lidt nord så vidt jeg kan se
	~p = lave et u-sving p = lave et s-sving		~p = du er på højde med feltstationen p = feltstation ligger længere mod nord

[3e] ~p hos <i>nogen/man</i> – eksplicit		[3i] ~p hos <i>nogen/man</i> – implicit	
A:	og det ser <i>faktisk</i> ud som om at guldminen skulle have været en diamantmine fordi der ligger noget der ligner diamanter foran den så nå	A:	ja og så skal du dreje vestover mod de gule kornmarker
B:	ja	B:	ja
A:	ja okay	A:	og så er vi <i>faktisk</i> ved målet
	~p = man har kaldt det en guldmine p = det er en diamantmine	B:	ja jamen jeg siger tak
			~p = man skulle ikke tro vi var ved målet p = vi er ved målet

Hvorvidt det er tilfældet – og hvorvidt de andre distinktioner i tabel 1 er relevante at tage med i betragtning – diskuteres nedenfor i afsnit 6 og 7.

4. Syntaktisk distribution

I den syntaktiske analyse følger vi den danske topologiske tradition. Vi kan af vores data konstatere at *faktisk* optræder på pladserne Ekstra-venstre (Før-Fundament), a, A og Ekstra-A. Eksemplerne (1) - (3) viser forekomst på Ekstra-venstre, a og Ekstra-A. I (4) optræder *faktisk* i ytringsfinal position, men er placeret på a, ikke på A, som ellers er en strukturel anden mulighed.

	Ekstra-venstre	Forfelt	v	n	a	V	N	A	Ekstra-A
(1)	<i>faktisk</i>	<i>så</i>	<i>skal</i>	<i>du</i>				<i>til venstre der</i>	
(2)	<i>John</i>	<i>han</i>	<i>havde</i>		<i>faktisk</i>	<i>lejet</i>	<i>stuehuset</i>	<i>til det der nedlagte landbrug</i>	
(3)		<i>jeg</i>	<i>har</i>				<i>en</i>	<i>syd for vandfaldet</i>	<i>sydsydøst faktisk</i>
(4)		<i>det</i>	<i>gjorde</i>	<i>han</i>	<i>faktisk</i>				<i>(? faktisk)</i>
(5)		<i>det</i>	<i>havde</i>	<i>han</i>		<i>gjort</i>		<i>(* faktisk)</i>	<i>(faktisk)</i>

De ytringsfinale men topologisk potentielt tvetydige positioner er entydiggjort vha. af infinit- og adverbialprøverne (Hansen 2005: 55), jf. det konstruerede eksempel i (5). En forekomst kan således være final i ytringshenseende, men ikke i syntaktisk henseende. Derfor skelner vi i vores analyse mellem *syntaktisk position*, der relaterer sig til den topologiske analyse, og *ytringsposition*, der relaterer sig til hvor i ytringen *faktisk* forekommer. I den syntaktiske analyse skelner vi mellem forekomst i sætningsinitial, sætningsmedial og sætningsfinal position (SI, SM og SF). Forekomst i Ekstra-venstre og Forfelt tæller som SI, forekomst på a tæller som SM, og forekomst på A og Ekstra-A tæller som SF. I ytringsperspektivet ses der udelukkende på om *faktisk* står absolut initialt (YI), absolut finalt (YF) eller ikke, ytringsmedialt, (YM).

5. Udtale og reduktion

Som tabel 2 viser, udviser *faktisk* en ret stor variation mht. udtale.

Tabel 2: Eksempler på udtalen af *faktisk* og antal forekomster af den angivne udtale i DanPASS-korpusset og to BySoc-interviews.²

	Forekomster	Udtale
	13	[ˈfagdisg]
	12	[ˈfagtisg]
2 stavelser (93)	9	[ˈfagdis]
	6	[ˈfaʊɪs]
	1-3	[ˈfɑsg], [ˈfaʊɪsg] [ˈfadɪs], [ˈfagsisg], [ˈfagtis], [ˈfɑdisg], [ˈfadɪz], [ˈfɑə], [ˈfɑgɪs], [ˈfaʊɪsç], [faʊəs], [ˈfaʊəsx]
1 stavelse (43)	7	[ˈfajs], [ˈfaʊs]
	4	[ˈfas]
	1-2	[ˈfags], [ˈfajsç], [fas], [ˈfads], [ˈfajʊs], [ˈfaj], [ˈfajz]

Faktisk er oftest betonet, men kan også være ubetonet og i så fald udtalt med kun en stavelse. Udtalt betonet er *faktisk* oftest med to stavelser, men betonet etstavelsesudtale er også mulig. ‘Ekspanderede’, dvs. maksimalt distinkte, udtaler er ret hyppige, fx [ˈfagdisg] eller [ˈfagtisg], men også stærkt reducerede udtaler er hyppige: [ˈfajs] og [ˈfaʊs].

I sin analyse af *faktisk*'s reduktionstendens anvender Heegård (2013) to mål for reduktion: 1) en ‘ekspansionsværdiskala’, og 2) varighed. I henhold til ekspansionsværdiskalaen tildeles en given udtale af *faktisk* et point hvis udtalen realiserer et segment som forventet i henhold til mest ekspanderet udtale og et halvt point hvis segmentet er realiseret men på en måde der kan kaldes svækket. Fx får en maksimalt ekspanderet udtale af *faktisk* som [ˈfagtisg] en værdi på 8, opgjort ved at give hvert realiseret segment, inklusive tryk, et point. En mere reduceret udtale som fx [ˈfɑəs], får værdien 5, idet der gives 4 x 1 point for [ˈfɑs] og to x 0,5 point for de svækkede segmenter [ɾ ə].

2 Transskriptioner med frikativten [ɣ], ‘blødt g’, i DanPASS er korrigeret til ap-proksimanten [ʝ] i henhold til det auditive indtryk og personlig kommunikation med fonetiker Ruben Schachtenhaufen, en af transskribørerne bag DanPASS-korpusset. Variationen [ɿ] ~ [ʁ] ~ [j], ligeledes i DanPASS, er standardiseret til [j]. Der er to forekomster af *faktisk* der på grund af overlap og støj ikke lader sig transskribere. I alt 53 tostavelsestransskriptioner forekommer kun mellem 1 og 3 gange. I alt 32 enstavelsestransskriptioner forekommer kun 1 eller 2 gange.

Både Heegård (2013) og vi, med et lidt større materiale, finder imidlertid at denne forskel i ekspansionsværdi korrelerer signifikant med en forskel i varighed.³ *faktisk*-udtaler med høje ekspansionsværdier er også lange målt i millisekunder, og *faktisk*-udtaler med lave ekspansionsværdier er også korte. Denne korrelation giver os mulighed for at nøjes med at anvende den ene skala, varighed målt i sekunder, som vores primære reduktionsmål i denne artikel. Der er et enkelt tilfælde hvor de to mål medfører delvist forskellige resultater, og det kommenterer vi på det relevante sted.

Analysen som vi bringer nedenfor, er en udvidelse af Heegårds (2013) analyse. Denne kan sammenfattes således:

- 1) *faktisk* er signifikant mindre reduceret i DanPASS end i BySoc
- 2) *faktisk* er signifikant mere ekspanderet på de syntaktiske yderpositioner, Ekstra-venstre, A og Ekstra-A
- 3) der er meget stor udtalevariation på lille a-positionen, hvorimod der på yderpositionerne næsten udelukkende findes ekspanderede udtaler
- 4) der er signifikant forskel mellem de to korpora på lille a-positionen, *faktisk* er signifikant længere og mere ekspanderet i DanPASS end i BySoc
- 5) der er ikke nogen signifikant forskel mht. om *faktisk* står ytrings- eller turfinalt eller ikke
- 6) der er en vis sammenhæng mellem korpus (eller genre) og syntaktisk position, idet placering i de topologiske yderpositioner nærmest er fraværende i BySoc-korpusset.

I det følgende perspektiverer vi disse observationer ved at inkludere *faktisk*'s mulighed for kommunikativ kontrast som redegjort for ovenfor.

6. Resultater

Tallene i tabel 3 og 4 nedenfor tester hypotesen om at variationen i udtalen af faktisk korrelerer med modsynspunkt i talers egen vs. modtagers diskurs,

3 Med 136 parvise observationer giver en Spearmans rangkorrelationstest en signifikant rho-værdi på 0,828373. Der er i alt 138 observationer af *faktisk* i materialet, men to af dem er udtalt under så dårlige lydige vilkår at en pålidelig fonetisk transskription ikke er mulig.

og om modsynspunktet er eksplicit eller implicit. Vi ser først på *faktisk*'s gennemsnitlige varighed i de seks mulige kommunikative kontraster.

Tabel 3: Gennemsnitlig varighed i sekunder af *faktisk* i fem kommunikative kontraster; 138 observationer.⁴

	Eksplicit ~p	Implicit ~p
~p hos taler, 1	0,443 (28)	0,454 (8)
~p hos modtager, 2	0,349 (17)	0,339 (26)
~p hos <i>MAN/NOGEN</i> , 3	--	0,373 (58)

For både eksplicit og implicit ~p fremgår det at *faktisk* har længere varighed når det forholder sig til ~p hos taler, og kortest varighed når det forholder sig til ~p hos modtager. Der er ingen synderlig forskel på om *faktisk* forholder sig til en eksplicit fremsat eller en implicit påstand. Der er heller ikke nogen stor forskel mellem anden og tredje person. Derimod ses en noget større forskel mellem første person på den ene hånd og anden/tredje person på den anden hånd. Disse observationer, og det faktum at der kun er én forekomst af 3e, får os til at slå forekomsterne sammen i to kategorier (1 person vs. 2/3 person) og ignorere den lille forskel mellem eksplicit og implicit ~p. Dette giver os tallene i tabel 3, der viser en signifikant forskel på *faktisk*'s varighed i forhold til om ~p kan tilskrives taler eller ikke-taler. Hvis *faktisk*'s ~p kan tilskrives taler, er *faktisk* signifikant længere end hvis ~p tilskrives ikke-taler.

Tabel 4: Gennemsnitlig varighed af *faktisk* og kommunikativ kontrast: non-p hos taler vs. non-p hos ikke-taler; 138 observationer.

	Eksplicit og implicit ~p
~p hos taler, 1	0,455 (36)
~p hos ikke-taler, 2+3	0,36 (102)
t-test, p-værdi = 0,00242	

⁴ Der er kun ét belæg på 3e, med varigheden 0,371 sek., hvorfor et gennemsnit ikke giver mening.

Tallene i tabel 4 peger altså på at isoleret set er dialogisk funktion en vigtig faktor for hvordan *faktisk* udtales. Men som Heegårds resultater viser, er også syntaktisk position og genre (DanPASS vs. BySoc) vigtige faktorer for udtalen af *faktisk*. For at kunne vurdere om nogle faktorer er vigtigere end andre, har vi derfor foretaget en regressionsanalyse. I denne måler vi den effekt en faktor har på *faktisk*'s varighed, når der tages højde for andre eventuelt påvirkende faktorer. En måde at måle dette på er at inkludere alle de faktorer man er interesserede i at undersøge, i en såkaldt 'model'. Denne model kan så analyseres ved hjælp af statistisk software for effekter og eventuelle signifikante påvirkninger fra de faktorer man har inkluderet.⁵ Vi har i denne undersøgelse begrænset os til at undersøge faktorerne Kommunikativ kontrast (med 'niveauerne' ~p hos taler vs. hos ikke-taler), Syntaktisk position (med niveauerne medial vs. ikke-medial), Genre (med niveauerne DanPASS vs. BySoc) og Ytringsdistribution (med niveauerne ikke-final vs. absolut final). Det er velkendt at den enkelte taler kan have tilbøjelighed til særlige udtaler af et ord. Vi har imidlertid ikke belæg nok per taler til at undersøge dette, men vi har udnyttet muligheden i vores statistiske software for at inkludere Taler som en såkaldt *vilkårlig faktor* ('random factor') i beregningerne.

Tabel 5 viser hvor stor effekt de sproglige faktorer kommunikativ kontrast, syntaktisk position, genre og ytringsdistribution har på *faktisk*'s varighed når alle 138 forekomster analyseres samtidig.

Tabel 5: Multifaktoriel regressionsanalyse af *faktisk*'s varighed, alle syntaktiske positioner; 138 observationer; 22 talere; ingen interaktioner mellem faktorerne.

Faktor	Faktorniveau	Æstimat	Standardafvigelse	t-værdi
Skæringspunkt		0,3283	0,0419	7,819
Kommunikativ kontrast	~p hos ikke-taler	-0,0242	0,0253	-0,954
Syntaktisk position	Perifer	0,1291	0,0316	4,089
Genre	DanPASS	0,0615	0,0418	1,470
Ytringsposition	Absolut final	0,0174	0,0304	0,572

5 Vi har brugt softwarepakkerne languageR, lme4, DesignPatterns og Rcmdr tilknyttet The R Project for Statistical Computing; <http://www.r-project.org/>. T-værdierne i regressionsanalyserne er beregnet med funktionerne lmer og lrm. Vi takker Nicolai Pharaog og Jacob Thøgersen for gode råd angående den statistiske analyse.

De vigtigste tal er æstimattallene og t-værdierne. Æstimatværdierne fortæller hvor meget og i hvilken retning et givent faktorniveau adskiller sig fra dets ‘modniveau’, som er indbefattet i skæringspunktet. Med andre ord, hvorvidt og hvordan det angivne faktorniveau har en indflydelse på den afhængige variabel. T-værdierne viser om denne indflydelse er signifikant. Som tommelfingerregel for en t-værdis signifikansniveau følger vi Baayen (2008: 248) og regner numeriske t-værdier på 2 og derover som indikator for signifikans, og vi går ud fra et signifikansniveau på 0,05. Tabellen viser således at af de fire faktorer er det kun syntaktisk position der har en signifikant indflydelse. Af den positive æstimatværdi og faktorværdien “Perifer” kan vi se at *faktisk* udtales med større varighed i topologisk perifer position, dvs. Ekstra-venstre (Før-Fundament) og Ekstra-A. DanPASS-korpusset (Genre) og absolut final ytringsposition påvirker ligeledes udtalen af *faktisk* i retning af længere varighed, men i en mindre og ikke-signifikant grad. Derimod har *faktisk* en tendens til at være udtalt med kortere varighed når det adresserer non-p hos ikke-taler, men også i dette tilfælde kun med en lille effekt, som ikke er signifikant.

Dette resultat bekræfter Heegårds (2013) analyser, som ikke inddrog regressionsanalyse, og den umiddelbare observation at topologisk perifer position giver længerevarende og ekspanderet udtale. Det er imidlertid, som Heegård også har vist, kun sætningsmedialt, på lille a, at vi ser nævneværdig variation i udtalen, fra [' fagdisg] til [fas], og det er derfor særligt interessant at undersøge om de sproglige faktorer har indflydelse på *faktisk*'s varighed på netop den plads. Dette har vi gjort med en statistisk model der er identisk med den analyserede ovenfor, blot uden faktoren syntaktisk position (fordi vi kun kigger på lille a), og med blot 113 forekomster.

Tabel 6: Multifaktoriel regressionsanalyse af *faktisk*'s varighed på SM-positionen (‘lille a’); 113 observationer, 21 talere; ingen interaktioner mellem faktorerne.

Faktor	Faktorniveau	Æstimat	Standardafvigelse	t-værdi
Skæringspunkt		0,3334	0,0471	7,077
Kommunikativ kontrast	Ikke-taler	-0,0341	0,0296	-1,153
Ytringsposition	Absolut final	0,0661	0,0418	1,581
Genre	DanPASS	0,0569	0,0463	1,229

Analysen af modellen viser at ingen af de tre undersøgte faktorer på overbevisende måde kan forklare variationen i *faktisk*'s varighed når det optræder sætningsmedialt. Ingen af t-værdierne er på 2 eller derover. Selvom der er en lille tendens til kortere varighed når *faktisk* adresserer non-p hos ikke-taler, og små tendenser til længere varighed når det står sidst i en ytring eller optræder i DanPASS-korpusset, er dette altså ikke på et signifikant niveau. Ingen af de undersøgte tre faktorer kan således alene forklare den variation i varighed *faktisk* udviser når det optræder sætningsmedialt. Det vil sige at Heegårds (2013) observation at sætningsmedialt *faktisk* har længere varighed (er mere ekspanderet) i DanPASS end i BySoc ikke kan bekræftes når man samtidig tager højde for kommunikativ kontrast og ytringsposition.⁶

7. Samspil mellem faktorerne

Gennemgangen ovenfor efterlader os med følgende observationer: Set isoleret, enten hos Heegård (2013) eller i analyserne i denne artikel, har faktorerne topologisk placering, genre og kommunikativ kontrast en væsentlig indflydelse på varigheden af *faktisk*. Analyseres faktorerne samlet, skiller syntaktisk position sig igen ud, og der er en tendens til at ytringsposition også gør. Vi har sammenfattet disse observationer og tendenser i tabel 7.

Tabel 7: Overordnede tendenser for forholdet mellem *faktisk*'s varighed og de undersøgte faktorer.

	Længere udtale	Kortere udtale
Modsynspunkt	hos taler	hos ikke-taler
Genre	DanPASS	BySoc
Topologi	perifer	medial
Ytringsposition	absolut final	ikke-final

6 Men det kan den hvis man anvender en statistisk model der måler på ekspansionsværdi, og som inkluderer de samme faste faktorer som nævnt i tabel 6. Denne uoverensstemmelse, som vi af pladsmæssige grunde ikke kan uddybe her, kan formentlig tilskrives det forhold at arten af variation i de to typer mål (varighed vs. ekspansionsværdi) er forskellig, at vi arbejder med et forholdsvis begrænset antal observationer, eller at taler i vores statistiske værktøj ikke kan inkluderes som 'vilka'rlig faktor' i en model der måler på ekspansionsværdi.

Disse tendenser kan fortolkes sådan at hvis man fremsætter et synspunkt som indebærer potentiale for modsigelse (fra modparten eller en tredjeperson) vil man have en tendens til at bruge en kortere, mindre ekspanderet, form, og samtidig vælge en sætnings-/ytringsmedial position. Og hvis man fremsætter et synspunkt hvor potentialet for modsigelse *ikke* er stort (fordi det ligger hos taler selv), er der alt andet lige større mulighed for at bruge en ekspanderet form. Således ser man *faktisk* i denne betydning brugt på perifer position i tillæg til medial position, som ellers kan betragtes som en umarkeret defaultposition.⁷ Sammenhængen mellem kommunikativ kontrast og topologi illustreres yderligere af tabel 8.

Tabel 8: Fordeling af *faktisk* i forhold til kommunikativ kontrast og syntaktisk position.

	PERIFER		MEDIAL	I alt
	SI	SF	SM	
1	3 8,3 %	13 36,1 %	20 55,5 %	36 100 %
2	2 4,7 %	3 6,9 %	38 88,4 %	43 100 %
3	1 1,7 %	2 3,4 %	56 94,9 %	59 100 %
	6	18	114	138

Forekomsterne i de syntaktiske yderpositioner er generelt fåtallige, men det er påfaldende at 44,4 % af forekomsterne hvor *faktisk* har selvkorrigerende funktion (1 person), optræder i topologisk perifer position, mens det kun gør sig gældende for henholdsvis 11,6 % og 5,1 % af forekomsterne hvor modsynspunktet er placeret hos 2. eller 3. person.

⁷ Hvis man vil forsøge sig med en forklaring på disse observationer, kan man fx skele til Brown og Levinsons (1987) høflighedsteori og se den reducerede udtale af *faktisk* i ytringer hvor $\sim p$ ligger hos 2. eller 3. person som et udslag af talers forsøg på at minimere den potentielle trussel mod modtagers *face* som brugen af *faktisk* kan siges at indeholde.

Selvom syntaktisk final position ikke er lig med ytringsfinal position, som også viser en tendens til længere varighed, tør vi alligevel pege på et mønster når vi ser på fordelingen af *faktisk* i forhold til kommunikativ kontrast og ytringsposition, som i tabel 9.

Tabel 9: Fordeling af *faktisk* i forhold til kommunikativ kontrast og ytringsposition.

	PERIFER		MEDIAL	
	Initial	Absolut final	Medial	I alt
1	3 8,3 %	8 22,2 %	25 69,4 %	36 100 %
2	2 4,7 %	4 9,3 %	37 86,0 %	43 100 %
3	1 1,7 %	3 5,0 %	55 93,2 %	59
	6	18	114	138

Igen ser vi at det først og fremmest er ved første person at der er mulighed for at bruge både medial (69,4 %) og perifer position (30,5 %), hvorimod medial position er langt den foretrukne når *faktisk* modsiger et synspunkt hos anden (86,0 % af forekomsterne) eller tredje person (93,2 % af forekomsterne).

Dette sammenspil mellem sætnings-/ytringsposition og dialogiske varianter af *faktisk* bør efterprøves i et større datamateriale.

8. Konklusion

Denne pilotundersøgelse har vist at forskellige grader af fonetisk reduktion i udtalen af *faktisk* i vores materiale ikke alene kan forklares med henvisning til forskellige dialogiske varianter af sætningsadverbialt. Ser man isoleret på den kommunikative kontrast som findes mellem de varianter af *faktisk* der bruges til selvkorrigerende, og de varianter der bruges til at modsige et synspunkt som modtager eller en tredje person har fremsat eller kan antages at have, er der faktisk en statistisk signifikant forskel. Men tager man højde for samspillet med andre faktorer, viser det sig at billedet er mere komplekst end som så, og at ytringsposition (og formentlig genre) har en større effekt på reduktions-

graden end den kommunikative kontrast. Det interessante er imidlertid at det ser ud som om der er et samspil mellem dialogiske varianter og sætnings-/ytringsposition, og dette samspil fortjener at blive udforsket grundigere end vi har mulighed for inden for rammerne af en pilotundersøgelse som denne.

Henvisninger

- Baayen, R.H. (2008). *Analyzing Linguistic Data. A Practical Introduction to Statistics using R*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bell, A., J.M. Brenier, M. Gregory, C. Girand & Jurafsky (2009). Predictability effects on durations of content and function words in conversational English. *Journal of Memory and Language* 60, 92-111.
- Brown, P. & S. C. Levinson (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clift, R. (2001). Meaning in interaction: The case of *actually*, *Language* 77, 245-291.
- Den Danske Ordbog (DDO)*, <http://ordnet.dk/ddo/>.
- Gregersen, F. (2009). The data and design of the LANCHART study, *Acta Linguistica Hafniensia* 41, 3-29.
- Grønnum, N. (2005). *Fonetik og fonologi. Almen og dansk*. København: Akademisk Forlag.
- Grønnum, N. (2009). DanPASS – A Danish phonetically annotated spontaneous speech corpus, *Speech Communication* 51, 594-603.
- Hanique, I. & M. Ernestus (2011). Final /t/ reduction in Dutch past-participles: The role of word predictability and morphological decomposability, i P. Cosi, et al. (red.) *INTERSPEECH 2011, 12th Annual Conference of the International Speech Communication Association, Florence, Italy*, 2849-2852. http://www.isca-speech.org/archive/interspeech_2011.
- Hansen, E. (2005). *Dæmonernes port*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Heegård, J. (2013). Functional phonetic reduction? The case of the Danish adverb *faktisk* ('actually'), i J. Heegård & P.J. Henrichsen (red.) *New Perspectives on Speech in Action. Proceedings from the 2nd SJSK Conference on Contemporary Speech Habits* [Copenhagen Studies in Language 43], Frederiksberg: Samfundslitteratur Press, 59-78.
- Jensen, E.S. (2006). 'Egentlig' og 'faktisk' og to slags spørgsmål polyfoniteoretisk anskuet, i R. Therkelsen, N.M. Andersen & H. Nølle (red.) *Sproglig polyfoni, Arbejdsrapporter 6*, Institut for Sprog og Kultur: Roskilde Universitetscenter, 27-51.

- Mortensen, J. (2010). *Epistemic stance marking in the use of English as a lingua franca*. Ph.d.-afhandling, Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet.
- Mortensen, J. (2012). Epistemisk positionering i dansk talesprog, *NyS* 42, 62-91. *Ordbog over det Danske Sprog* (ODS), <http://ordnet.dk/ods/>.
- Plug, L. (2005). From words to actions: The phonetics of *eigenlijk* in two communicative contexts, *Phonetica* 62, 131-145.
- Smith, S.W. & A.H. Jucker (2000). *Actually* and other markers of an apparent discrepancy between propositional attitudes of conversational partners, i G. Anderson & T. Fretheim (red.) *Pragmatic Markers and Propositional Attitude*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 207-238.

Topologi og grammatikalisering

Lars Heltoft

“Det er dock for anmelderen oklart om topologin enligt GDS endast är en översättning av den dependentiella uttrycksstrukturen utan egen innehållsstruktur, eller om den i någon mån också är ett självständigt system av tecken, med egen innehållssida som framför allt bidrar med pragmatiskt innehåll.” (Teleman 2012: 172)

1. Indledning

I en anmeldelse af *Grammatik over det Danske Sprog* (GDS) giver Ulf Teleman (2012) udtryk for tvivl om hvordan topologien skal forstås inden for den diderichsenske topologiske tradition og model.

Er topologien blot en oversættelse? Jeg mener det er hele meningen med den topologiske tradition og model at repræsentere et beskrivelsesniveau i det grammatiske tegnsystem som ikke kan reduceres til en syntaktisk-hierarkisk struktur alene. En sådan reduktion forsøges frem for alt inden for den generative grammatik, men jeg vil kun kort berøre dette problem; mit fokus ligger på beskrivelsen af indholdssiden.

At sige som Teleman at indholdssiden frem for alt bidrager med pragmatisk indhold, er også en forhastet karakteristik og slet ikke hele pointen i GDS. Topologiens indhold må ifølge sagens natur bestemmes omhyggeligt for det enkelte sprog og sprogrtrin. Man kan fx ikke tale om placering på indlederpladsen som topikalisering, og Diderichsen har selv gjort opmærksom på at kontrasten mellem tomt og udfyldt fundamentfelt i yngre nydansk er en specifikation af det morfologiske modussystem (1946: 190ff.). Paradigmets funktion er at angive sætningsramme, og når det drejer sig om hovedsætninger, netop af illokutionær ramme. Det følges op i GDS:

“Udfyldt F<undamentfelt> ... i en hovedsætning er således et komplekst tegn der angiver og aktualiserer konstativ illokutionær ramme. Og dets modsætning er tomt fundamentfelt med tempusbøjet V2 (Ø + V2): det klassiske helhedsspørgsmål.” GDS XVIII § 5.

Og i Grammatik over det Danske Sprog er der afsat et helt kapitel til at argumentere for at forstå sætningsmønstrene i dansk (populært *usa* over for *sav*) som et topologisk modussystem, se videre GDS kapitel XVIII.

Forestillingen om at ledstilling blot afspejler andre niveauer i grammatikken, findes også i grammatikaliseringsforskningen, se en nyere ‘state of the art’-fremstilling som Sun & Traugott (2011). Der anses ledstillingen for sekundær i forhold til andre modsætninger, en slags epifænomen til de processer der i øvrigt anerkendes som grammatikalisering, og grammatikalisering foreligger således ikke på det topologiske niveau – hverken synkront eller diakront. Det følger igen af at man opfatter og definerer diakron grammatikalisering som nedslidnings- og bindingsprocesser med udgangspunkt i syntagmer hvor leksikalske enheder successivt mister deres selvstændighed. Topologi forudsætter niveauer af veldefinerede syntagmer, og hvis man mener grammatikalisering per definition er erosion af syntagmer, vil man være tilbøjelig til at give topologien primær grammatisk status.

I denne artikel vil jeg argumentere for at ledstilling er et selvstændigt analyse-niveau hvor der foreligger grammatikalisering. Alle grammatiske systemer koder indholdsforskelle, og analysen må således vise hvad dette kodede indhold er.

Det er velkendt fra traditionel grammatik at ledstilling kan udtrykke forskelle mellem sætningstyper som deklorative og interrogative sætninger, og sådanne modsætninger kan i funktionelle grammatiske modeller forstås som kodning af illokutionær ramme (Heltoft (2011), jf. GDS XVIII § 5). Topologisk kodning af sådanne symbolske betydninger er relativt velkendt, og jeg vil derfor fokusere på eksempler der viser at ledstilling også kan kode indeksikalsk betydning i Peirces forstand. Sprog og sprogtrin som aldrig er blevet set i dette lys, er ældre nydansk og især oldengelsk, og analysen af disse sprog skal vise hvad man kan forstå ved topologi som et semiotisk system forskelligt fra den kombinatoriske syntaks. Artiklen er bygget således op:

1. Indledning
2. Paradigmatik og topologi
 - 2.1. Topologiske ændringer som sekundære processer
 - 2.2. Indkredsning af begrebet topologisk paradigme
 - 2.3. Indeksikalsk funktion i topologien
3. Symbolsk og indeksikalsk funktion i ældre nydansk topologi
4. Oldengelsk topologi: symbolsk og indeksikalsk funktion
 - 4.1. Grundlæggende sætningstyper i oldengelsk
 - 4.2. Topologisk integritet
 - 4.3. Kodningen af tom 1. position
 - 4.4. Disjunktion i oldengelsk
 - 4.5. Et generativt eksempel: Ans van Kemenades analyse
 - 4.6. 2. position som indeksikalsk centrum
 - 4.7. Et perspektiv: Wackernagels lov, dens reflekser i oldengelsk og analysens betydning for forståelsen af den germanske V2-topologi
5. Konklusion

2. Paradigmatik og topologi

2.1 Topologiske ændringer som sekundære processer

I grammatikaliseringsforskningens hovedstrøm regner man ikke topologiske ændringer med til diakron grammatikalisering. Sun & Traugott (2011) forudsætter ligefrem almindelig enighed om at ledstilling ikke falder ind under grammatikalisering:

“Since then < dvs. Meillets tid > there has been general agreement that word order change, construed as a major systemic process, whether a shift from discourse-prominent to syntax-prominent order, or from OV > VO, may result from and be a trigger for grammaticalization of morphosyntax. The development of obligatory subject in Romance and Germanic languages is regarded as a hallmark of grammaticalization construed as increased dependency (see Lehmann 1995a [1982]). In some cases like English there have also been typological shifts from largely synthetic to largely analytic morphology. However, word order change per se has not been regarded as a case of grammaticalization” (Sun & Traugott 2011: 378).

‘Word order change per se’ er ikke klart her, og man mangler også en klar udmelding om hvad grammatikalisering er, både som diakront og pankront begreb.

Forstår jeg forfatterne ret, er dannelsen af obligatorisk subjekt i vesteuropæiske sprog som engelsk og fransk et førsteklases eksempel på grammatikalisering som stigende grad af binding i syntagmer, og med sekundære ledstillingskonsekvenser: fast subjektsplads som i engelsk og fransk. Ændringer i topologien er nemlig en funktion af egentlige grammatiske ændringer på det hierarkisk-syntagmatiske niveau, og tankegangen er klart beslægtet med Telemans forestilling om topologien som en mulig lineær refleks af syntaksen.

Et andet eksempel låner forfatterne fra Tine Breban (2008), nemlig udviklingen i engelsk af et oprindeligt adjektiv som *several* ‘særskilt, adskilt, distinkt’, der fra middelengelsk til moderne tid udvikler sig fra et beskrivende adjektiv til hvad forfatterne kalder en ‘postdeterminale kvantifier’. Jeg foretrækker den danske terminologi ‘tæller’ til forskel fra egentlige kvantorer el. sammenfattere (der står foran bestemmeren).

- (1) a. an open several mark (beskrivende adjektiv)
 ‘an open, distinct mark’
- b. he sent the legions to their several provinces (distributiv betydning)
 ‘he sent the legions to their respective provinces’
- c. several open marks (tæller)
 d. he stayed several days (tæller)
- e. his many deep sorrows
- f. my several open wounds

Her undergår ordet semantisk blegning ‘bleaching’, og denne blegningsproces har en ny placering af ordet som konsekvens, nu på tællerens position; placeringen er dokumenteret ved mine tilføjede eksempler e. og f. Sun og Traugott henviser kun til blegning og synes at opfatte det som et tilstrækkeligt kriterium for grammatikalisering.

descriptive > distributional > quantificational

Forandringer af denne type er efter min mening ikke topologisk grammatikalisering, for det er *several* der skifter kategori og dermed position, mens topologien faktisk er uforandret. Topologisk forandring må bestå i ændringer af topologiske rammer.

2.2. *Indkredsning af begrebet topologisk paradigme*

I Nørgård-Sørensen, Heltoft & Schøsler (2011) peger vi på at det er nødvendigt at inddrage paradigmatiske organisation blandt kriterierne for grammatikalisering, jf. også synspunktet i Lehmann-skolen (se fx Diewald 2010). Så forudsætter begrebet at der kan påvises lukkede klasser inden for en fælles semantisk ramme (eng. frame). Er blegningen af *several* så et eksempel på grammatikalisering? Det er det kun hvis det tolkes ind i et lukket paradigme. Denne konkrete diskussion skal ikke føres her, men pointen er at den topologiske positionsstruktur er uforandret. Grammatikaliseringen – lad os antage det – af *several* er en ændring af dette ord og dermed af tæller kategorien, men den topologiske ramme ændres ikke. (Position 1 vises med eksemplet *all my sorrows*).

(2)	1 sammenfatter	2 bestemmer	3 tæller	4 adjektiv	5 substantiv
		an their		open several	marke provinces
			several several	open	marks days
		his my	many several	deep open	sorrows wounds
	all	my			sorrows

Hvad er da topologisk grammatikalisering? Hvis grammatikalisering forudsætter lukket paradigmatiske organisation, må vi kunne bestemme topologiske paradigmer og deres semiotiske ramme og eventuelt skelne mellem forskellige typer indholdsfunktion.

Vi har nu brug for at inddrage funktionen indeks, den ene af Peirces tre semiotiske funktioner symbol, indeks og ikon. Der er ikke plads her til en detaljeret introduktion, men en god præsentation (med fokus på ikonicitet) finder man i Nöth (2008: 84ff.). Indeksikalitet kan være af to slags: ægte in-

deksikalitet hvor der er en kausal relation mellem tegn og genstand, og det såkaldte ‘degenerate index’, det afledte indeks, der er det specielt vigtige for sprogvidenskaben og omfatter indeksikalske ordklasser som pronomener og proprier. Afledte indekser bygger ikke på fysiske, kausale relationer, men på associationer i bevidstheden (mental associations) der ikke beskriver genstanden direkte, men henviser indirekte til den gennem fx anden tekst. Andersen (1980) har den pointe at tegnenes afledte indeksikalitet ikke bare peger på anden tekst, men også paradigmatisk på andre dele af sprogsystemet. Det vi vælger fra i sprogbugen, peger valget også indirekte på.

I de ovenstående eksempler er positionen udtryk for den kategori der står på positionen, et ekstra udtryksniveau der er indeks for den relevante kategori, altså: Position 3 i det moderne engelske nominalskema peger på tællerkategorien, position 2 på bestemmerkategorien, osv¹. Her bidrager topologien til den interne organisation af den nominale konstruktionshelhed.

Et eksempel på en topologisk modsætning i et lukket paradigme er forholdet mellem tomt og udfyldt “fundamentfelt” i moderne dansk og norsk. Kontrasten er mellem sætninger med udfyldt indlederplads og tom indlederplads.

(3)	1. pos.	v	s
a.	hun	kommer	
b.	Ø	kommer	hun

Dette er en egentlig, grammatikaliseret topologisk modsætning. Valget mellem udfyldt plads og tom plads er betydningsbærende, og modsætningen danner et paradigme inden for indholdsrammen ‘illokutionært potentiale’ mellem konstativt og spørgende potentiale. Dette kan kaldes paradigmets symbolske kodning. Symbolsk kodede paradigmer med rent lineær udtryksmodsatning er topologiske paradigmer og tæller som eksempler på topologisk grammatikalisering per se.

1 Relationen er formentlig også en isomorfirelation: Det der har samme funktion, står på samme plads.

2.3. Indeksikalsk funktion i topologien

Ledstilling kan også være betydningsbærende med indeksikalsk funktion og således pege på andre dele af det interne sproglige system. Andersen (1980 o.a.) har peget på indeksikalitet som en væsentlig semiotisk funktion i morfologiske systemer; i dansk sammenhæng spiller begrebet også en stor rolle i Peter Juul Niensens morfologiske teori (2012), og Haberland og Heltoft (2008) har forsøgt sig med begrebet i en analyse af den såkaldte svage bøjning i tysk.

Også i topologien finder man indeksikalitet. I eksempel (3b) er den udfyldte finitte verbalplads en indeksikalsk angivelse af valgmuligheden mellem udfyldt og tom første position. Først når vi støder på det finitte verbal som positivt udfyldende led, ved vi at der er et forudgående valg af 'nul' med symbolsk betydning. Finittet placeret på 2. position peger på det paradigmatiske valg på plads 1. Det samme gælder jo også i (3a), men der er indeksikaliteten redundant.

Et godt eksempel på topologi med både symbolsk og indeksikalsk funktion er placeringen af pronomener i ældre nydansk.

3. Symbolsk og indeksikalsk funktion i ældre nydansk topologi

I ældre nydansk er der ikke nogen klar letledsregel for pronominale led, som vi kender den fra moderne dansk standardsprog. Topologien angiver 1) om de nominale led er pronominale eller ej, og 2) de pronominales leds informationsstatus, dvs. om de er fokusled eller ej. Pronomenet er ikke nødvendigvis let eller tryksvagt:

- (4) du skalt icke *saadant* tencke (Syv Mestre 131, 25-26)
 du skal ikke sådant tænke
 'du skal ikke tænke sådan noget'
- (5) aldrig haffuer ieg *nogen anden* hafft/aldrig uil ieg oc *nogen anden* haffue
 (Griseldis 116, 18-23)
 'aldrig har jeg nogen anden haft, aldrig vil jeg og nogen anden have'
 aldrig har jeg haft nogen anden, og jeg vil heller aldrig have nogen anden

Disse pronomener er ikke trykreducerede, men står alligevel i midtfeltsposition mellem finit og infinit verbal. I begge tilfælde er de fokused: De befinder sig i nægtelsens skopus. Der er mange eksempler på anaforisk baggrundsplacering (B):

- (6) Thi efterat det var bleven got med drengen, bleff min kiere Husbonde anfectet nat oc dag, saa ingen kand *det* troe eller tenke ... (Brunsmænd 118)
'så ingen kan tro eller forestille sig det'
- (7) Men mand kunde ingen see der *hannem* hafde fat (Brunsmænd 117)
'men man kunne ikke se nogen der havde fat i ham'

Dette er et vigtigt træk ved ældre nydansk. Den middelalderlige topologi er afviklet for ikke-pronominale valensled: De står nu alle i indholdsfeltet, subjektet dog på subjektsplassen (Heltoft 2005: 155-159); men de pronominale led bevarer fokustopologien.

(8)

1.pos.	v	s	B	NEG	Fokus	V	DO		
du	skalt			icke	saadant	tencke			
aldrig	uil	ieg		oc	nogen anden	haffue			
k		s	B	NEG	Fokus	vV	B	V	
saa		ingen				kand	det	troe...	
		der	hannem			hafde		fat	

Ældre nydansk skelner topologisk mellem pronominale og ikke-pronominale valensled,² og topologien har på dette trin både en symbolsk funktion (det delvis bevarede skel mellem baggrundsled og fokusled), og en indeksikalsk funktion hvor den peger på de ledtyper der kan stå på de specifikke positioner, fx på pronomener som en kategori der kan være i fokusposition.

2 Formuleringen er en forenkling. Frie adverbialer bevarer ligeledes muligheden for fokustopologi, og det som et marginalt positionssystem der er bevaret helt til moderne dansk, jf. Heltoft 2005: 156-160, Hansen & Heltoft 2011: XIX, § 8.

4. Oldengelsk topologi: symbolsk og indeksikalsk funktion

Forskellen mellem symbolsk og indeksikalsk funktion er en nøgle til forståelsen af komplicerede topologier som den oldengelske der både rummer V2-træk og SOV-træk. Jeg sammenligner kort med beskrivelsen hos van Kemenade (2009) og van Kemenade og Westergaard (2012) med det formål at kaste yderligere lys over det indledende citat. Telemans citat forudsætter nemlig, ligesom chomskygrammatikken i det hele taget, en kobling mellem kombinatorisk syntaks og linearitet som det netop er den diderichsenske models pointe at undgå. Naturligvis mener jeg de generative modeller har et indbygget problem her, men jeg har ingen hensigt om at sige noget om de respektive teoriers og modellers fortræffelighed generelt.

4.1. Grundlæggende sætningstyper i oldengelsk

Oldengelsk har SOV-topologi, men også V2-topologi på en måde der ligger tæt op ad V2-topologien i de nordiske oldsprog. Begge typer findes både i hovedsætninger og bisætninger, men i første omgang anfører jeg kun hovedsætningseksempler. Eksempel (9a) er et tydeligt V2-eksempel, mens (9b) er et lige så tydeligt SOV-eksempel.

- (9) a. hē wolde æfter ūhtsange oftost hine gebiddan
 han ville efter ottesang meget ofte ham tilbede
 'han ville sædvanligvis tilbede ham efter ottesang'
 Quirk & Wrenn 92
- b. him þær se gionga cyning þæs oferfæreldes
 him there the young king this.GEN crossing-GEN
 forwiernan mehte (-V2)
 prevent could
 'der kunne den unge konge forhindre hans overfart'
 Pintzuk 2003, Nørgård-Sørensen, Heltoft & Schøsler 2011: 54
- c. þā burgware hīe gefliemdon
 byfolkene dem fordrev
 'indbyggerne fordrev dem'
 PC 894, jf. Quirk & Wrenn 94

Eksempel (9c) regnes her for et SOV-eksempel, men det forudsætter at det pronominale objekt indtager en fuld position og ikke lægger sig klitisk til et af de omgivende led. I 4.2. vil jeg begrunde at (9c) i denne forstand er et SOV-eksempel.

4.2. Topologisk integritet

I Heltoft (2011a) er min pointe at de yngre nydanske trykssvage pronomener har topologisk integritet, det vil sige at de udfylder en fuld position i det topologiske system. (De reflektive pronomener er dog en klar undtagelse, se s. 74-77). Også i oldengelsk har pronomenerne topologisk integritet, og i så fald har (9c) SOV-rækkefølge.

Pronomenerne kan uden videre stå på 1. position, og det med et andet pronominalt led efter sig. De relevante pronominalformer er kursiverede.

- (10) a. *Pær* wearð ofslægen Lucumon cynges gerefa
 der blev ihjelslået Lucumon kongens håndhæver
 ‘der blev L. kongens håndhæver slået ihjel’ PC 896,41
- b. *hira þær* tu sæ on lond wearp
 de.G.PL der to hav på land kastede
 ‘af dem kastede havet der de to på land’ PC 896,48
- c. ond *he* *hi* him eft ageaf
 og han dem han.D tilbage gav
 ‘og han gav dem tilbage til ham’ PC 893,53
- d. forþæm þe *hiora* wæs oþer his godsunu
 fordi at af dem var den ene hans gudsøn
 ‘fordi den ene af dem var hans gudsøn’ PC 893,54

Oldengelsk har ikke noget specielt reflektivt pronomen, men bruger det almindelige 3p anaforske pronomen. Det kan stå helt adskilt fra sit verbal og har derfor integritet:

- (11) a. *him þær* scipu begeton
 dem der skibe satte i besiddelse af
 ‘der satte de sig i besiddelse af skibe’ PC 896,3
- b. ond *þa* *him* hamweard fór
 og da ham hjemad tog
 ‘og så begav han sig hjemad’ PC 855,6

Det formentlig eneste (pro)klitiske led er nægtelsen *ne*, der er proklitisk i den betydning at den ikke har topologisk integritet. Den står altid lige foran et

verbal og tæller ikke som en position. Derimod er *na* ‘no’, ‘not’ et led med topologisk integritet.

- (12) a. Þa ne mehte seo fird hie ná hindan offaran
 da ikke-kunne hæren dem ikke bagfra forfølge
 ‘da kunne hæren ikke forfølge dem bagfra’ PC 893,93
- b. forþæm hie ðær sittan ne mehton
 fordi de der opholde sig ikke-kunne
 ‘fordi de ikke kunne opholde sig der’ PC 894,103

I forbindelse med visse frekvente verber klitiserer *ne* også leksikalsk, til fx *nīs* (< ne is), *næs* (< ne wæs), *næfde* (< ne hæfde), *nolde* (< ne wolde). Se flere eksempler på nægtelsen *ne* nedenfor, eksemplerne (13) og (18).

4.3. Kodningen af tom 1. position

I grammatikkerne (Campbell 1959, Quirk & Wrenn 1977, Mitchell 1980) finder man tom 1. position i helhedsspørgsmål og i imperativiske sætninger: *Petrus, lufastu me?* ‘Petrus, elsker du mig?’ og *Swiga ðu!* ‘ti stille’, og spørgeformet konditionalsætning findes også, men er ikke almindelig. Et træk der afviger fra skandinavisk, er nægtende sætninger med *ne*, der kan have tom 1. position:

- (13) Næfde se here, Godes þonces, Angelcyn
 ikke-havde hæren takket være Gud anglerne
 ealles for swiðe gebrocod
 helt og aldeles tilintetgjort
 ‘takket være Gud havde hæren ikke tilintetgjort anglerne helt og aldeles’
 PC 896,1

Tom førsteplads findes også i såkaldte narrative (konnektive) inversioner, der formentlig angiver at sætningen har umiddelbar sammenhæng med det foregående som en specifikation eller uddybning eller forklaring af en forudsætning. I (14) angiver tom 1. position formentlig³ at det ikke-kursiverede afsnit er et indskud der forklarer situationens forudsætninger. Bandlederen

3 Denne diskussion er ikke central for argumentationen. Oldengelsk ‘tom 1. position’ kan meget vel betyde noget andet end ‘tom 1. position’ i skandinavisk.

Hæsten kommer hjem fra plyndringstogt og går lige i favnen på kong Alfreds hær. Indskuddet skal forklare hvordan Hæsten går i fælden. Han drager ud i forvisning om at hans base er velbefæstet, og at kongens hær befinder sig i sin hjemmelejr; men da han kommer hjem, står kongens hær for døren:

- (14) <ond eac se micla here wæs þa þærto cumen...>
og også den store hær var kommet dertil...

Hæfde Hæsten ær geworht þæt geweorc æt Beamfleote, ond wæs þa ut
havde Hæsten tidligere bygget befæstningen ved B., og var da ud

afaren on hergaþ, ond wæs se micla here æt ham.
draget på togt, og var den store hær hjemme
'Hæsten havde tidligere bygget befæstningen ved B. og var da draget ud
på plyndringstogt, og (i den situation) var den store hær hjemme'

þa foron hie to ond gefliemdon þone here. ond þæt geweorc abraecon...
'da gik de (kongens soldater) til angreb og fordrev hæren (Hæstens styrke) og sønderbrød befæstningen...' PC 893,46

4.4. Disjunktion i oldengelsk

Et særligt problem er disjunktiv placering af indlederled som i (15). Placeringen kan forveksles med moderne engelsk: *His wife and his two sons they brought to the king.*

- (15) Hæstenes wif ond his suna twegen mon brohte to þæm cyninge
Hæstens kone og hans sønner to man bragte til kongen
'Hæstens kone og to sønner bragte man til kongen' PC 893,52

Men i modsætning til moderne engelsk forudsætter disjunktion i oldengelsk ikke at det næste led er subjektet. Subjektet har ingen fast position, se (10ab) i gencitat med subjekterne i halvfed: *Þær wearð ofslægen **Lucumon cynges gerefa**; hira þær tu **sæ** on lond wearþ.* Der findes disjunktioner hvor subjektet ikke er andet led (16), selv om subjekt som ledforekomst ('token') nummer to ganske vist er almindeligt:

- (16) Her hiene bestæl se here on midne winter
 her den (refl.) sneg hæren ved midvinter
 ofer tuelftan niht to Cippanhamme
 i løbet af helligtrekongers nat til Chippenham
 ‘her sneg hæren sig bort ved midvinter i løbet af helligtrekongers nat til
 Chippenham’ PC 878,1
- (17) tuegen hleaperas Ælfred cyning sende mid gewritum.
 to løbere kong Alfréd sendte med skrifvelser
 ‘to løbere sendte kong Alfréd af sted med skrifvelser’ PC 889,2

Eksempel (16) – (17) analyseres som V2 med et disjunktivt led, sammenlign (18a) (disjunktiv V2) med (18b) (V2 med adverbiale på 1. pos.); begge er meget almindelige.

- (18) a. Her hæpne men oferhergeadon Sceapige
 her hedenske mænd udplyndrede Sheppey
 ‘her udplyndrede hedenske mænd Sheppey’ PC 832,1
- b. Her wæs micel wælsliht on Lundenne
 her blev stort myrderi mod London
 ‘her blev der et stort myrderi i London’ PC 839,1

4.5. Et generativt eksempel: Ans van Kemenades analyse

Vi skal ikke her drøfte behandlingen af oldengelske sætningstyper i den generative grammatik som sådan, men nøjes med et eksempel på hvordan Telemans synspunkt genfindes i minimalistisk inspireret teori. Sådan som det formelle grundlag er valgt, går lineære forskelle hånd i hånd med hierarkiske forskelle. I Kemenade (2009) og Kemenade & Westergaard (2012) udvikles der en ny funktionel projektion (FP) til at takle de pronominale og adverbiale positioner med, og det betyder mere hierarkisk struktur og nye positioner.

- (19) [_{CP} [_{XP}] C [_{AgP} *PronounSubj/Obj* Agr [_{NegP} *Neg Adv* Neg [_{TP} *DPSubj* T ...]]]

Enten står finittet i VP i sætningens leksikalske projektioner (i SOV-stilling), eller det flytter op til C (V2-stilling), eventuelt blot til T, jf. (20 ab) fra Kemenade (2012: 92, 95):

- (20) a. Be ðæm we magon suiðe swutule oncnawan ðæt ...
 By that, we may very clearly perceive that ... CP.26.181.16
- b. Ga, cum to morgen, ðonne selle ic ðe hwæthwugu,
 "Go, come tomorrow, then give I you something,
- gif he hit him ðonne sellan mæge
 if he it him then give may."
 CP.44.323.24

I (20a) betyder det at *be ðæm* står i XP, *we* i AgrSpec og *magon* formentlig i TP. I (20b) er den første sætning V2 og adverbialet *ðonne* er i XP, det finitte verbal *selle* i C, de personlige pronominalformer *ic* og *ðe* i AgrSpec som er rekursiv; den anden sætning har *gif* i C, pronomenerne *he* og *hit* og *him* rekursivt på AgrSpec og *ðonne* formentlig på NegSpec. Det er en klar komplikation i analysen at der oprettes separate positioner specielt til de pronominalle led, og det fører til at (20a) ikke kan relateres direkte til V2-sætninger som *Þær wearð ofslægen Lucumon cynges gerefa*.

Prisen er at der bliver tre forskellige verbalplaceringer: C, T og V, og at de funktionelle verbalpladser i C og T intet har at gøre med de pladser der kun kan udfyldes pronominalt, jf. **PronounSubj/Obj** i (19).

4.6. Sætningens 2. position som indeks for sætningstypen

Opgaven må være at relatere de tre sætningstyper til hinanden topologisk: V2-konstruktion, disjunktiv konstruktion og SOV-konstruktion.

Det afgørende analytiske træk er, vil jeg foreslå, at opfatte de disjunktive led som placeret uden for sætningens topologi, jf. ECC (Extra Clausal Constituents) i Simon Diks funktionelle model (Dik 1997, 2: 379ff.). På denne måde kan de disjunktive eksempler forstås som V2-sætninger med en særlig indledning.

(21)

Disjunktivt led	1.pos	2.pos	V	Slutfelt
Hæstenes wif ond his suna...	mon	brohte	to þæm cyninge	
Her	hiene	bestæl	se here	on midne wint.
	Her	todælde	se ... here on tu	
	Þær	wearð		ofslægen ...gerefa

Udelader vi det disjunktive led, ser sætningsskemaet for oldengelsk således ud:

subj./konj.	1.	2. pos.	Baggrund	Midtfelt	V
	þy geare þa hē hira hē	gefor ne mehte wolde þær hī	C. ærcebisc. seo fird hie him	na hindan æfter ūhtsange oftost hine tu sæ on lond eft	offaran gebiddan wearp āgeaf
for þæm þe þæt ond ac ond	hiora hira hie hira he	wæs ne mehte þa þær hie	þær ðær	ōþer his godsunu nan to oðrum tu sæ on lond	gefuhton wearp ahon het

Med denne analyse reducerer vi antallet af topologiske grundmønstre til to, og sætningens 2. position er da ikke længere reserveret for det finitte verbal, men kan indeholde dels finitte verbaler, dels pronominale nominalsyntaxmer og pronominale adverbialer.

Hvis dette er en plausibel udtryksanalyse af det oldengelske system, hvad er da den tilhørende indholdsside? Vi så kort at oldengelsk skelner mellem udfyldt og tom 1. position på en måde der delvis minder om ældre nordisk, og forudsætningen for valget af dette symbolske system er netop udfyldning af 2. position med det finitte verbal. Funktionen af udfyldning af 2. position med adverbial eller pronomener bliver da at markere at dette system **ikke** vælges, at sætningstypen er en anden, og at det finitte verbal befinder sig på en anden position, dvs. at strukturen er OV_{finit} . Funktionen af udfyldningen af 2. position er således primært indeksikalsk, nemlig at pege på det valgte topologiske mønster.

I grove træk kan man karakterisere den oldengelske topologi således:

- (A) Nøglepositionen (pivoten, Heltoft 1992) i den oldengelske topologi er 2. position i skemaet. Udfyldningen af denne position signalerer hvilket topologisk mønster der er tale om: Verbal udfyldning af 2. position er det markerede valg, fordi det binder sætningen til det videre valg mellem tom og udfyldt 1. position og altså peger indeksikalsk på tilstedeværelsen af dette symbolske valg, jf. tilsvarende indeksikalitet i oldskandinavisk (Heltoft 2011b: 203-212).

Udfyldning af 2. position med adverbialt eller pronominalt led angiver at der er valgt en anden sætningstype (OV) der udelukker valget af tom 1. position. Dette er det umarkerede valg der fører til det neutrale mønster OV.

(B) Disse valg danner en tydelig paradigmatiske struktur:

(23)

Domæne: 2. position Ramme: sætningsfunktion	
Udtryk	Indhold
2. position med V _{fin}	Valg af specifikke sætningsfunktioner
2. position med Adv/Pron	Intet valg af sætningsfunktioner

Jeg skal ikke forsøge at beskrive det symbolske system som finittet i 2. position peger på. Det er en afhandling for sig, med detaljer der ikke svarer til det nordiske system.

4.7. Et perspektiv: Wackernagels lov, dens reflekser i oldengelsk og analysens betydning for forståelsen af den germanske V2-topologi

Analysen ovenfor åbner for et diakront perspektiv, nemlig at forstå reglerne for oldengelsk 2. pos. som en sidste udløber i oldgermansk af Wackernagels lov. Perspektivet er ikke et sidespor, men et argument for den synkrone analyses frugtbarhed.

Ved Wackernagels lov (Wackernagel 1892; Lehmann 1993: 60, Lass 1994) forstår man en generalisering hvorefter et atonisk element i indoeuropæisk kunne klitisere til sætningens første led, uafhængigt af sin grammatiske kategori. Et sådant placeringsprincip er overleveret i større eller mindre omfang i latin, græsk, sanskrit og baltoslavisk. Både verbaler, pronomener og adverbier kunne stå i denne klitiske position, som vist med et pronomener og et adverbium i følgende latinske eksempel (fra Nørgård-Sørensen, Heltoft & Schøsler 2011).

- (24) Utinam **me** divi adaxint ad suspendium
 gid mig guderne må-drive til hængning
- potius **quidem** quam hoc pacto apud te serviam
 hellere i stedet end efter denne aftale hos dig skal-tjene

’Gid guderne må drive mig til at hænge mig selv, hellere end jeg i stedet skal tjene hos dig med sådan en aftale’
 Plautus Aulularia 50

I stedet for at indføre nye pladser og ny struktur til pronomener og adverbialer kan man på historisk meningsfuld måde antage at oldengelsk bevarer rester af Wackernagels position, dog næppe som en regel betinget af atoni eller trykreduktion, for verbaler på 2. position er ikke nødvendigvis tryksvage i oldengelsk:

- (25) a. þy geare gefór Ceolnoþ ærcebisc.
 dette år døde ærkebisp Kelnod
 PC 870,5
- b. Her todælde se foresprecena here on tu
 her delte-sig den førnævnte hær i to
 PC 885,1

Hvis vi antager at det oldengelske system er et mellemtrin mellem urgermansk topologi og de nordiske oldsprogs V2-syntaks, så består udviklingen til nordisk i en reanalyse af det finitte verbals placering som obligatorisk finit verbalposition. Af denne reanalyse følger af sig selv en øget frekvens af VO-sætninger, men der er ikke tale om en omtolkning generelt af rækkefølgen OV til VO. Ledstillingen OV fastholdes i århundreder i nordisk som mulighed i forhold til det infinitte verbal.

5. Konklusion

Ledstillingen eller topologien lader sig forstå som et selvstændigt semiotisk system med grammatikaliseret status, hvis man som udgangspunkt tager egentlige paradigmatiske kontraster mellem veldefinerede topologiske mønstre. Topologien er ikke sekundær som fx Sun & Traugott antager, men er grammatikaliserede systemer per se. Ved analysen må der skelnes mellem

kontraster med symbolsk betydning og kontraster med indeksikalsk betydning. Specielt i oldengelsk viser det sig at begrebet indeksikalsk funktion kaster lys over forholdet mellem sætninger med V2-opbygning og sætninger med SOV-opbygning.

Kilde:

PC = The Parker Chronicle. Udvalg som i A.H. Smith (udg.) (1951), *The Parker Chronicle (832-900)*. London: Methuen & Co. Teksten er gengivet med typerne *w*, *æ* og *g*, som normalt, ikke med Smiths angelsaksiske typer.

Henvisninger

- Andersen, H. (1980). Morphological change: towards a typology, *Historical Morphology*, udg. af J. Fisiak, 1-50. The Hague, Paris, New York: Mouton Publishers.
- Breban, T. (2008). The grammaticalization and subjectification of English adjectives expressing difference into plurality/distributivity markers and quantifiers, *Folia Linguistica* 42.2, 259-306.
- Campbell, A. (1959). *Old English Grammar*. London: Oxford University Press.
- Christensen, T. K. (2007). *Hyperparadigmer. En undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modusystemer*. Ph.d.-afhandling. Institut for Kultur og Identitet. Roskilde Universitet.
- Christensen, T. K. & L. Heltoft (2011). Mood in Danish, *Studies in Language Companion Series* 120, 85-102.
- Diderichsen, P. (1946). *Elementer dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Diewald, G. (2010). On some problem areas in grammaticalization studies. Grammaticalization: Current views and issues, red. af K. Stathi, E. Geheweiler & E. König, 17-50. Amsterdam: John Benjamins.
- Dik, S.C. (1997). *The Theory of Functional Grammar* 1-2, udg. af K. Hengeveld. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Fourquet, J. (1938). *L'ordre des éléments de la phrase en germanique ancien*. Paris: Les Belles Lettres.
- Haberland, H. & L. Heltoft (2008). Die schwache Adjektivflexion im Dänischen und Deutschen. Eine Fingerübung in diachronischer Typologie, *Acta Linguistica Hafniensia* 40, 23-43.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog* 1-3. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Syddansk Universitetsforlag.

- Heltoft, L. (1992). The Topology of Verb Second and SVO Languages. A Study in the Sign Functions of Word Order, i M. Herslund (red.) *Word Order, Copenhagen Studies in Language* 15, 13-64.
- Heltoft, L. (2011a). Lette pronomeners placering: klise og topologisk integritet, *Ny forskning i grammatik* 18, 61-79.
- Heltoft, L. (2011b). Word order change as grammaticalisation: Paradigm structure and change in Scandinavian, i J. Nørgård-Sørensen, L. Heltoft & L. Schøsler (red.) *Connecting Grammaticalisation*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 171-235.
- Heltoft, L. (2014 el. sen.) Dansk syntakshistorie. Udkommer i E. Hjorth, B. Jacobsen, H. Galberg Jacobsen & B. Jørgensen (red.) *Dansk Sproghistorie*, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Kemenade, A. van (2009). Discourse relations and word order change, I R. Hinterhötzl & S. Petrova (red.) *Information Structure and Language Change. New Approaches to Word Order Variation in Germanic*, Berlin: Mouton de Gruyter, 91-118.
- Kemenade, A. van & M. Westergaard (2012). Syntax and Information Structure: Verb Second Variation in Middle English, I A. Meurman Solin, M. José López-Couso & B. Los (red.) *Information Structure and Syntactic Change in the History of English*, New York: Oxford University Press, 87-118.
- Lass, R. (1994). *Old English. A historical linguistic companion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehmann, Winfred P. (1993). *Theoretical Bases of Indo-European*. New York and London: Routledge.
- Mitchell, B. (1985). *Old English Syntax*. Oxford: Oxford University Press.
- Nielsen, P. Juul (2012). *Morphology Reconsidered. Theoretical issues and studies in nonfinite verb forms in Danish*. Ph.d-afhandling, Roskilde: Roskilde Universitet.
- Nørgård-Sørensen, J. & L. Heltoft (2014). Grammaticalisation as paradigmatisation. Udkommer i *New Reflections on Grammaticalization* 5. Afholdt Edinburgh 2012.
- Nöth, W. (2008). Semiotic foundations of natural linguistics and diagrammatic iconicity, i K. Willems & L. De Cuypere (red.) *Naturalness and Iconicity in Language*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 73-100.
- Quirk, R. & C.L. Wrenn (1977). *An Old English Grammar*. London: Methuen.
- Pintzuk, S. (2003). Variationist Approaches to Syntactic Change, in B.D. Joseph & R.D. Janda (red.) *The Handbook of Historical Linguistics*, Oxford: Blackwell Publishing, 509-528.
- Sun, C. & E. Traugott (2011). Grammaticalization and Word Order Change,

- i H. Narrog & B. Heine (red.) *The Oxford Handbook of Grammaticalization*, Oxford: Oxford University Press, 378-88.
- Teleman, U. (2012). Anmeldelse af Erik Hansen og Lars Heltoft: Grammatik over det Danske Sprog, *Danske Studier* 2012, 162-191.
- Wackernagel, J. (1892). Über ein Gesetz der indogermanischen Wortstellung. Udvalg genoptrykt i *Probleme der lateinischen Grammatik*, udg. af K. Strunk. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. 1973.
- Westergaard, Marit (2009). The Development of Word Order in Old and Middle English: The Role of Information Structure and First Language Acquisition, *Diachronica* 26.1, 65-102.

Opfordringer på dansk, russisk og engelsk i teori og praksis

Olga Holberg

1. Indledning

Lad mig starte med følgende eksempel på dansk, engelsk og russisk:

Sæt du dig bare ned!

Won't you sit down?

Sadis'!

(‘Sæt du dig bare ned!’)

Ifølge den traditionelle sproghandlingsteori (Searle 1979) hører disse tre ytringer til direktiver, som yderligere kan kategoriseres som enten en **invitation** eller et **forslag** til modtager om at sætte sig ned. Mens den danske og russiske ytring er en direkte opfordring, dvs. ytringerne udtrykkes ved hjælp af en imperativ, er den engelske ytring en indirekte opfordring, her formuleret som et spørgsmål. Det interessante ved disse forskellige former er, at de hver især formodes at være default-valget i en kontekst, hvor afsender giver modtager en **tilladelse** til at producere en aktivitet (Durst-Andersen 1995). I den forbindelse er der flere gode grunde til at spørge, hvorfor man verbaliserer en opfordring vha. imperativ plus partiklen *bare* på dansk, vha. imperativ på russisk og slet og ret et spørgsmål på engelsk. Man kan undre sig over denne forskel i de tre sprog, bl.a. fordi det går imod den universelle høflighedsstrategi (Searle 1975, 1979; Brown & Levinson 1987), altså anvendelse af indirekte opfordringer. Sagt på en anden måde er der noget, der tyder på, at nogle sprog, som fx dansk, russisk og polsk (Wierzbicka 1985, 1988; Durst-Andersen 1995), bruger direkte høflighedsstrategier i de kontekster, hvor engelsk mere eller mindre systematisk anvender indirekte strategier. Det forekommer således nødvendigt at finde en model for opfordringer, som ville kunne beskrive de strukturelle forskelle imellem sprog uden at tage udgangspunkt i et bestemt sprog og en bestemt type høflighedsstrategi.

Denne artikels primære formål er derfor at præsentere en anderledes tilgang til teorien om sproghandlinger, nemlig de såkaldte *imperativrammer* (Durst-Andersen *ibid.*), som analyserer opfordringer som sproglige størrelser, der ikke blot består af en enkelt sproghandling, men faktisk af tre forskellige sproghandlinger, defineret i forhold til de tre obligatoriske deltagere i en kommunikationssituation – afsender, modtager og situation. Dernæst vil jeg vise, hvordan dette syn har ligget til grund for udviklingen af en taleproduktionstest der, blandt andet, skal undersøge, hvordan 124 respondenter fra Carlsberg i henholdsvis Danmark, Rusland og England producerer opfordringer ud fra konkrete situationsbeskrivelser. Til sidst vil jeg illustrere, hvordan disse data kan analyseres i praksis.

2. Anmodninger på dansk, engelsk og russisk

I dette afsnit vil jeg beskrive rammen for min undersøgelse af, hvordan danskere og russere taler engelsk, og om deres respektive modersmål afspejles i deres engelsk. Hypotesen bag mit ph.d.-projekt er, at to personer med to forskellige modersmål fra to forskellige kulturer ikke kan siges at tale ét fælles sprog, nemlig engelsk, men at de derimod taler to forskellige former for engelsk, at de med andre ord taler med deres modersmålsstemme (Durst-Andersen, 2011b)¹.

På denne baggrund er det særligt interessant at undersøge, hvordan mentaliteten spiller ind i en interkulturel kommunikation, samt hvor store sproglige forskelle der kan være imellem dansk-engelsk og russisk-engelsk på den ene side og britisk-engelsk på den anden side.

Genstanden for min undersøgelse er afsenders kodning af sproghandlingen **opfordring**, der indeholder fire deontiske og en aletisk imperativramme. Jeg formoder at danskere og russere verbaliserer sproghandlingerne gennem forskellige sproglige former, afhængig af den modersmålsstemme vedkommende taler med. Hvad dansk angår, antager jeg, at der bruges direkte anmodninger, mht. russisk forventer jeg en overvejende anvendelse af direkte opfordringer i form af imperativ.

1 Ved modersmålsstemme forstås et sprogs grammatiske struktur ift. sprogets supertype, dvs. virkelighedsorienteret, afsenderorienteret eller modtagerorienteret sprog (jf. Durst-Andersen 2011a & 2011b).

Mine data vil bestå af sproghandlinger på engelsk produceret af henholdsvis 25 russiske og 25 danske forretningsmænd ansat i Carlsberg. For at sikre undersøgelsens validitet vil en kontrolgruppe på 24 indfødte briter også blive testet for produktion af sproghandlingen ‘opfordring’. Udover den engelske sprogproduktionsgruppe i henholdsvis Danmark, Rusland og England, vil empirien også inkludere sproghandlinger på russisk og dansk produceret af henholdsvis 25 russiske og 22 danske forretningsmænd, dog andre end dem, som skal deltage i de engelske sprogproduktions-tests. Dette vil tillade mig at sammenligne mine data både internt og på tværs af sproggrupperne.

Alle deltagerene vil indgå i en slags **rollespil**, hvor de skal producere sproghandlinger på engelsk (samt dansk og russisk) ud fra 16 forskellige scenarier udarbejdet på baggrund af de fire deontiske imperativrammer, dvs. *tilladelse*, *forbud*, *tvang* og *ophævelse af tvang*, samt en aletisk imperativramme *umulighed* (se (1) nedenfor). Grunden til at jeg primært vil undersøge de deontiske rammer ligger i en pilotundersøgelse (Arnsberg & Bentsen, 2009) af 26 spanske og danske forretningsmænd tilsammen, hvis resultater ikke viste de store forskelle imellem de to sproggrupper ift. opfordringer baseret på aletiske rammer.

Jeg mener desuden, at kontekst spiller en stor rolle for, hvordan afsender koder sine sproghandlinger. Jeg har derfor udarbejdet fire forskellige scenarier til hver deontiske ramme ud fra fire slags kontekst: **uformel**, **formel**, **institutionel** og **privat** kontekst (Van Dijk, 1977). Til sidst vil jeg undersøge, hvorvidt den interpersonelle relation mellem afsender og modtager spiller en rolle for, hvordan afsender koder sine sproghandlinger. Jeg vil med andre ord søge at forklare påvirkningen ud fra de tre sprogsamfunds grundlæggende kulturelle værdier, social distance og dominans (Brown & Levinson 1987).

3. De traditionelle tilgange til sproghandlinger

I vores eksempel på en opfordring ovenfor, er både den danske (*Sæt du dig bare ned!*) og den russiske variant (*Sadis'!*) udtrykt vha. imperativ. Det synes således rimeligt at begynde med en teori om imperativ. Ifølge den traditionelle tilgang til sproghandlinger (Searle 1979) spiller imperativ ikke nogen stor rolle i engelsk, i og med at den er bundet til **ordre** eller **befaling**. Disse er forbundet med et lavt høflighedsniveau og hører til situationer, hvor afsender har højere rang end modtager eller til uformelle situationer mellem fx familiemedlemmer eller venner. Med andre ord fremsætter Searle ingen teori om

direkte sproghandlinger, men derimod om, hvordan modtager kommer fra det indirekte til det direkte.

Når vi kigger på de såkaldte reduktionistiske teorier om imperativ (Hamblin 1987), behandler de alle imperativ som indikativ, dvs. som ensbetydende med enten fremtidssætninger (fx *You will come to my party*), de såkaldte 'burde'-sætninger (fx *You should come to my party*) eller performativer (fx *I beg you to come to my party*). Ingen af dem kan imidlertid forklare, hvordan det kan være, at man forstår deklarativer som direktiver og reagerer ved at udføre en handling, når man konfronteres med dem. Sagt på en anden måde ser det ud til at man ignorerer det faktum, at mange sprog bruger den rene imperativ:

... all three [reductionist] theories seem to say something that is unhelpful and destructive of logical progress, namely, that imperatives ought not to be treated as phenomena requiring study in their own right. (Hamblin 1987: 136)

Forskellige sprogforskere (Leech 1983; Palmer 1990) har ellers påpeget, at pragmatisk set er imperativ helt umarkeret mht. illokutionær handling. Det betyder at formmæssigt har den et stort anvendelsespotentiale, men er vag ift. illokutionær værdi, mens den indholdsmæssigt er polyvalent (*Sæt dig ned* kan fx læses som enten **invitation**, **forslag**, **råd**, **tilladelse** eller **ordre**). I afsnit 4 vil jeg argumentere for en grammatikbaseret teori, der hævder, at en hvilken som helst opfordring udgør en hierarkisk trelagsstruktur bestående af tre forskellige sproghandlinger: (1) modtagers betingelse, som afsender opfylder før han giver sin opfordring (fx en **tilladelse**); (2) afsenders betingelse til modtager efter at have givet sin opfordring (fx et **forslag**); og (3) selve ytringens dictum svarende til den invariante betydning af imperativ.

3.1. Indirekte sproghandlinger er lig med idiommer

Det ser ud til at den traditionelle behandling af indirekte sproghandlinger heller ikke er helt uproblematisk. I *How to do things with words* (1962), præsenterede Austin den første taksonomi over konventionelle handlinger, som folk udfører gennem sproget. I hans beskrivelse af forskellen mellem illokutionære og perlokutionære handlinger finder vi en bemærkning, som viste sig at være afgørende for fremtidig behandling af illokutionære sproghandlinger i den angelsaksiske pragmatiske tradition:

“We must notice that the illocutionary act is a conventional act: an act done as conforming to a convention” (Austin 1962: 105).

Som bekendt, har Searle videreudviklet Austins sproghandlingsteori, og i sin artikel, *Indirect Speech Acts*, leverer han en detaljeret analyse af indirekte sproghandlinger i engelsk. Det bemærkelsesværdige ved hans beskrivelse er netop sondringen mellem det han kalder *conventions of usage* og det han kalder *conventions of meaning*. For Searle har nogle bestemte former i engelsk, som fx *Can you* eller *Could you*, etableret sig som idiomatiske former for indirekte opfordringer:

“In the case of directives, in which politeness is the chief motivation for the indirect forms, certain forms are conventionally used as polite requests”. (Searle 1975: 77)

Med andre ord ser det ud til, at Searle behandler en ytring som *Can you do A?* som et symbol, hvis betydning må læres udenad fuldstændigt på samme måde som børn tilegner sig ord. Det betyder, at udtrykket *Can you do A?* har en hel arbitrær relation til indholdet **opfordring**: afsender ville ikke stille et spørgsmål og var slet ikke klar over at hun gjorde det.

Dette syn på ytringer går imidlertid imod den semiotiske forståelse af sprog (jf. Durst-Andersen 2009, 2011b), hvor der skelnes skarpt mellem ordets og ytringens semiotik, fordi de hører til to forskellige niveauer i sproget. Ordet er et symbol, der er statisk og impotent og kan således ikke bruges til at referere med eller kommunikere med. Ordets funktion er udelukkende at benævne noget. For at sproget kan blive brugt til at referere og kommunikere med, skal der en grammatik til. Først da bliver ordene dynamiske og kan ramme det, der ønskes af afsender.

Ytringen er et indeksikalsk tegn. Det betyder at der aldrig vil være en arbitrær relation mellem udtrykket (formen), fx *Can you pass me the salt, please?*, og indholdet (funktionen), dvs. selve **opfordringen**. Derudover vil ytringen ikke kun pege på ét aspekt, men på tre, nemlig afsender, modtager og situationen, der skal ændres eller ikke ændres (Durst-Andersen 2011a: 153).

Med andre ord har vi brug for at supplere Searles teori om indirekte sproghandlinger med en mere grammatikbaseret tilgang, der kan gå ind før det

pragmatiske niveau, hvor de indirekte opfordringer traditionelt siges at fungere som idiomer, og belyse, hvad der egentlig ligger bag deres såkaldte indirekte form. Kort sagt: hvorfor sagde afsender, som han gjorde?

3.2. Sproghandlinger og modalitet i russisk²

Det er velkendt, at dansk og engelsk skelner mellem epistemisk og deontisk modalitet, som jeg vil kalde ikke-epistemisk modalitet, da det også omfatter aletisk modalitet. Mens det første står for tro i videste forstand (eller fornuftens love), er det sidste forbundet med viden i bred forstand:

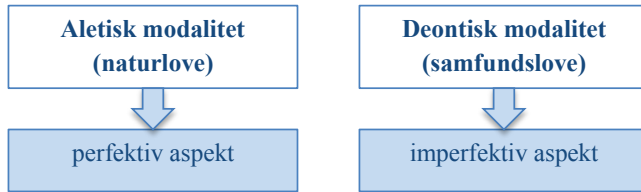
Epistemisk modalitet (tro)	Ikke-epistemisk modalitet (viden)
Han må/kan være på skolen	Han kan gå i skole (Mulighed- aletisk)
Han er nok på skolen	Han må gå i skole (Tilladelse- deontisk)

Som skemaet viser, udtrykkes epistemisk modalitet på dansk normalt vha. modalverber (fx *kunne*, *skulle*, *måtte*, *burde*) eller partikler (fx *nok*, *vist*, *da*). Billedet sløres dog af at de selvsamme modalverber også bruges ikke-epistemisk (Herslund & Jensen 2003: 153ff).

I det russiske grammatiske system spiller epistemisk modalitet ingen rolle, da den udtrykkes vha. leksikalske størrelser som fx *dolžno byt'* ('(det) må være') eller *možet byt'* ('(det) kan være'). Disse adverbialer fungerer som modale sætningsadverbialer, som udtrykker afsenders forhold til udsagnets sandhed, dvs. 'det må være sandt', 'det kan være sandt'. Sagt på en anden måde indgår de ikke i sætningens almindelige propositionelle struktur og står dermed udenfor.

Hvor dansk og engelsk skelner mellem epistemisk og ikke-epistemisk modalitet, ligger skellet i russisk mellem aletisk og deontisk modalitet, et skel mellem to former for viden indenfor ikke-epistemisk modalitet i von Wrights betydning:

2 Formålet med at give en detaljeret beskrivelse af modalitet i russisk, uden at gøre det samme for dansk og engelsk, er forbundet med både pladsmangel og ønsket om at beskrive det teoretiske grundlag for Durst-Andersens deontiske og aletiske imperativrammer, som tydeligt kan ses netop i russisk.

Ikke-epistemisk modalitet handler om forskellige former for viden, dvs. viden om naturlove (aletisk modalitet) og viden om samfundslove (deontisk modalitet). Ifølge von Wright (1968) er aletisk modalitet forbundet med fysisk mulighed eller umulighed samt nødvendighed eller unødvendighed. Deontisk modalitet står derimod for tilladelse, forbud, tvang og ophævelse af tvang.

Det interessante ved de to ovennævnte modaliteter i russisk er netop deres relation til aspektkategorien, som består af perfektivt aspekt (fx *Anna s'ela*, 'Anna satte sig/har sat sig ned') og imperfektivt aspekt (fx *Anna sadit'sja*, 'Anna er ved at sætte sig ned'). Det viser sig, at mens perfektivt aspekt er tæt forbundet med aletisk modalitet, hænger imperfektivt aspekt sammen med deontisk modalitet (jf. Durst-Andersen 2011a).

Lad mig illustrere dette med følgende eksempler (1) og (2):

(1)

perfektivt aspekt	oversættelse
a. <u>Vojdite!</u> (mulighed, imper.) b. Dver' polomana. Ee ne <u>zakryt'.</u> (umulighed) c. <u>Zakrojte</u> dver'! Silno skvozit. (nødvendighed, imper.) d. Ostorozno, ne <u>zakrojte</u> dver'! Potom ne vyjdete. (unødvendighed, imper.)	a. <u>Kom ind!</u> (mulighed, imper.) b. Døren er i stykker – man <u>kan</u> ikke <u>lukke</u> den. (umulighed) c. <u>Luk</u> døren! Det trækker meget. (nødvendighed, imper.) d. Pas på <u>ikke</u> at <u>komme til at lukke</u> døren! Ellers kan du ikke komme ud igen. (unødvendighed, imper.)
aletisk – ”muligt” (naturlove)	

Eksemplerne i (1) viser, at hver gang man på russisk vil udtrykke, at noget er enten muligt, umuligt, nødvendigt eller unødvendigt, skal man bruge et perfektivt verbum.

Eksemplerne i (2) viser (se nedenfor), at imperfektivt aspekt bruges, når man *gør* noget muligt, umuligt, nødvendigt og unødvendigt. Begge aspekter har dog samme funktion i forbindelse med en imperativ, idet de begge bruges af afsender til at opfylde modtagers betingelser for at ville efterkomme en anmodning. Det vil sige, at afsender i det ene tilfælde opfylder modtagers betingelse ved blot at konstatere, at fx muligheden for at efterkomme anmodningen er til stede, mens han i det andet tilfælde er nødt til at give fx en tilladelse for at opfylde modtagers betingelse – han turde jo ikke uden tilladelsen.

Sagt på en anden måde har aspekt i russisk i forbindelse med imperativ en modal betydning, men funktionen hører til det, vi vil kalde *tilfredsstillelsesbetingelser*, betingelser som skal være opfyldt forud for selve udførelsen af opfordringen. Ved perfektivt aspekt er det nok at beskrive en tilstand for modtager, men ved imperfektivt aspekt skal man foreskrive den.

(2)

imperfektivt aspekt	oversættelse
a. <u>Vchodite!</u> (tilladelse, imper.)	a. <u>Kom ind!</u> (tilladelse, imper.)
b. Dver' ne <u>zakryvat'!</u> (skrevet på døren; forbud, inf.)	b. <u>Luk ikke</u> døren! (skrevet på døren; forbud, inf.)
c. <u>Zakryvajte dver'!</u> Vy ne u sebjä doma. (tvang, imper.)	c. <u>Luk</u> døren! Du er ikke hjemme hos sig selv. (tvang, imper.)
d. Ja ždu gostej. Ne <u>zakryvajte dver'!</u> (ophævelse af tvang, imper.)	d. Du <u>behøver ikke</u> at lukke døren! Der kommer gæster. (ophævelse af tvang, imper.)
deontisk – ”gøre det muligt” (samfundslove)	

Med andre ord er den imperfektive imperativ i russisk forbundet med noget præskriptivt og den perfekte imperativ med noget deskriptivt. Det, der for-

ener dem, er selvfølgelig imperativformen, hvis funktion er at afsender viser modtager en kopi af verden (i Searles terminologi kaldet *WORD*) og beder modtageren om at lave originalen (i Searles terminologi kaldet *WORLD*). Imperativen er således en instruktion til modtager, der nøjagtigt fortæller ham, hvad han skal virkeliggøre. Searle (1983: 5) siger, at en imperativ har *WORLD-TO-WORD direction of fit*.

At imperativ og aspekt er så tæt forbundne i russisk afslører, at vi ikke blot har at gøre med en opfordring, når man bruger en imperativ, men også har at gøre med afsenders forsøg på at opfylde modtagers betingelse for at efterkomme en opfordring (de såkaldte tilfredsstillelsesbetingelser) såvel som afsenders betingelse til modtager efter at have givet sin opfordring (de såkaldte (*u*)lydighedsbetingelser). Dette betyder, at der i hvert fald er to sproghandlinger mere udover imperativens egen sproghandling – *efterkommelsesbetingelser*. I afsnit 4.1 vil jeg se nærmere på de tre forskellige sproghandlinger.

3.3. Indirekthed – en universel høflighedsstrategi?

Det er efterhånden blevet helt almindeligt at forbinde indirekte sproghandlinger med en universel høflighedsstrategi (cf. Searle 1979, Leech 1983, Brown & Levinson 1987, Blum-Kulka et al. 1989). Man har prøvet at beskrive denne relation i form af forskellige skalaer, som fx de såkaldte *cost-benefit scale*, *optionality scale*, *indirectness scale* (cf. Leech 1983), eller positiv/negativ høflighed ift. modtagers *ansigt* (Brown & Levinson 1987). Hovedprincippet bag den universelle høflighedsstrategi lyder ret simpel: jo større byrde man pålægger modtageren, jo mere indirekte er man nødt til at være.

Det ser umiddelbart ikke ud til at volde nogen problemer med det engelske sprog, fordi dets konventionelle høflighedsstrategier *per definition* er indirekte. Hos Searle (1979: 49) finder vi for eksempel, at “Politeness is the most prominent motivation for indirectness in requests”. Den rene imperativ i engelsk er derimod forbundet med lav høflighed, fordi den på engelsk opfattes som en ordre (Hong 1999: 73).

Problemerne opstår imidlertid, så snart man begynder at beskæftige sig med andre sprog end engelsk, fx slaviske sprog, hvor direkte er et default konventionelt valg ift. opfordringer. Wierzbicka (1985) skriver for eksempel, at det engelske princip for såkaldt ‘høflig pessimisme’ ikke gælder for polsk, russisk, serbokroatisk og mange andre slaviske samt romanske sprog som spansk. I disse

sprog forstår man ikke de indirekte former som *Will you, Won't you, Could you, Why don't you* etc. som opfordringer, men derimod som almindelige spørgsmål. Hun påpeger dermed, at i de fleste situationer, hvor man på engelsk følger de konventionelle høflighedsregler for indirekthed, ville anvendelsen af disse på de ovennævnte sprog virke mærkeligt, hvis ikke direkte uhøfligt.

Når man går til de danske lærebøger om pragmatik (cf. Bülow-Møller 2003), finder man, at regler for anmodninger på dansk er i overensstemmelse med de engelske høflighedsprincipper. Der er dog flere observationer, som afviger fra denne generelle opfattelse.

Eksempelvis har Fredsted (1998) i sin undersøgelse af høflighedsstrategier i turistbranchen fundet ud af, at danske guider stort set kun anvendte strategi nr. 1 (*bald on record*) i Brown & Levinsons (1987) strategimodel, dvs. de anvendte de mest direkte og uformelle sproghandlinger uden modificerende og høflighedsmarkerende sproglige størrelser. Ifølge Trosborgs (1995) komparative undersøgelse af danske engelskstuderende og indfødte englænderes måde at lave opfordringer på, brugte danskerne ligeledes langt flere direkte formuleringer end englænderne, når de skulle interagere med myndighederne.

I Durst-Andersen (2011b, kapitel 5) finder man en plausibel forklaring på danskernes tilsyneladende større brug af direkte former for høflighed, sammenlignet med englændernes. Umiddelbart ser det ud som om de danske og engelske etiketteregler ligner hinanden: som udgangspunkt prioriterer man individet, dets uafhængighed og stor distance mellem samtaleparterne frem for tilhørsforholdet til et fællesskab og fremhævelse af personlige relationer.

Ifølge Durst-Andersen (ibid.) er der imidlertid flere, rent sproglige, tegn på, at danskere går meget op i at indgå og vedligeholde sociale kontrakter, hvilket kan forklares ved et fænomen kun kendt i små sprogsamfund, hvor man har bevaret illusionen om at bo i en landsby. Et af disse specifikke tegn i dansk er partikler, fx *bare, så, lige, nu* og *da*, som danskere mere eller mindre benytter sig af hver gang, de bruger direkte sproghandlinger. Hvor man på engelsk bruger indirekte midler for at udtrykke opfordringer, har man på dansk partikler som kan bruges til at angive såvel tilfredsstillelses- som (u)lydighedsbetingelser. Jeg vil i afsnit 4.2. demonstrere, hvordan man kan analysere danske partikler mht. sproghandlinger.

Vi kan altså konkludere, at den universelle høflighedsstrategi ikke ser ud til at holde vand, fordi mange sprog, bl.a. dansk og russisk, opfører sig anderledes end engelsk, hvad opfordringer angår. Med udgangspunkt i mit ph.d.-projekt, hvis formål er at undersøge danskernes, russernes og englændernes måde at lave opfordringer på, vil jeg i det følgende præsentere en anderledes tilgang til analysen af sproghandlinger, nemlig de såkaldte ‘imperativrammer’.

4. En alternativ tilgang til sproghandlinger

4.1. Imperativrammerne

Ifølge Durst-Andersens hypotese (1995) kan opfordringer i alle sprog analyseres ud fra otte imperativrammer, som kan siges at udgøre universale grundelementer for deontisk og aletisk modalitet. I nogle sprog udtrykkes disse strukturer direkte vha. aspektkategorien (fx i slaviske sprog), i andre sprog er de signaleret vha. modale partikler (fx dansk og tysk) eller indirekte sproghandlinger (fx engelsk og fransk). Som allerede nævnt ovenfor, består de otte universelle imperativrammer af fire såkaldte deskriptive modaliteter, som bygger på aletisk modalitet (naturlove), og fire såkaldte præskriptive modaliteter, som er baseret på deontisk modalitet (samfundslove):

(3)

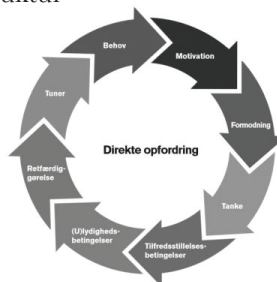
Deskriptive modaliteter	Præskriptive modaliteter
mulighed	tilladelse
umulighed	forbud
nødvendighed	tvang
unødvendighed	ophævelse af tvang

Ifølge von Wrights (1968) logik er de fire aletiske modaliteter deskriptive, fordi de blot beskriver det, der er fysisk muligt eller umuligt, nødvendigt eller unødvendigt. For at bruge Searles terminologi (1983) har de *WORD-TO-WORLD direction of fit*, dvs. ordene svarer til virkeligheden. Hvis man for eksempel sidder til bords og ikke kan nå saltet, så kan man bede sin sidemand om at udføre en handling, som er fysisk mulig for ham, ved fx at sige *Ræk mig lige saltet!* på dansk, *Can you pass me the salt, please?* på engelsk eller *Podaj mne sol'!* (Ræk mig lige saltet!, perfektivt aspekt) på russisk.

De fire deontiske modaliteter er derimod vanskeligere, fordi de har en mere kompleks struktur. De ikke blot *beskriver* at noget er muligt/umuligt/nødvendigt/unødvendigt for modtager at udføre, men de **gør** det også muligt/umuligt/nødvendigt/unødvendigt for modtager at realisere en handling. I situationer, hvor afsender vil få modtager til at gøre noget og dermed anvende deontisk modalitet som performativ, ville afsender vise modtager en kopi af virkeligheden (*WORLD*), som modtager skal bruge som model til at lave originalen efter (*WORD*), dvs. en deontisk opfordring har den såkaldte *WORLD-TO-WORD direction of fit*. For eksempel, ved at sige *Tag du dig bare en kop kaffe!* på dansk, *Won't you have a cup of coffee?* på engelsk eller *Berite kofe, požalujsta!* (Take coffee, please!, imperfektivt aspekt) på russisk, gør afsender det muligt for modtager at tage en kop kaffe i en situation, hvor modtager er hjemme hos afsender og efter etiketteregler ikke bare kan tage en kop kaffe uden først at have fået tilladelse fra værten.

I afsnit 4.2. og 4.3. vil jeg se nærmere på, hvordan de aletiske og deontiske modaliteter manifesterer sig i henholdsvis en dansk, engelsk eller russisk ytring. Lad os lige nu gå tilbage til begrebet 'imperativramme', som har en kompleks struktur og består af en række forskellige kategoritrin, der menes at bygge på afsenders logiske tankerække. Deres hierarkiske ordning betyder, at hvert enkelt trin i tankerækken er betinget af det forrige, og hvert element i en sproglig ytring vil være en verbalisering af et af disse kategoritrin (Arnsberg & Bentsen 2009: 66). Ifølge Arnsberg & Bentsen vil afsender i sine tanker altid begynde ved tuner og slutte med retfærdiggørelse (se cirkel (4) nedenfor). Imidlertid kan afsender, hvad selve verbaliseringen angår, til enhver tid verbalisere det trin, han befinder sig på, ligesom afsender på ethvert tidspunkt kan verbalisere en direkte imperativ ytring. Kort sagt udgør dette kategoriskema en ramme, mens enhver sproghandling altid vil være et indeks, der peger på et bestemt sted i rammen.

(4) Imperativrammens struktur

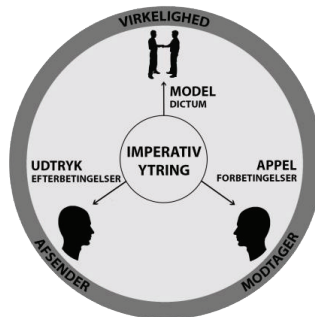

Da artiklens omfang ikke tillader at gå i detaljer med alle kategorierne, vil jeg blot henvise til Arnsberg & Bentsens udtømmende undersøgelse fra 2009. Med henblik på denne artikels emne og dens begrænsede omfang er det nødvendigt at forblive ved cirkelns tre basale trin, som Arnsberg & Bentsen kalder tilfredsstillelsesbetingelser, (u)lydighedsbetingelser og efterkommelsesbetingelser eller selve imperativformen. Udover de tre obligatoriske sproghandlinger indgår sproghandlingen *Tanke* også i den basale imperativrammes struktur, fordi den fungerer som nøgle til hver enkelt ramme. I afsnit 4.3 vil jeg vise, hvordan den manifesterer sig i sprog.

4.2. En ytring – tre sproghandlinger

Som nævnt i afsnit 3, adskiller den foreslåede tilgang til sproghandlinger sig fra den traditionelle teori grundlæggende ved dens *trikotomiske* syn på opfordringer. Dette betyder, at en enkel ytring kan analyseres ikke blot som en sproghandling, men derimod som tre forskellige sproghandlinger defineret i forhold til de tre obligatoriske deltagere i en kommunikationssituation, dvs. afsender, modtager og situation.

Det at se én ytring med tre funktioner på én og samme tid kan føres tilbage til Bühlers Organonmodel fra 1934, ifølge hvilken enhver ytring samtidig fungerer som en repræsentation af en bestemt situation (*fremstilling*), afsenders følelser og tanker (*udtryk*) og et signal til modtager om at reagere (*appel*). Hvis vi skal anvende Durst-Andersens terminologi, bliver en imperativ ytring, dvs. en opfordring, analyseret som en flerlagsstruktur, visualiseret som vist i følgende model:

Modellen skal læses på den måde at en ytring altid vil bestå af tre forskellige sproghandlinger, som for afsender indgår i en bestemt hierarkisk orden,³ dvs. de tre sproghandlinger er altid til stede – enten implicit eller eksplicit. Den første er defineret i 2. persons termer, dvs. modtagers betingelser til afsender, også kaldet *forbetingelser* eller tilfredsstillelsesbetingelser, hvis udførsel ligger til grund for udførelsen af den anden sproghandling – de såkaldte *efterbetingelser* eller (u)lydighedsbetingelser.

Disse forbetingelser kan være deskriptive eller præskriptive og verbaliseres forskelligt i forskellige sprog. F.eks. ville disse forbetingelser på russisk være udtrykt af perfektiv (deskriptive forbetingelser) eller imperfektiv aspekt (præskriptive forbetingelser), samt partiklen *požalujsta* ('værsgo'). På engelsk ville disse betingelser realiseres vha. indirekte opfordringer, mens de samme forbetingelser på dansk kan verbaliseres vha. modale verber, eller en lille gruppe af de såkaldte *deskriptive* eller *præskriptive modale partikler*, repræsenteret af henholdsvis partiklerne *lige* og *nu* på den ene side og *bare* og *så* på den anden side (Durst-Andersen 1995: 641):

Aletisk modalitet		Deontisk modalitet	
Mulighed	Sæt dig <u>lige</u> ned!	Sæt dig <u>bare</u> ned!	Tilladelse
Nødvendighed	Sæt dig <u>nu</u> ned!	Sæt dig <u>så</u> ned!	Tvang

Den anden sproghandling er defineret i 1. persons termer, dvs. afsenders betingelser til modtager, de såkaldte *efterbetingelser* eller lydighedsbetingelser. På dansk kan disse efterbetingelser udtrykkes vha. forskellige leksikalske former, fx *helt ok*, *gerne*, *godt* eller partiklen *da*, som fx i *Sæt Dem da bare ned!* (ibid.), på russisk vha. partiklen *že* ('da') og på engelsk vha. adverbiet *please*.

Den tredje sproghandling i hierarkiet er selve imperativen som har *WORLD-TO-WORD* struktur (cf. 4.1.). Dens funktion kan siges at være en form for kontraktindgåelse imellem afsender og modtager, dvs. hvis afsender vælger at formulere sin opfordring ved at verbalisere trinnet '*imperativ*', tilbyder han modtager en kontakt, som modtager kan vælge at 'skrive under på' eller ej.

3 Et lignende syn på opfordringer som en trelagsstruktur findes i Sadock (1994).

Et af beviserne for fortolkning af imperativen som en kontraktindgåelse kan findes i russisk, hvor situationer som ikke er til forhandling altid udtrykkes vha. infinitiv, fx i metroen *Ne prislonjat'sja*, 'Ikke at læne sig op ad døren', på universitetsgangen *Ne šumet!* *Idet ekzamen*, 'Ikke at larme. Eksamenen er i gang'. Hvis man ikke bryder sig om at indgå en kontrakt med an anden, så undgår man imperativ og bruger en indirekte sproghandling.

For at illustrere pointen med opfordringer som (minimum) en trelagsstruktur, kan vi se på én ud af de 17 forskellige situationsbeskrivelser (jf. afsnit 2), som jeg har udarbejdet specifikt til mit ph.d.-projekt på engelsk, dansk og russisk:

(5) Kopirumscenariet

Du er på arbejde

Du er i gang med at kopiere en masse dokumenter, da din kollega Martin kommer ind i kopirummet med et enkelt A4-ark i hånden. Der er kun én kopimaskine i lokalet, og du kan se på ham, at han har travlt og har brug for at kopiere med det samme. Men Martin tøver med at spørge dig. Du vil gerne sige til ham, at det er i orden med dig, så du siger:

Respondentens svar: *Bare benyt dig af printeren! Jeg kan godt vente.*

Dette scenarie bygger på den deontiske imperative ramme *tilladelse*, hvor afsender giver modtager en tilladelse til at tage en kopi. Ifølge det trikotomiske syn på sproghandlinger består den første ytring i opfordringen *Bare benyt dig af printeren! Jeg kan godt vente.* af tre forskellige sproghandlinger: **tilladelse**, **forslag** og **imperativ**. Dette kan anskueliggøres på følgende måde:

Tilladelse	vha. partiklen <i>bare</i> fjerner afsender en forhindring: modtager tør ikke producere en aktivitet. Dvs. afsender tilfredsstiller modtagers forbetingsforhold for at efterkomme afsenders opfordring ved at give tilladelse: "Jeg gør det hermed muligt for dig at producere aktivitet med det formål at du får din kopi."
Forslag	
Imperativ	vha. direkte imperativ <i>Benyt dig af printeren!</i> viser afsender modtager en kopi af virkeligheden og beder vedkommende om at føre den ud i livet: "Jeg beder dig hermed om at realisere den ønskede tilstand ved at producere den tilladte aktivitet."

Som det fremgår af skemaet er efterbetingelserne med Forslag ikke verbaliseret i ytringen *Bare benyt dig af printeren!* De er derimod udtrykt i afsenders anden ytring *Jeg kan godt vente*, hvor afsender vha. adverbiet *godt* giver modtager et løfte: "Hvis du efterkommer min opfordring og tager din kopi, bliver jeg glad." Man kan analysere ytringen på den måde, at afsender stiller sine efterbetingelser til modtager, som fungerer som en form for kompensation: "Jeg siger hermed, at du ikke skylder mig noget efter at have produceret den tilladte aktivitet."

Som nævnt i afsnit 3.3., går danskere meget op i at indgå og vedligeholde sociale kontrakter. Den trikotomiske analyse ovenfor er et tydeligt eksempel på, hvordan man rent sprogligt indgår kontrakter mellem to parter: afsender gør noget for modtager ved at udføre sproghandlinger, og modtager gør noget for afsender ved at udføre en handling.

4.3. Et scenarieeksempel på russisk og engelsk

På grund af pladsmangel, er jeg nødt til at begrænse mig til et par illustrative eksempler på opfordringer af typen **tilladelse** (deontisk modalitet), som russiske og engelske deltagere har produceret på henholdsvis russisk og engelsk i forhold til kopirums-scenariet (cf. 5). Ud af de 25 russiske respondenter har 10 anvendt direkte imperativ, mens resten har givet tilladelse indirekte vha. partiklerne *požalujsta* alene og *davaj/te* ('lad'), det modale verbum *moč'* ('kan/må') eller leksikalske størrelser, fx *bez problem* ('ingen problemer'). Et eksempel på en trikotomisk analyse af én af de 25 opfordringer på russisk ser ud som følger:

- (6) Prochodite (ipf. imp.) požalujsta, potomu čto u menja mnogo kopij
(‘Værsgo kom (og lav en kopi) fordi jeg har meget at kopiere’)

Tillad.	vha. imperfektiv aspekt <i>prochodite</i> fjerner afsender en forhindring: modtager tør ikke at producere en aktivitet. Dvs. afsender tilfredsstiller modtagers forbetingsforhold for at efterkomme afsenders opfordring ved at give tilladelse: "Jeg gør det hermed muligt for dig at producere aktivitet med det formål at du får din kopi."
Forslag	
Imperativ	vha. direkte imperativ <i>prochodite</i> viser afsender modtager en kopi af virkeligheden og beder vedkommende om at føre den ud i livet: "Jeg beder dig hermed om at realisere den ønskede tilstand ved at producere den tilladte aktivitet."

Igen kan man ikke konkretisere efterbetingelserne med **forslag**, selvom partiklen *požalujsta* godt kunne fortolkes i denne ytring som en form for kompensation, bl.a. fordi den står efter **tilladelsen**: ‘Jeg (afsender) siger hermed at du (modtager) ikke skylder mig noget ved at producere den tilladte aktivitet.’

Som nævnt i afsnit 3.1 består imperativrammer af tre obligatoriske aspekter plus **tanke**, der er nøglen til hver enkelt ramme. Det interessante ved denne sproghandling er, at sammenlignet med dansk og russisk forekommer den hyppigere i engelsk i form af et spørgsmål. For at illustrere pointen vil jeg give et eksempel på en indirekte opfordring af typen **tilladelse** produceret af én af de 24 britiske respondenter i forhold til kopirums-scenariet (cf. 3.2.):

(7) Would you like to use the machine?

Tanke	Afsender får tanken: ”Modtager vil gerne bruge kopimaskinen,” som han verbaliserer i form af et spørgsmål: ”Er det rigtigt at du vil bruge kopimaskinen?”
Tillad.	
Forslag	
Imperativ	

Det interessante ved dette eksempel er, at afsender vælger at verbalisere sin tanke fremfor at bruge én (hvis ikke alle tre) af de tre obligatoriske sproghandlinger (tilfredsstillelses-, (u)lydigheds- eller efterkommelsesbetingelser). Dette kan forstås på den måde, at afsender ikke ønsker en kontraktindgåelse og ikke forventer en modydelse, evt. fordi hun ikke vil true modtager med ansigtstab eller tvinge modtager til at udføre en handling.

Det skal dog lige bemærkes, at respondenteren tilsyneladende ikke tolker kopirums-scenariet som en **tilladelse**, men som en **mulighed**, da hun vælger at beskrive en tilstand, “modtager ønsker at få en kopi; det er muligt for modtager at få taget sin kopi”, i stedet for at give en tilladelse, som menes at være en negeret tanke, “modtager ønsker ikke at få en kopi” – verbaliseret som et negeret spørgsmål, *Won't/wouldn't you like to use the machine?* (Durst-Andersen 1995: 650). Det, at respondenteren vælger at bruge sproghandlingen **tanke**, der er nøglen til en aletisk ramme, **mulighed**, i en ellers deontisk scenariebeskrivelse, **tilladelse**, kunne ses som afsenders ‘ikke-ønske’ om at give modtager en tilladelse, og dermed stille dem begge lige.

5. Opsummering

Jeg har i denne artikel argumenteret for Durst-Andersens (1995) grammatik-baserede tilgang til analyse af sproghandlinger på dansk, russisk og engelsk. Grunden var først og fremmest en utilstrækkelig behandling af direktiver i den traditionelle teori om sproghandlinger. Man har altså traditionelt set prøvet at undgå at beskæftige sig med imperative ytringer primært pga. den almindeligt anerkendte universelle høflighedsstrategi, som jeg bl.a. sætter spørgsmålstegn ved i denne artikel. Med henvisninger til Wierzbicka (1985), Hamblin (1987) og Durst-Andersen (1995) prøver jeg at modbevise den universalistiske tilgang til sproghandlinger på den ene side og understøtte mine teoretiske modargumenter med praktiske eksempler fra mit ph.d.-projekt på den anden side.

Imperativrammerne, som jeg argumenterer for i denne artikel, har det fortrin frem for de eksisterende, og hovedsageligt, pragmatiske tilgange til sproghandlinger, at de først og fremmest er baseret på sondringen mellem deontisk og aletisk modalitet (grammatik) snarere end konventionelle regler for idiomatisk (u)korrekte sproghandlinger (pragmatik). Derudover er denne tilgangs semiotiske syn på ytringer som en trelagsstruktur, defineret ift. tre obligatoriske deltagere i en kommunikationssituation (afsender, modtager og virkelighed), der gør en holistisk analyse af opfordringer mulig, både fra modtagers og afsenders side. Sidst, men ikke mindst, tilbyder den en fornuftig tilgang til analyse af imperativer, som udgør en betydelig del af mit ph.d.-projekts data, såvel de russiske som de danske. Selvom denne tilgang til sproghandlinger baseret på imperativrammer ikke endnu er en færdigudviklet teori, i og med at der kan forekomme ændringer i imperativrammens struktur (model (4)), synes den ikke desto mindre at stå som et brugbart redskab til behandling af både direkte og indirekte opfordringer.

Til sidst forekommer det nødvendigt at bemærke, at i denne sammenhæng er et primært strukturdrevet syn på pragmatik og kommunikation især interessant, fordi det forklarer, hvordan mennesker vha. opfordringer indleder forhandlinger, hver gang de kommunikerer med hinanden. Udfaldet af en sådan forhandling vil altid ende med en accept eller en afvisning af en social kontrakt.

Henvisninger

- Arnsberg & Bentsen (2009). *Say please? En tværsproglig analyse af opfordringer på engelsk produceret af danske og spanske sprogbrugere med særligt fokus på hæflighed og kulturelle værdier*. Speciale, Copenhagen Business School.
- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Cambridge: Harvard University press.
- Blum-Kulka, S. et al. (1989). *Cross-cultural pragmatics: Requests and Apologies*. New Jersey: Ablex Publishing Corporation Norwood.
- Brown, D. & S. Levinson. (1987). *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bühler, K. (1934). *Sprachtheorie: Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena: Gustav Fischer.
- Büløw-Møller, A. M. (2003). Pragmatik, i Herslund, M. & B. L. Jensen (red.) *Sprog og sprogbeskrivelse*, Samfundslitteratur: Frederiksberg.
- Fredsted, E. (1998). *Analysen af dansk og tysk talesprog*. Oslo: Novus forlag.
- Hamblin, C.L. (1987). *Imperatives*. New York: Basil Blackwell.
- Herslund, M. & B.L. Jensen. (2003). *Sprog og sprogbeskrivelse*. Samfundslitteratur: Frederiksberg.
- Hong, G. (1999). Features of request strategies in Chinese, *Working Papers* 47, Lund University, Dep. of Linguistics, 73–86.
- Leech, G. (1983). *Principles of Pragmatics*. London and New York: Longman.
- Durst-Andersen, P. (1995). Imperative frames and modality: Direct vs. Indirect Speech Acts in Russian, Danish, and English, *Linguistics and Philosophy* 18, 611–653.
- Durst-Andersen, P. (2009). Imperative Frames and the Psychology of Indirect Speech Acts. i Jordan Z. (red.) *Studies in Language and Cognition*, Cambridge: Cambridge Scholars Press.
- Durst-Andersen, P. (2011a). *Linguistic supertypes. A cognitive-semiotic theory of human communication*. Berlin/New York: Mouton De Gruyter.
- Durst-Andersen, P. (2011b). *Bag om sproget. Det kulturmentale univers i sprog og kommunikation*. København: Hans Reitzel.
- Palmer, F.R. (1990). *Modality and the English modals*. London & New York: Longman.
- Sadock, J. (1994). Towards a grammatically realistic typology of speech acts. i S. L. Tsohatzidis (red.) *Foundations of speech act theory: Philosophical and linguistic perspectives*, New York: Routledge, 393–407.
- Searle, J. R. (1975). Indirect Speech Acts. i P. Cole & J. Morgan (red.) *Syntax and Semantics Vol. 3, Speech Acts*, New York: Academic Press, 59–82.

- Searle, J. R. (1979). *Expressions and meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1983). *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trosborg, A. (1995). *Interlanguage Pragmatics: Requests, Complaints, and Apologies*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Von Wright, G.H. (1968). *An Essay in Deontic Logic and the General Theory of Action*. Amsterdam: North-Holland.
- Wierzbicka, A. (1985). Different cultures, different languages, different speech acts, *Journal of Pragmatics* 9, 145-78.
- Wierzbicka, A. (1988). *The Semantics of Grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Med og uden subjekt

Kirsten Jeppesen Kragh, Eva Skafté Jensen
og Erling Strudsholm

1. Introduktion

I denne artikel viser vi hvordan effekterne af sætninger med og uden subjekt er forskellige i hhv. dansk, fransk og italiensk. Dette er i sig selv ikke overraskende for så vidt som de tre sprog strukturelt er forskellige. Interessant er det dog at forskelle og ligheder sprogene imellem ikke nødvendigvis følger den genetiske opdeling i romanske og germanske sprog, men i stedet går på tværs af denne; set i et diakront og typologisk perspektiv har alle tre sprog været prodrop-sprog, men i dag gælder dette kun italiensk. Interessant er det også at markerethedsforholdene ikke er ens for de tre sprog, og dette understreger at fordelingen af markerede og umarkerede medlemmer af de grammatiske kategorier ikke er universel.

1.1 Afgrænsning af subjektet

Traditionelt defineres subjektet som den der udfører handlingen, dvs. der er sammenfald mellem det grammatiske subjekt og agenten. Vi undersøger i denne analyse kun det grammatiske subjekt og kommer ikke nærmere ind på subjektets forskellige semantiske roller. I eksempel (1) til (5) gives eksempler på det grammatiske subjekt der også omfatter formelle og foreløbige subjekter, som det ses i (2) til (5). I eksemplerne (3) til (5) er den umarkerede subjeks-plads foran verbalet på italiensk tom (markeret med Ø), i (3) og (4) fordi der er tale om avalente prædikater, i (5) fordi der i italiensk normalt ikke er noget foreløbigt subjekt i forbindelse med efterstillet subjekt:

- (1) Peter kommer om lidt/Pierre vient tout de suite/Pietro viene subito
- (2) Der var engang en konge/Il était une fois un roi/C'era una volta un ré
- (3) Det regner/Il pleut/Ø Piove
- (4) Det/Der er koldt/ Il fait froid/Ø Fa freddo
- (5) Det ser ud til at .../ Il semble que .../Ø Sembra che ...

Subjektet udgør en fundamental grammatisk funktion i sætningen i alle de tre sprog og udfyldes oftest af substantivsyntagmer¹ eller pronominer. Generelt identificeres det gennem morfologiske (kasusbøjning) og/eller syntaktiske træk (kongruens og rektion) samt topologi.

På alle tre sprog er kasusbøjning begrænset til de personlige pronominer.² Verbal kongruens er begrænset til fransk og italiensk og ikke længere aktuelt i dansk. Fransk og italiensk er SVO-sprog (Nølle & Korzen 1999). Dansk defineres typisk som et V2-sprog, men dets umarkerede ledstilling er SVO (Heltoft 2005: 128). Se også afsnit 2.1 og 3.

Vi vil først give et overblik over subjektets status på de tre sprog, derpå diskutere forskelle og ligheder, og vi vil derefter vise at markerethedsforholdene ikke er ens og dermed ikke universelle.

1.2 Markerethed

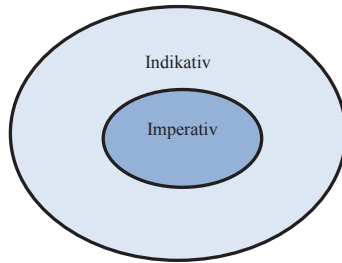
Markerethedsbegrebet bruges her i den traditionelle jakobson-hjelmslevske forstand (Jakobson 1971 [1932], Andersen 2001, Jensen 2012). Haspelmath (2006) kalder denne anvendelse for den “distributionelle brug”. I denne forståelse af markerethedsbegrebet afgøres markerethedsforholdene semantisk-distributionelt: Den form i et paradigme der kun har et snævert anvendelsesområde, er markeret; den form der har det største anvendelsesområde, og som vel at mærke også kan bruges på det samme område som den markerede form, er umarkeret.³

Til illustration kan nævnes forholdet mellem imperativ og indikativ. De to modi danner et paradigme med finithed som fællesnævner. I dette paradigme er imperativ den markerede form fordi den kun kan bruges i direktiver, mens indikativ er umarkeret fordi den kan bruges både ved direktiver og alle andre sproghandlinger. Det kan skitseres således:

1 Både syntagmer med appellativer og med proprier regnes som substantivsyntagmer.

2 Dog er der også kasusbøjning i forbindelse med relativpronominer på fransk og italiensk. På dansk er relativpronominer ubøjelige; det gælder også relativpartiklerne *som* og *der*.

3 I Hjelmslevs terminologi kaldes den markerede form “intensiv” og den umarkerede form “ekstensiv” (Hjelmslev 1972 [1935-1937]).

Markerethed kan ses i flere sammenhænge. Vi vil se på markerethedsforhold i sprogstrukturelle og i informationsstrukturelle sammenhænge. Det sprogstrukturelle omfatter morfologi, syntaks og prosodi, fx forholdet mellem imperativ og indikativ, som i eksempel (6):

(6) Spis æblet (imperativ, markeret)/Peter spiser æblet (indikativ, umarkeret)

Det informationsstrukturelle omfatter tekstpragmatiske fænomener, fx kontrastering af diskursreferenter, som i (7), hvor det betonedede *jeg* (markeret) angiver kontrast, mens det ubetonede *jeg* (umarkeret) kan bruges i alle sammenhænge, inklusive sammenhænge hvor der er tale om kontrast:

(7) ¹Jeg (betonet, markeret)/o Jeg (ubetonet, umarkeret)⁴ har ikke set den

Subjektets markerethedsforhold beskrives nærmere i afsnit 3, og vi vil i afsnit 4 se på stilistiske forhold i forbindelse med subjektet i de tre sprog.

2. Redegørelse for subjektet på dansk, fransk og italiensk

Vi vil i det følgende redegøre for subjektet i de tre sprog, et germansk over for to romanske sprog. Når subjektsplassen udfyldes af et substantivsyntagme, har subjektet principielt samme status på de tre sprog, men når subjektet udfyldes af et pronomen, er der stor divergens. Italiensk og fransk har i modsætning til dansk en skelnen mellem bundne og ubundne pronominer.

4 Det er almindelig konvention at angive betoning (her "hovedtryk") med ¹ og manglende betoning (typisk kaldet "svagtryk") med o, jf. fx Hansen & Heltoft 2011: 335.

De bundne former er altid tilknyttet en verbalform og indgår dermed i verbalfeltet mens de ubundne kan stå frit uden tilknytning til en verbalform (se også afsnit 2.2). Distributionen af bundne og ubundne pronominer og disses kasusformer i fransk og italiensk er korreleret med prosodien (valget mellem betonet og ubetonet udtale). Også i dansk kan man se en vis korrelation mellem kasusform og prosodi i de personlige pronominer. Denne korrelation er blandt andet formuleret af Hansen som en regel hvor et personligt pronomen står i ikke-nominativ “hvor det kun kan være trykstærkt”, dvs. betonet (Hansen 1993 [1988]: 57). Ifølge Schack (2014) gælder denne regel dog kun delvis. I øvrigt er moderne italiensk i modsætning til dansk og fransk et prodrop-sprog.

2.1 Dansk

Moderne dansk er ikke et kasussprog. Dog findes der kasusrester i de personlige pronominer, hvor der skelnes mellem nominativ og ikke-nominativ.

	nominativ	ikke-nominativ
1. sing.	jeg	mig
2. sing.	du	dig
3. sing. mask.	han	ham
3. sing. fem.	hun	hende
1. plur.	vi	os
2. plur.	I	jer
3. plur.	de	dem

Nominativformerne er altid subjekt ifølge den kodificerede norm, men omvendt kan man ikke automatisk slutte at ikke-nominativformerne aldrig er subjekt. I (8) står subjektet i nominativ; i (9) og (10) står den del af subjektet der udgøres af et personligt pronomen, i ikke-nominativ:

- (8) Hun ser ud over vandet
 (9) Peter og mig skal i biografen
 (10) Ham oppe på tredje er meget stiltfærdig

Subjektet identificeres syntaktisk og topologisk (dette gælder uanset om der er tale om et pronominellet eller et andet subjekt). Syntaktisk identificeres subjektet på en analyse hvor man ser hvilken syntaktisk enhed der indgår neksus med det finitte verbal. Topologisk er det almindeligt at bruge sætningsskemaet til at identificere subjektet. I sætningsskemaet har subjektet en plads umiddelbart

efter det finitte verbal i det deklaratve skema og umiddelbart før det finitte verbal i det neutrale skema.⁵ Intet andet led kan stå på subjektets plads.

X ⁶	finitt verbal	subjekt	adverbial	objekt
Peter	spiser		bare	æblet
Nu	spiser	Peter	bare	æblet

I sætningsskemaet for dansk er der i det deklaratve skema en plads til venstre for det finitte verbal hvor stort set alle led kan stå. Informationsstrukturelt er det umarkeret for subjektet at stå på denne plads (hvilket giver SVO); når noget andet, et objekt, et adverbial eller et prædikativ, står på denne plads, er der altid en informationsstrukturel grund til det, jf. afsnit 3. Dette gælder uanset om subjektet er pronominent, udgøres af et substantivsyntagme eller af en af de ubetonede “pladsholdere” *det/der*:

- (11) Der kom en soldat marcherende hen ad vejen
- (12) Det er ham der har spist alle ærterne
- (13) Det regner
- (14) Der er koldt

Ikke-nominativ af de personlige pronominer anvendes ved objekter, prædikativer, styrelser, ofte i sammenligningsled efter *end* og *som*, reflektiv brug, ved ekstraposition og emfatiske et-ordsytringer, jf. Schack 2014. Desuden bruges formen i subjekter der ikke er rent anaforiske (jf. (9) og (10) ovenfor), (Hansen & Heltoft 2011: 438-443).

I dansk er det grammatiske subjekt i form af en separat konstituent placeret på subjektets plads (eller på førstepladsen, X) obligatorisk, i hvert fald i deklaratve og interrogative sætninger (Hansen & Heltoft 2011: 93). Denne positionsbundne subjektstvang er så stærk at man selv i præsentativer, kløvnninger og ægte impersonalier er nødt til at have en “pladsholder” på subjektets plads, jf. (11) til (14) ovenfor.

5 Det “deklaratve” og det “neutrale” skema afløser de traditionelle termer “hovedsætnings- og bisætningskema”. Se Hansen & Heltoft 2011: 312-320 ff.

6 Traditionelt kaldes denne plads “F” (førsteplads/fundamentfelt); i Hansen & Heltoft (2011) bruges notationen “X” fordi “X” ikke er en funktional term.

2.2 Fransk

På fransk defineres relationen subjekt-verbal som den sætningskonstituerende grammatiske relation, hvilket medfører at sproget typologisk set kan anses for at være konsekvent subjektfikseret (Herslund 1996: 58). Subjektets umarkerede position i sætningen er på pladsen før verbet; det gælder både substantivsyntagmer og pronominer. Subjektet kongruerer med det finitte verbal. At subjektet på fransk kan udelades i sideordningskonstruktioner ved identitet med foregående subjekt (*Pierre donne le livre à Marie et part*), betegner Herslund (1996: 65) som en begrænset form for prodrop, Vi ser dog i lighed med Detges (2006: 76) snarere dette som en situation hvor de to sideordnede verba deler subjekt, og mener ikke der er tale om en form for prodrop. Denne koordination af to verber ved ét subjekt findes også i de germanske sprog, hvor den aldrig tolkes som prodrop fordi prodrop generelt ikke er aktuel i disse sprog. Kuen (1957) fremhæver på dette punkt en typologisk lighed mellem fransk og de germanske sprog, hvor fransk står i stærk modsætning til de øvrige romanske sprog.

Moderne fransk er ikke et kasussprog, og nominativ fremgår derfor ikke af subjektet når det er udfyldt af andet end et personligt pronomen. Subjektet kan således ikke defineres morfologisk, men man kan til gengæld bruge en syntaktisk analyse til at lokalisere subjektet, fx kongruens mellem subjekt og verbal:

(15) Pierre (S) mange (V) les fraises (O)

Anderledes står det imidlertid til med personlige pronominer, hvor der er rester af kasussproget, idet vi her har former i såvel nominativ (S) som akkusativ (O) (og også i dativ):

(16) Il (S) les (O) mange (V)

Udover de bundne pronominer findes de ubundne, som altså ikke har nogen tilknytning til verbalet, og som kun findes i én form, den ikke-nominative form. Med begrebet 'bundet' forstår vi at pronominet er bundet til verbalet og derfor rent topologisk har plads i verbalfeltet. De ubundne pronominer står typisk udenfor verbalfeltet i relationer der ikke er valensbestemte.

	bundne			ubundne
	nominativ	akkusativ	dativ	(ikke-nominativ)
1. sing	je	me	me	moi
2. sing	tu	te	te	toi
3. sing	il/elle/on	le/la	lui	lui/elle
1. plur	nous	nous	nous	nous
2. plur	vous	vous	vous	vous
3. plur	ils/elles	les	leur	eux/elles

De ubundne pronominer bruges primært med prosodisk emfase (dvs. med betoning). De anvendes dog også uden emfase som styrelse og som subjektsprædikativ, samt i parataktisk opbyggede subjekter som i (17):

(17) Mon frère et moi mangeons les fraises

Også når subjektet er pronominent, er der SV-ledstilling på fransk mens interrogative sætninger findes med både SV- og VS-ledstilling:

(18) Il donne le livre à Marie

(19) Donne-t-il le livre à Marie ?

(20) Est-ce qu'il donne le livre à Marie ?

I alle eksempler kongruerer verbalet med subjektet i både person og tal. Det ubundne pronomener anvendes hvis der er tvivl om subjektets identitet eller tale om kontekster der udtrykker kontrast. Da det bundne pronomener på fransk altid er ubetonet, kan det ikke alene udtrykke emfase, men må suppleres med det ubundne betonede pronomener:

(21) Moi, je partirai demain ; lui, il est déjà parti ; elle, elle est déjà partie.

I nogle tilfælde er det muligt at anvende det ubundne pronomener i 3. person som subjekt alene hvor der er fokus på kontrast:

(22) Lui te parle

Dette gælder især i talesprog, hvor der i visse tilfælde er en tendens til at udelade det bundne subjektspronomener og lade det ubundne fylde subjektspladsen. Herom mere i afsnit 3.

2.3 Italiensk

Ligesom dansk og fransk er moderne italiensk ikke et kasussprog. Vi har således ikke en tilfredsstillende morfologisk definition af subjektet, og der er brug for en syntaktisk-semantisk analyse til at lokalisere subjektet. Fundamentale syntaktiske træk ved subjektet er kongruens og ledstilling. Som i (23) er subjektets syntaktisk umarkerede plads foran verbalet, og der er kongruens mellem subjekt og verbal:

(23) Pietro mangia le fragole

En alternativ placering af subjektet som i (24) indebærer at sætningen bliver informationsstrukturelt markeret med emfase på subjektet:

(24) Mangia le fragole Pietro

Der findes dog en række verber (fx et bevægelsesverbum som *arrivare*) hvor det informationsstrukturelt umarkerede subjekt er efterstillet verbet:

(25) Arriva Pietro

Dette gælder ved de såkaldt inakkusative verber, som bl.a. netop er karakteriserede ved at subjektet normalt er efterstillet. Her indebærer et efterstillet subjekt ikke en fremhævelse af subjektet.

Også i forbindelse med disse verber er det muligt at placere subjektet før verbet, men det vil være informationsstrukturelt markeret, fx i forbindelse med kontrast:

(26) Pietro arriva, non Maria

Samme ledstilling som i ovenfor anførte eksempler på deklarativer ytringer gælder i hjælpørgsmål, hvor alene den stigende intonation (i skrift angivet med et spørgsmålstegn) angiver det spørgende:

(27) Pietro mangia le fragole?

(28) Arriva Pietro?

I forbindelse med delspørgsmål står subjektet efter verbalet:

- (29) Dov'è Pietro?
 (30) Quando arriva Pietro?

Som anført er moderne italiensk ikke et kasusprog, og som sådan er subjektet ikke bøjet i kasus. Men som i dansk og fransk er der rester af kasusbøjning i forbindelse med personlige pronominer, idet vi her har former i såvel nominativ som ikke-nominativ.

	bundne		ubundne	
	akkusativ	dativ	nominativ	ikke-nominativ
1. sing.	mi	mi	io	me
2. sing.	ti	ti	tu	te
3. sing.	lo/la	gli/le	egli/ella/esso/essa	lui/lei/esso/essa
1. plur.	ci	ci	noi	noi
2. plur.	vi	vi	voi	voi
3. plur.	li/le	gli	loro/essi/esse	loro/essi/esse

De ubundne former findes i nominativ og en form i “ikke-nominativ”, der bruges både som direkte objekt, prædikativ og som styrelse for en præposition. Formerne i nominativ er således begrænset til de ubundne personlige pronominer, som har to former i 1. og 2. person, en nominativ *io*, *tu* og en oblik⁷ form *me*, *te*. I 3. person skelnes der i formelt sprog mellem *egli* og *ella* i nominativ og *lui* og *lei* i oblik form.

På standarditaliensk findes der kun bundne pronominer i akkusativ og dativ og ikke i nominativ idet italiensk er et prodrop-sprog, og subjektspronominer således findes indlejret i verbalformen.

Egli og *ella* er i øvrigt ikke helt så frie/ubundne som *io* og *tu*. Skelnen mellem bundne og ubundne pronominer er ikke absolut på italiensk, og Maiden (1995) definerer *egli* og *ella* som semiklitiske. De kan ikke bruges frit som *io* og *tu*, de kan ikke efterstilles (31), de kan ikke sideordnes med anden nominal størrelse (32), og de kan ikke bruges isoleret (33):

7 Oblik svarer til ikke-nominativ.

(31)	<u>Lui</u> / <u>Egli</u> viene	Viene anche <u>lui</u>	*Viene anch' <u>egli</u>
(32)	<u>Io e lui</u>		* <u>Io ed egli</u>
(33)	<u>Chi</u> l'ha detto?	<u>Lui!</u>	* <u>Egli!</u>

Denne tendens til at neutralisere oppositionen mellem nominativ og ikke-nominativ ses i uformelt talesprog også i 2. person singularis (D'Achille 2003: 109).

(34)	<u>Io e tu</u>	<u>Io e te</u>

Italiensk er som anført et prodrop-sprog, og det finitte verbal er i sig selv sætningskonstituerende. Således er sætninger uden subjekt i form af en separat konstituent helt almindelige på italiensk, hvor verbets fleksiver angiver subjektets person og tal (og i visse tilfælde også køn). Som konsekvens heraf kan subjektet helt udelades:

- (35) Mangia le fragole
- (36) Arriva
- (37) Mangia le fragole?
- (38) Arriva?
- (39) Dov'è?
- (40) Quando arriva?

Om subjektet er ekspliciteret eller ej, afhænger af kontekst og informationsstrukturelle forhold.

3. Markerethedsforhold

Som anført i indledningen ser vi på både sprogstrukturelle og informationsstrukturelle markerethedsforhold. I mange tilfælde er der sammenfald mellem de to dimensioner i den forstand at et sprogstrukturelt umarkeret udtryk også er informationsstrukturelt umarkeret. Fx er eksemplet

- (41) Peter skriver brevet/Pierre écrit la lettre/Pietro scrive la lettera

såvel sprogstrukturelt som informationsstrukturelt umarkeret. Det kan på forskellig vis ændres sprogstrukturelt – morfologisk, syntaktisk og prosodisk, og en sådan ændring vil i reglen implicere informationsstrukturel markerethed.

Den informationsstrukturelt umarkerede ytring kan indgå i flere forskellige sammenhænge, mens en sprogstrukturelt markeret ytring (her i form af en sætningskløvning) som

- (42) Det er Peter der skriver brevet/C'est Pierre qui écrit la lettre/È Pietro che scrive la lettera

også er informationsstrukturelt markeret og dermed vil være begrænset til en enkelt kontekst. Således kan (41) være svar på flere forskellige spørgsmål (*Hvad sker der? Hvad gør Peter? Hvem skriver brevet?*), mens (42) er svar på et enkelt spørgsmål (*Hvem skriver brevet?*).

Det giver kun mening at overveje markerethedsforhold i de tilfælde hvor der er et valg mellem (mindst) to muligheder der indgår i en paradigmatiske relation med hinanden.

I både dansk og fransk er forbindelsen mellem subjekt og finit verbal sætningskonstituerende; for dansks vedkommende er der dog visse særlige forhold for imperativ som omtales nedenfor i forbindelse med (49). Subjektet er med andre ord obligatorisk i sprogstrukturel henseende, og i langt de fleste tilfælde er der ikke tale om nogen valgsituation hvad angår subjektet. Dermed giver det heller ikke mening at tale om markerethedsforhold i denne sammenhæng. Det forholder sig dog anderledes på italiensk, som er et prodrop-sprog. Her er subjektet således ikke obligatorisk, og tilstedeværelse af subjekt eller ej afhænger af informationsstrukturelle forhold, jf. afsnit 2.3.

- (43) Pietro scrive la lettera
 (44) Scrive la lettera
 (45) Egli/Lui scrive la lettera

Isoleret set er (43) og (44) sprogstrukturelt umarkerede, og det afhænger af konteksten om subjektet er ekspliciteret eller ej. Subjektspronominet er kun påkrævet i specielle kontekster hvor der lægges særlig vægt på personen. I (45) implicerer tilstedeværelsen af subjektspronominet således en emfase eller kontrast, fx til en anden person:

- (46) Egli/Lui scrive la lettera, non lei.

I konjunktiv forholder det sig dog anderledes; her er subjektspronominet på grund af formsammenfald obligatorisk i 2. person singularis:

- (47) Voglio che tu scriva la lettera
 (48) Non sapevo che tu scrivessi la lettera.

Det eneste område på dansk hvor der kan være et valg mellem tilstedeværelse af subjekt eller ej, er i imperativsætninger. Interessant nok er det i disse umarkeret ikke at have et realiseret subjekt. I de tilfælde hvor der alligevel forekommer et subjekt, medfører det altid en mere specialiseret betydning af ytringen, og dermed er tilstedeværelse af subjekt i imperative sætninger det markerede valg i sådanne sætninger.

- (49) Spis Ø jordbærrene (umarkeret)/Spis I jordbærrene (markeret)

Det samme gør sig gældende på italiensk:

- (50) Mangiate le fragole (umarkeret)/Mangiate voi le fragole (markeret)

I (49) og (50) er sætningerne uden subjekt kompatible med alle direkte sproghandlingstyper, heriblandt ordre, tilladelse og anmodning; sætningerne med subjekt er kun kompatible med den slags direkte sproghandling der udgøres af tilladelser, og de kan ikke tolkes som fx ordre eller anmodning.

I fransk er det ikke længere muligt at indsætte et subjekt i imperativ, men muligheden fandtes indtil det 18. århundrede (Grevisse & Goosse 1986: 669).

Hvad angår morfologi, kan man normalt ikke vælge mellem flere muligheder på dansk. Når der indgår et personligt pronomen i subjektet, skal man som i (8) ovenfor altid bruge nominativ, og i (10) ikke-nominativ. Ved parataktisk opbyggede subjekter som i (9) kan man dog vælge mellem nominativ og ikke-nominativ; alternativet til *Peter og mig* i (9) er således *Peter og jeg*. Imidlertid er der indenfor dette område meget stor forskel på om det er nominativ eller ikke-nominativ der er det markerede valg, afhængigt af hvilken regional variant man er opvokset med, og hvilken alders- og socialklasse

man tilhører (se fx den store variation i pronominalbrug i Ømålsordbogen 1992- opslagsord “de”).⁸

Brugen af det ubundne pronomen i parataktisk opbyggede subjekter i fransk er obligatorisk, men uden valgmuligheder som på dansk og italiensk, jf. afsnit 2.2. Dog ses i uformelt sprog ofte genoptagelse ved hjælp af et samlende pronomen:

(51) Pierre et toi vous mangez les fraises

I forbindelse med pronominalisering af subjektet er der på italiensk i 3. person mulighed for at vælge mellem to former, fx:

(52) Egli scrive la lettera

(53) Lui scrive la lettera

Der er en morfologisk forskel idet *egli* er nominativ og *lui* ikke-nominativ. Forskellen indebærer i sig selv ikke noget informationsstrukturelt. På moderne italiensk er det stilistisk betinget om man vælger *egli* eller *lui*, se mere herom i afsnit 4. Parallelt med dansk *mig/dig* for *jeg/du* ser vi på italiensk en lignende tendens i 2. person singularis, jf. (34). Som nævnt tidligere gør selve tilstedeværelsen af et pronominel subjekt dog at sætningen er informationsstrukturelt markeret, jf. (45) ovenfor.

Hvad angår informationsstrukturel markerethed i forbindelse med subjektet i dansk og fransk, er det relevant at omtale forholdene i forbindelse med grad af betoning og i forbindelse med ledstilling.

Når subjektet udgøres af et personligt pronomen, udtales det umarkeret ubetonet. En betonet udtale angiver en form for emfase, fx kontrast med en anden diskursreferent, jf. (7).

I afsnit 1.1 og 2.1 blev det nævnt at SVO er den umarkerede ledstilling i dansk. Den finder man i mange danske sætninger. I sætninger efter det deklorative

8 I Hansen & Heltoft (2011: 438-443) og Schack (2014) kan man se nogle af de konstruktioner hvor der kan være variation.

skema (jf. note 5) kan subjektet dog stå efter det finitte verbal. I givet fald vil der stå noget andet end subjektet på førstepladsen. Dette giver ledstillingen XVSO. Når subjektet ikke står på førstepladsen, er sætningen informationsstrukturelt markeret: Det er så typisk noget andet end subjektet - nemlig det led der placeres på førstepladsen - der er topik i ytringen.

Det samme gælder fransk, hvor man også kan have noget andet end subjektet på førstepladsen hvis et andet led end subjektet er topik i ytringen. Også her er informationsstrukturen markeret.

Fransk anvender ikke betoning til at angive emfase, men har som tidligere nævnt et sæt ubundne pronominer til disposition. Brugen af disse enten som subjekt i ekstraposition (55) eller som rent subjekt (56) kan beskrives i markerethedstermer. (54) er umarkeret i forhold til (55) og (56), som er markerede idet de kun anvendes i kontekster hvor det er relevant at fremhæve subjektet i kontrast til en anden diskursreferent. Yderligere adskiller (55) og (56) sig fra hinanden ved at (56) er udtryk for meget uformel stil, se i øvrigt afsnit 4 om de stilistiske effekter.

(54) Il mange les fraises

(55) Lui, il mange les fraises

(56) Lui mange les fraises

På italiensk er ledstillingen generelt friere, og subjektet kan placeres efter verbalet:

(57) La scrivo Pietro

Denne syntaktiske afvigelse fra den umarkerede SVO-ledstilling indebærer også informationsstrukturel markerethed i form af en fremhævelse af subjektet, se dog også 2.3 om inakkusative verber.

Lad os kort opsummere. Som anført i indledningen er markerethedsforholdene ikke universelle, hvilket bekræftes af denne korte gennemgang. Vi vil her blot opsummere markerethedsforholdene i forbindelse med tilstedeværelse af subjekt eller ej.

Hvad angår tilstedeværelsen af et subjekt i almindelige fremsættende sæt-

ninger, er dette i dansk og fransk obligatorisk, hvorfor det ikke giver mening at se på markerethedsforhold (se dog eksempel (7) vedrørende markerethed i forbindelse med prosodi). På dette punkt er italiensk anderledes; i dette sprog er subjektet ikke obligatorisk, men det kan realiseres hvis konteksten kræver det. Tilstedeværelsen af pronomielle subjekter i italiensk er markeret (dog ikke altid i forbindelse med konjunktiv, se eksemplerne (47) og (48)).

I imperativ er det i moderne fransk ikke muligt at medtage subjektet og derfor ikke relevant at overveje markerethedsforhold. I dansk og italiensk derimod er det markeret at medtage subjektet, idet dette altid har den konsekvens at betydningsområdet begrænses. Her ser vi altså at markerethedsforholdene i fremsættende sætninger og imperativiske sætninger er omvendt.

Markerethedsforholdene er netop ikke universelle, og vores undersøgelse viser at man er nødt til at undersøge markerethedsforhold sprog for sprog, niveau for niveau, område for område. Vi kunne for eksempel have set på markerethedsforholdene i forbindelse med valg af kasusform i de tre sprog, vi kunne have set nærmere på subjektsgenoptagelse, ledstilling og ekstraposition, både ved pronomielle og andre subjekter. Vi kunne have gjort betoning til emnet for en selvstændig artikel. For hvert af disse områder og flere endnu er der stof til ny forskning.

4. Stilistiske forhold

Generelt kan stilistiske forhold beskrives ved hjælp af diasystemets dimensioner (Koch & Oesterreicher 1990, Strudsholm 2009). Den diatopiske dimension vedrører geografiske/regionale forhold; den diastratiske dimension beskriver de sociale forhold som kendetegner sprogbrugeren, og denne dimension hænger tæt sammen med den diafasiske dimension som beskriver de situationelle og funktionelle forhold som ytringen produceres under. Den diamesiske dimension beskriver kommunikationskanalen, i grove træk om ytringen er skriftlig eller mundtlig. Ofte er der sammenhæng mellem dimensionerne idet diastratisk høj stil, formelt sprog og skriftsprog spiller sammen, og tilsvarende interagerer diastratisk lav stil ofte med uformelt sprog og talesprog.

Af disse dimensioner forekommer nogle vigtigere end andre i relation til om subjektet er til stede eller ej. Den diastratiske dimension ser fx ikke ud til at være særlig relevant, fx er der ikke umiddelbart tegn på at køn, alder og social

baggrund spiller ind på om man følger den umarkerede subjeksbrug eller ej. Dette fortjener dog yderligere undersøgelser.

For dansk og fransks vedkommende er der ikke umiddelbare tegn på diatopisk variation. I italiensk er der dog store regionale forskelle. I modsætning til standarditaliensk er mange norditalienske dialekter samt florentinsk⁹ ikke prodrop-sprog, og dette smitter af på de norditalienske varianter af standarditaliensk, hvor der optræder langt flere subjekspronominer end i central- og syditalienske varianter.

Den diamesiske dimension har tilsyneladende en vis indflydelse på om subjektet er til stede eller ej. Det er fx påfaldende at subjektet i dansk især udelades i skriftsprog, nærmere bestemt i dagbogsstil, telegramstil og sms-sprog (Hansen & Heltoft 2011: 1208 ff., Rathje 2013).

(58) Ø Gik ned på torvet. Ø Mødte Lotte; hun har det ikke godt

(59) Ø Er på vej

I fransk forholder det sig modsat idet udeladelse af subjekt oftest findes i talesprog, som fx:

(60) (Je ne) sais pas

(61) (Je) t'appellerai demain

(62) (Il ne) comprend rien, machin

Der er dog ikke tale om nogen udbredt tendens, og nyere studier af sms-sprog viser også her en begrænset forekomst af subjeksbortfald (Stark 2011, 2013). Oftest er der tale om bortfald af upersonlige subjekter (dog aldrig i forbindelse med vejrudtryk, fx *il pleut*):

(63) (Il) faut que tu te dépêches

Muligheden for at udelade subjekspronominet i moderne fransk er ifølge Detges (2006: 93) ikke, som man måske kunne forvente, en nydannelse i

9 Det er bemærkelsesværdigt at standarditaliensk på dette punkt ikke følger florentinsk (Maiden 1995: 181).

moderne fransk, men snarere en rest fra et tidligere sprogstadium, idet udeladelsen af subjektspronominet i upersonlige konstruktioner, som viste sig tidligt i oldfransk, aldrig er gået helt af brug i talesprog.

I interrogative sætninger er der imidlertid også mulighed for fordobling af subjektet:

(64) Pierre donne-t-il le livre à Marie ?

Subjektsfordobling med indlejret verbal (64) har en særlig stilistisk effekt, mens kløvningsvarianten uden subjektsfordobling (65) er stilistisk upåfaldende og bruges i både uformel og formel stil:

(65) Est-ce que Pierre donne le livre à Marie ?

I italiensk talesprog er der omvendt markant flere subjektspronominer end i skriftsprog. Dette hænger sammen med de personlige pronominers deiktiske funktion, som netop er karakteristisk for talesprog (D'Achille 2003: 109). Valget mellem *egli/ella* og *lui/lei* er hovedsageligt diamesisk men også diafasisk betinget. Vi finder primært *egli/ella* i den traditionelle litterære skriftssprogsnorm, mens *lui/lei* er de gængse former såvel i talesprog som i mindre formelle skriftsprogvarianter.

Den mest relevante dimension i forbindelse med subjektets tilstedeværelse eller ej ser ud til at være den diafasiske. I alle tre sprog findes den afvigende brug primært i uformelle sammenhænge, dvs. bortfald af subjekt i dansk uformelt skriftsprog, i fransk i uformelt talesprog og uformelt sms-sprog. I italiensk er der omvendt flere subjektspronominer i talesprog og andre former for uformelt sprog.

Konklusion

Der er ikke sammenfald mellem sprogtypologi og subjektets status som markeret/umarkeret. På nogle punkter ligner dansk og fransk hinanden, på andre ligner dansk og italiensk hinanden, og på andre igen ligner italiensk og fransk hinanden. Dette understreger nødvendigheden af at man altid undersøger markerethedsforhold sprogspecifikt og ikke går ud fra at sprog der genetisk set er beslægtede, opfører sig ens på alle punkter.

Også stilistiske forhold spiller ind, og her er der ligeledes store forskelle sprogene imellem, ikke kun lingvistiske forskelle, men også forskelle der bunder i forskellige retoriske traditioner og andre kulturbundne faktorer.

Henvisninger

- Andersen, H. (2001). Markedness and the theory of linguistic change, i Andersen, H. (red.), *Actualization. Linguistic Change in Progress*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 21-57.
- D'Achille, P. (2003). *L'italiano contemporaneo*. Bologna: il Mulino.
- Detges, U. (2006). From speaker to subject. The obligatorization of the Old French subject pronouns, i Andersen, H.L., M. Birkelund & M.-B.M. Hansen (red.), *La linguistique au coeur. Valence verbale, grammaticalisation et corpus. Mélanges offerts à Lene Schøsler à l'occasion de son 60e anniversaire*, Odense: University Press of Southern Denmark.
- Grevisse, M. & A. Goosse (1986). *Le bon usage*. Paris-Louvain: Duculot.
- Hansen, E. (1993 [1988]). *Rigtigt dansk* (2 ed.). København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det danske sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Haspelmath, M. (2006). Against markedness (and what to replace it with). *Journal of Linguistics* 42, 25-70.
- Heltoft, L. (2005). Topologi som tegnsystem, i Engberg-Pedersen, E., et al. (red.), *Dansk Funktionel Lingvistik*, København: Københavns Universitet, Handelshøjskolen i København, Roskilde Universitetscenter, 112-131.
- Herslund, M. (1996). *Valens og transitivitet* (Vol. 3). København: Handelshøjskolen København.
- Hjelmslev, L. (1972 [1935-1937]). *La catégorie des cas. Étude de grammaire générale*. München: Wilhelm Fink.
- Jakobson, R. (1971 [1932]). Zur Struktur des russischen Verbums, *Selected Writings II. Word and Language*. The Hague & Paris: Mouton, 3-15.
- Jensen, E.S. (2012). Markedness, participation and grammatical paradigms. Jakobson and Hjelmslev revisited, *Nordic Journal of Linguistics*, 35 (2), 145-168.
- Koch, P. & W. Oesterreicher (1990). *Gesprochene Sprache in der Romania: Französisch, Italienisch, Spanisch*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Kuen, H. (1957). Die Gewohnheit der mehrfachen Bezeichnung des Subjekts in der Romania und die Gründe ihres Aufkommens, *Syntactica et stilistica. Festschrift für Ernst Gamillscheg zum 70. Geburtstag 28. Oktober 1957*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 293-326.

- Maiden, M. (1995). *A linguistic history of Italian*. London & New York: Longman.
- Nølke, H. & H. Korzen (1999). *Topologi 1. Regler, principper og eksempler* (Vol. 9). København: Handelshøjskolen København.
- Rathje, M. (2013). Dropper lige subjektet - subjektellipser i kommentarfeltet på ekstrabladet.dk, i Borchmann, S., et al. (red.), *Gode ord er bedre en guld. Festskrift til Henrik Jørgensen*, Aarhus: Aarhus Universitet, 399-413.
- Schack, J. (2014). Dig og mig og vi to. Synspunkter på kasus i moderne dansk, *NyS*, 45, 48-72.
- Stark, E. (2011). La morphosyntaxe dans les SMS suisses francophones: Le marquage de l'accord sujet - verbe conjugué, *Linguistik online*, 48 (4), 35-47.
- Stark, E. (2013). Clitic subjects in French text messages. Does technical change provoke and/or reveal linguistic change?, i Kragh, K.J. & J. Lindschouw (red.), *Deixis and Pronouns in Romance Languages*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Strudsholm, E. (2009). Diasystemet og dets parametre - med eksempler fra italiensk, i Farø, K., et al. (red.), *Sprogvidenskab i glimt*, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 442-448.
- Ømålsordbogen, en sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer* (1992-). København/Odense: C. A. Reitzel/Videnskabernes Selskabs Forlag/Syddansk Universitetsforlag.

Firkløvning

En typologisk-komparativ beskrivelse af sætningskløvninger med eksempler fra dansk og italiensk

Iørn Korzen

1. Indledning*

Dette oplæg skal ses som et forsøg på at nuancere de danske beskrivelser af sætningskløvninger en smule og præsentere og diskutere en mulig typologi for disse konstruktioner via et overordnet fokus på deres tekststrukturelle funktioner. Det er kendetegnende for den danske litteratur om emnet at der generelt tales om én konstruktionstype, om end Hansen (1995: 139-140) og Hansen & Heltoft (2011) udskiller typen

- (1) Det er med dyb sorg vi må meddele at vores afholdte chef [NN] er afgået ved døden

som hhv. en “svag” og en “retorisk” kløvning, der ses som en “stilistisk variant af den centrale kløvning”, bl.a. fordi ledsætningen “ikke [er] præsupponeret som i den normale sætningskløvning” (Hansen & Heltoft 2011: 1809).

Men spørgsmålet er hvor meget og præcis hvordan denne kløvningstype adskiller sig fra andre. På de følgende sider vil jeg argumentere for at man kan tale om fire hovedtyper af kløvninger, dvs. om det vi passende kunne kalde en “firkløvning”. Min empiriske basis er et korpus af danske og italienske L1-tekster fra det såkaldte “Europarl corpus” (Koehn 2005), der består af politiske taler holdt i Europaparlamentet fra 1996 og frem.

* Jeg takker Henning Nölke og diskussionsdeltagerne på mødet i Ebeltoft for inspirerende kommentarer til mit oplæg.

2. Litteratur om sætningskløvnings

I den danske litteratur optræder fænomenet ‘sætningskløvning’ ifølge Erik Hansen (1995: 126) første gang hos Wiwel (1901: 343-344), som dog behandler det relativt kortfattet og med en strukturel og semantisk indfaldsvinkel. Det samme er tilfældet i de følgende årtier, hvor vi finder tilsvarende korte beskrivelser fx hos Byskov (1910: 122-123), Mikkelsen (1975 [1911]: 569-572), Rehling (1932: 49-50), Aage Hansen (1933: 39-49) og Diderichsen (1971 [1946]: 196). I 1978 udkommer Mogens Dyhrs (1978) store undersøgelse af dansk og tysk sætningskløvning baseret på korpora af autentiske tekster og med hovedvægten lagt på en syntaktisk analyse, der dog er udvidet med mindre kapitler med generative og tekstlingvistiske tilgange.

Nølke (1984) benytter en generativ-transformationel metode og siger bl.a.:

“[The cleft sentence] consists of an argument ... denoting an individual or a number of individuals, and an open sentence which is predicated of this argument ... Now, the clefts always (i) presuppose strongly that the open sentence is true of a specific number of (unknown) individuals, (ii) presuppose weakly that it is false of some other individuals and (iii) assert the identification of the presupposed “true” individuals ... [T]he focal constituent is presented as having been selected among similar possibilities, which implies that it is associated with a paradigm of alternatives.” (Nølke 1984: 75, 80).

Erik Hansens (1995) lange og overvejende funktionelt-semantiske beskrivelse er i høj grad på linje med Nølkes beskrivelse og er i øvrigt i stort omfang gentaget hos Hansen & Heltoft (2011: 333-334, 1798-1812). Her udvikles Nølkes “svage præsupposition (ii)” i det der kaldes “identifikationsnegation” eller “eksklusionssætning”, som jeg skal vende tilbage til. Endvidere bør nævnes Herslund (2005), som især betoner kløvningens anaforiske funktion, og Togeby (2009), som ikke ser det udkløvede led som hverken fremhævet eller modstillet andre, men som “udpeget”, og kløvningskonstruktionens funktion kaldes “den konkluderende udpegning” (Togeby 2009: 447).

I Italien er litteraturen om sætningskløvnings overordentlig omfattende, og beskrivelserne går tilbage til 1870-80’erne. Blandt vigtige og overvejende funktionelle tilgange bør nævnes Berretta (1994; 2002), Roggia (2009) og De Cesare (2011), men der er også en stor generativ tradition, ligesom der

foreligger en række sproghistoriske og teksttype- og -genrebestemte undersøgelser. For en uddybende bibliografi henvises til Korzen (Udk.). Mange af de italienske bidrag er i øvrigt inspireret af engelsksproget litteratur som Prince (1978), Lambrecht (2001) og Dufter (2009).

3. Strukturelle forhold

Sætningskløvningens fokuseffekt opstår af selve oversættningens struktur: i dansk det ubetonede, ikke-deiktiske og ikke-anaforiske pronomensubjekt *det* + kopulaverbum (*være* eller *blive*) + et subjektsprædikatív, som i kraft af selve strukturen bliver bærer af et særligt pragmatisk fokus i form af en informationsstrukturel vægt; Lambrecht (2001: 470) ser heri en pragmatisk funktionel rolle (og ikke en semantisk), som kopulaverbet tildeler prædikatívet. Ledsætningens status af logisk præsupposition ses i at en nægtelse eller spørgsmålsstruktur alene rammer fokusleddet, ikke ledsætningen:

- (2) a. Det er EU, der skal tage denne opgave på sig. <ep-03-02-12.txt:219>¹
 b. Det er ikke EU, der skal tage denne opgave på sig.
 c. Er det EU, der skal tage denne opgave på sig?

I alle tre tilfælde (2a-c) præsupponeres ledsætningens indhold:

- (2) d. *X* [en eller anden (myndighed)] skal tage denne opgave på sig.

Helt i overensstemmelse med Nølkes (og Hansen & Heltofts) beskrivelse har ledsætningen en åben variabel knyttet til verbet, dvs. en valensvariabel, hvis værdi udfyldes, eller identificeres semantisk, af fokusleddet, oversættningens subjektsprædikatív, her:

- (2) e. $X = EU$.

Samtidig etableres det som Hansen (1995: 130) og Hansen & Heltoft (2011: 1794) – som en del af “sætningskløvningens semantik” – benævner “eksklusionsætning”, svarende til Hallidays (1985: 41-43) “semantic component

¹ I henvisningerne til Europarådkorpuset (“ep”) angiver tallene hhv. år-måned-dato; “txt” angiver den specifikke taler.

of exclusiveness: [...] ‘this and this alone’”, som Halliday ser som en del af betydningen af verbet *identificere*:

- (2) f. Der er ikke nogen anden (myndighed), der skal tage denne opgave på sig.

Men som et lille sidespring kan man måske diskutere om sætningskløvningens semantik er så entydigt udtømmende. Hvis den var det, kunne man indvende at det fx næppe ville være nødvendigt (ja, vel næppe muligt) at indsætte fokusadverbier som *kun*, *alene*, jf. også Dufter (2009: 95-98) og De Cesare (2011: 254-263). Men som bekendt er det i praksis intet problem:

- (3) I et demokrati er det alene vælgerne, som afgør repræsentationen i Parlamentet, og konkurrencen mellem partierne skal være lige. <ep-01-05-17.txt:43>

Hansen (1995: 133) og Hansen & Heltoft (2011: 1801) siger at “kun x” “markerer at x betragtes som en delmængde af en anden mængde ... [og] annullerer modtagerens fejlagtige eksklusionssætning”, nemlig at andre end x kunne komme på tale. Men det burde vel allerede ligge i eksklusionssætningen, jf. (2f)?

Andre fortolkninger, fx Declerck (1988: 29-30), Dufter (2009: 98), Roggia (2009: 99) og De Cesare & Garassino (Udk.: kap. 5.2-5.3), taler – efter min mening overbevisende – om “exhaustiveness” som en generaliseret **konversationel implikatur** i Grice’s (1975: 45-46) forstand, som kan fortolkes med vekslende pragmatisk prominens. Det som fokusadverbier som *kun*, *alene* gør, er at eksplicitere, dvs. assertere og dermed fremhæve, et træk, der ellers kun udtrykkes som en pragmatisk “default-implikatur”, specielt baseret på Grice’s kvalitetsmaksime, som vil sige at ledsætningen er sand for det udpegede fokusled, og hans kvantitetsmaksime, som vil sige at alt er sagt, dvs. fokusleddet udgør den komplette liste.

Hvor tilfælde som (2a) og (3) passer fint på Nølkes og Hansen & Heltofts beskrivelser af en matrixsætning med et argument der denoterer et eller flere individer efterfulgt af en ledsætning der udsiges om disse individer, er andre typer mere problematiske på disse punkter:

- (4) Nu har den albanske befolkningsgruppe fået sine fulde borgerlige rettigheder. Det er sådan, man løser mindretalsproblemer. <ep-01-10-04.txt:96>
- (5) [D]en lokale indsats er central, når det handler om at få folk i arbejde. Det er derfor, at det giver god mening at tale om lokale handlingsplaner ... <ep-01-10-23.txt:7>

Her er de præsupponerede ledsætninger lukkede sætninger uden eksplicit variabel som i (2d):

- (4) a. Man løser mindretalsproblemer.
 (5) a. Det giver god mening at tale om lokale handlingsplaner.

Der indgår ikke individer, og et eksklusionsindhold af typen:

- (4) b. Der er ikke andre måder hvorpå man kan løse mindretalsproblemer.
 (5) b. Der er ikke andre grunde til at det giver god mening at tale om lokale handlingsplaner.

synes heller ikke meget oplagt. De samme overvejelser er relevante for typen i eks. (1) i indledningen.

4. Brikker til en typologi

Om end den fælles sproglige form giver en fælles overordnet ramme af semantisk indhold, og der snarere end om distinkte typer er tale om en form for kontinuum af karakteristiske træk, ser det altså ud til at man med fordel kan nuancere beskrivelserne lidt. Dette træder endnu tydeligere frem, hvis man ser på de tekstuelle funktioner.

4.1. Type 1, den "klassiske" kløvning

De mest "gængse" beskrivelser, som fx hos Nølke (1984), Hansen (1995) og Hansen & Heltoft (2011), passer bedst på tilfælde som (2)-(3), som jeg derfor vil kalde den "klassiske" kløvning, type 1. Her er der tale om en præsupponeret ledsætning med en åben variabel og et fokusled der ses som "associeret med et paradigme af alternativer", jf. Nølke. Fokusledet har funktion som valens-

led i relation til ledsætningen, og en kontrast til et alternativ kan udtrykkes, hvorved ledsætningen typisk udelades ved alternativ nummer to:

- (6) Det skal være markedet og forbrugerne, der bestemmer, hvad der skal produceres, ikke tårnhøje EU-tilskud [der bestemmer, hvad der skal produceres]. <ep-00-05-15.txt:65>

Strukturens nye og asserterede information er den semantiske identificering af den åbne variabel med fokusleddet, som i (2c), hvorimod ledsætningen typisk indeholder kendt eller infererbar information. Dette giver ledsætningen i denne kløvningstype en lav “kommunikativ dynamik” i Pragerskolens terminologi (Firbas 1966: 270), idet den ikke i sig selv medvirker til den videre udvikling af tekstindholdet. Netop derfor kan den udelades i visse ko- og kontekster, som også i typen i (7):

- (7) – Hvem tog mit glas?
– Det var Ib [der tog dit glas].

Fokusleddet i denne type vil ofte medføre et topikskift, især i tilfælde med kontrast, jf. (6), og i talesprog vil det normalt være relativt kraftigt betonet. Det kan være yderligere forstærket af fokusadverbialer som *netop*, *kun*, *alene*, *især*, jf. (3). Som i eks. (6), *markedet*, kan fokusleddet være anaforisk, men det er ikke et særligt eller distinkt træk ved denne type – i modsætning til type 2.

4.2. Type 2, den stærke anafor

En beslægtet type, hvor fokusleddet også har valensfunktion, men hvor ledsætningen adskiller sig ved at indføre ny information og dermed bære en høj “kommunikativ dynamik”, er “den stærke anafor”. Fokusleddet er anaforisk, og fokusmarkeringen gør anaforen særlig stærk således at vi her typisk ser resumptive anaforer (som genoptager et helt sagforhold), associative anaforer (som associeres, men ikke identificeres, med antecedenten) eller koreferentielle anaforer hvis antecedent befinder sig i en lidt fjernere ko-tekst eller lavt i syntaktiske hierarkier:

- (8) Alternativt mener jeg, at udviklingen af en europæisk anklagemyndighed bør foregå gradvist og inden for rammerne af et styrket Eurojust-samarbejde. Det er i øvrigt den model, som fru Theato nævner i sin betænkning i artikel 22, andet led.

Generelt er det disse overvejelser, der ligger til grund for den liberale gruppes ændringsforslag til betænkningen. <ep-03-03-27.txt:40>

- (9) Alt, hvad der handler om udviklingshjælp, inkl. rehabilitering af flygtninge, bør lægges ind under generaldirektoratet for udvikling. Det er dette generaldirektorat, der har ekspertisen, og de burde derfor også have ansvaret. <ep-00-05-03.txt:148>
- (10) Der er kun én logisk begrundelse for en ensartet lovgivning: ønsket om at skabe en fælles stat uden indre grænser. Det er denne tvangstanke om Europas grænseløst forenede stater, som nu i praksis lægger også nyttigt internationalt samvirke for had. <ep-96-10-23.txt:28>

I (8) er der tale om to resumptive anaforer; *den model* genoptager den foregående kompletivsætning, og *disse overvejelser* genoptager en lidt større foregående ko-tekst, der i øvrigt befinder sig på den anden side af et afsnitsskift. I (9) genoptager *dette generaldirektorat* antecedenten *generaldirektoratet for udvikling*, der står som styrelse i et præpositionssyntagma, dvs. som ikke-primært syntaktisk led. I (10) genoptager *denne tvangstanke om Europas grænseløst forenede stater* antecedenten *ønsket om at skabe en fælles stat uden indre grænser*, som nok står lige forinden, men anaforen udtrykker en reklassifikation: “ønsket” bliver til en “tvangstanke”, hvilket også normalt kræver en stærk anafor (Korzen 2000, 2006). I alle tilfælde er der tale om anaforiske NP'er med demonstrativt determinativ, dvs. i forvejen stærke anaforer, der yderligere forstærkes i kløvningsstrukturen. Demonstrative pronomenanaforer er dog heller ikke ualmindelige i denne type (Korzen, Udk.).

I alle tilfælde er disse kløvnings funktion den at topikalisere et foregående tekstelement, dvs. denne type indebærer topikskift, og ledsætningen udtrykker ny information om det nye topik. Fokusmarkeringen kan karakteriseres som svagere end i type 1 (Berretta 1994, 2002); dens funktion er ikke så meget at identificere én størrelse ud af et paradigme af alternativer, men blot at “fange” en “svag” antecedent, som gøres til nyt topik.

4.3. Type 3, tekstovergangen

En tredje type er illustreret i eks. (4)-(5) ovenfor. Den adskiller sig først og fremmest ved at fokusleddet ikke er et valensled, men en adverbial tilføjelse. Der er derfor ikke tale om den samme “faste” eller eksplicite valensvariabel som i type 1-2, men snarere om en løs eller “latent” variabel der aktiveres i

den konkrete ko-tekst og **tilføjes** til sammenhængen. Fokusleddet har ikke samme identificerende funktion som i type 1 og 2, fokusmarkeringen er mindre stærk, og der er ikke noget klart eksklusionsindhold, jf. (4b-5b).² I langt de fleste tilfælde er fokusleddet anaforisk ligesom i type 2, men i stedet for som nyt topik, fungerer det som baggrund for den følgende ko-tekst, i (4) og (5) hhv. måde og årsag, og markerer samtidig overgangen fra et tekstsegment til et andet. Strukturens funktion er at fokusere, ikke på et eller flere enkeltindivider, men på en relation mellem to tekstsegmenter. Som i type 2, indeholder ledsætningen ny information og har derved høj kommunikativ dynamik.

Selvom det er langt det mest almindelige, behøver fokusleddet ikke at være anaforisk. Det vil da typisk angive en alment kendt størrelse, som i (11), hvor det samlede fokusled udtrykker middel, og hvor kendtheden også understreges af *jo* og *som bekendt*.

- (11) Det er jo først med Nice-traktaten, der som bekendt ikke er trådt i kraft endnu, at der er tilvejebragt et retsgrundlag. <ep-01-05-16.txt:173>

Kløvninger med adverbielle fokusled kan være forstærket af fokusadverbier, som i det flg. italienske eksempel:

- (12) Noi abbiamo il dovere di assicurare che il Consiglio di Barcellona sia coronato da un pieno successo. ... Peraltro, fu proprio a Barcellona che questo dialogo venne lanciato. <ep-02-01-16.txt:48>
 ‘Vi har en pligt til at sikre, at Rådet i Barcelona krones med fuld succes. ... I øvrigt var det netop i Barcelona, at denne dialog blev lanceret.’

I sådanne tilfælde mener jeg at fokusadverbiet giver kløvningen den stærke markering, herunder en potentiel associering med et paradigme af alternativer (“netop i Barcelona – ikke noget andet sted”), som gør at den bør klassificeres som et eksempel på type 1.

2 Denne analyse er meget parallel med Taglichts (1984: 55): “[W]ith sentences like [*It was yesterday that we met in the park. It was in the park that we met yesterday. It was about Mary that we spoke*] ... the semantic relation of the cleft focus to the residue seems best regarded not as equative (*ie* identifying) but as attributive (‘Our meeting was yesterday/was in the park’, ‘Our conversation was about Mary’).” På same linje er De Cesare (2011: 267-268).

4.4. Type 4, den emotive kløvning

Den sidste type så vi eksemplificeret i (1); den minder om type 3 ved at fokusleddet er adverbialt, det udtrykker her måde, men den adskiller sig ved at fokusleddet aldrig er anaforisk. Denne type forekommer normalt tekstinitialt, i hvert fald tekstsekvensinitialt, og udtrykker talerens følelsesmæssige relation til det følgende tekstindhold. Det er det mest almindelige at ledsætningens verbum er et performativt verbum dicendi, jf. (1) og (13), men det behøver ikke at være tilfældet, jf. (14), som ikke indeholder et verbum dicendi:

- (13) Signora Presidente, signor Primo ministro, onorevoli parlamentari, è con grande piacere che mi presento oggi dinanzi a voi, all'inizio di una nuova presidenza, ... <ep-01-01-17.txt:151>
 'Fru formand, hr. premierminister, mine damer og herrer, det er med stor glæde, at jeg præsenterer mig for Dem i dag ved starten af et nyt formandskab, ...'
- (14) È con tristezza e con preoccupazione che vedo oggi gli Stati Uniti avviarsi su una strada che rischia di far perdere loro la leadership morale del mondo, ... <ep-03-01-29.txt:45>
 'Det er med sorg og bekymring, at jeg i dag ser USA slå ind på en vej, der truer med at ødelægge deres moralske lederskab i verden ...'

I disse tilfælde er markeringen af fokusleddet ikke specielt stærk, og det er ikke relevant at tale om et paradigme af alternativer til fokusleddet. Ledsætningen udtrykker ny information som i type 2 og 3.

Jeg har her måttet nøjes med italienske eksempler, for mit danske korpus indeholdt ingen eksempler på denne type. Det er nok lidt for enkelt at henfalde til fasttømrede meninger om nord- og sydeuropæeres følelsesregister alene på den baggrund, men det er da et interessant faktum.

5. Det samlede billede og lidt statistik

Som sagt tidligere er de fire typer jeg har skitseret, karakteristiske ved den samme sproglige struktur og derfor også ved et semantisk indhold der ligger inden for en fælles overordnet ramme. De fire typer er derfor ikke meget præcist afgrænsede, der er snarere tale om kontinua af karakteristiske træk, som er forsøgt skitseret i tabel 1, og man kan støde på specifikke tilfælde det er vanskeligt at placere.

(FL = fokusled; LS = ledsætn.)	Type 1	Type 2	Type 3	Type 4
FL: markering	stærk	svag	meget svag	
FL: semantisk funktion	identificerende		ikke-identificerende tilføjelse	
FL: syntaktisk funktion	oftest valensled	valensled	adverbial	
FL: anaforisk funktion	mulig anafor	stærk anafor	oftest anafor	ikke anafor
Topik- og tekstkontinuitet	muligt topikskift	topikskift	tekstovergang	tekstinitial
LS: kommunikativ dynamik	lav		høj	

Tabel 1. Sætningskløvnings. Typologi

Hvad enten ledsætningen udtrykker gammel eller ny information, dvs. har hhv. lav eller høj kommunikativ dynamik, er informationen i alle tilfælde formuleret som præsupponeret, dvs. som et faktum der af afsender opfattes som givet og indiskutabelt.

I mit korpus viste sætningskløvnings sig samlet set mere end tre gange hyppigere i dansk end i italiensk, jf. tabel 2, nederste række, så for at opnå en tilstrækkelig empiri måtte jeg benytte et større italiensk korpus.

	Dansk	Italiensk
Undersøgt Europarlkorpus (antal ord)	128.082	251.284
Samlet antal sætningskløvnings	185	109
svarende til én sætningskløvnings pr.	692 ord	2.305 ord

Tabel 2. Samlet korpus og antal sætningskløvnings

Denne forskel kan hænge sammen med den meget fastere topologi i dansk end i italiensk. Ifølge Lambrecht (2001: 488-489), som følger en hypotese oprindeligt lanceret af Otto Jespersen (1969 [1937]: 76), er sætningskløvnings netop en af mulighederne for at placere sætningsled i positioner hvor de normalt ikke står, uden at skabe agrammatikalitet.³

Dette kan måske også forklare den forskellige fordeling af de fire typer i mit korpus:

³ Denne sammenhæng er dog omdiskuteret og kritiseret af fx Dufter (2009: 95).

	Danske sætningskløvninger			Italienske sætningskløvninger	
Type 1	95	51,4 %		35	32,1 %
Type 2	75	40,5 %		18	16,5 %
Type 3	15	8,1 %		52	47,7 %
Type 4	0	0		4	3,7 %
I alt	185	100 %		109	100 %

Tabel 3. Sætningskløvninger fordelt på de fire typer

Tabel 3 viser at de danske sætningskløvninger af type 1 og 2, dvs. typisk valensled, samlet udgør 170 tilfælde, svarende til mere end 90 % af samtlige tilfælde. Heraf er de 113, eller 66,1 %, subjektskløvninger. Her spiller dansks egenskab af V2-sprog nok en væsentlig rolle. I det danske fundamentfelt, foran det finitte verbum, kan vi i en deklarativ sætning have stort set alle ledtyper (undtagen det finitte verbum). Hvis subjektet er placeret i fundamentfeltet, får det ikke nogen særlig pragmatisk markering, jf. fx (8'), som er den ukløvede variant af (en del af) (8) ovenfor:

- (8') Disse overvejelser ligger til grund for den liberale gruppes ændringsforslag til betænkningen.

Hvis fundamentfeltet derimod er udfyldt af et adverbial, får dette en stærkere markering:

- (15) A-kraft er ikke løsningen. Herved kan man måske nedsætte CO₂-udslippet, men samtidig skaber denne energiform langt flere nye miljøproblemer. Af samme grund støtter jeg ændringsforslag 8 om at vægte forsigtighedsprincippet. <ep-99-11-16.txt:66>

Det kan måske gøre subjektskløvningen mere "nødvendig" i dansk end adverbialkløvningen, som ses kun at udgøre ca. 8 % af tilfældene i mit korpus. I det italienske korpus er type 3-forekomsterne derimod den største gruppe, og af de 52 tilfælde citeret i tabel 3 er hele 28 af typen citeret i det danske eks. (5), med den italienske struktur *è per questo che...*, hvor kløvningen fremhæver argumentationsstrukturen: at man er nået til en (typisk konkluderende) konsekvens af et foregående tekstinhold. Den høje forekomst af denne type

tilskriver jeg i høj grad den argumentative teksttype, som der er tale om i det undersøgte korpus.

Ud af de 53 italienske type 1+2-kløvninger var 29, eller 26,6 % af alle tilfælde, subjektkløvninger. Denne procent er væsentlig lavere end den tilsvarende danske, og en medvirkende grund hertil kan være at italiensk, der som pro-drop-sprog ikke har ubetonede subjekspronominer, blot med en eksplicitering af subjektet opnår en markering af dette led, hvorfor en yderligere markering i form af kløvning kan være mindre nødvendig.

6. Konklusion: Hvad siger kløvninger om dansk og italiensk tekststruktur?

Ud over sammenhængen med ordstillingsforhold, det danske V2-træk og det italiensk pro-drop-træk kan sætningskløvningerne og deres fordeling – især af type 3-kløvningerne – nok bekræfte at italienerne har et væsentligt fokus på tekststruktur og -progression. Derimod er danskerne mere fokuserede på de enkelte tekstsegmenter og heri især på de agerende subjekter. Her bekræfter sætningskløvningerne en række andre undersøgelser jeg har foretaget af dansk og italiensk tekststruktur, som netop pegede på et dansk fokus på de enkelte isolerede tekstsegmenter, typisk de enkelte perioder, som rummer én eller få propositioner, over for et italiensk fokus på den lokale og globale tekststruktur og på relationerne mellem tekstsegmenterne, hvor flere – typisk mange – propositioner indgår i én og samme periode.

Henvisninger

- Berretta, M. (1994). Ordini marcati dei costituenti di frase in italiano. La frase scissa, *Vox Romanica* 53, 79-105.
- Berretta, M. (2002). *Quello che voglio dire è che*: le scisse da strutture topicalizzanti a connettivi testuali, i G.L. Beccaria & C. Marellò (red.). *Le parole al testo*. Torino: Edizioni dell'Orso, 15-31.
- Byskov, J. (1910). *Dansk Sproglære*. København: Det Schønbergske Forlag.
- De Cesare, A.-M. (2011). *L'ordine dei costituenti in italiano contemporaneo e in prospettiva contrastiva con il tedesco*. Tesi di abilitazione. University of Basle.
- De Cesare, A.-M. & D. Garassino (Udk.). On the status of exhaustiveness in cleft sentences: A data-driven and cross-linguistic study of English *also-* / *only-*clefts and Italian *anche-* / *solo-*clefts, *Folia linguistica*.

- Declerck, R. (1988). *Studies on Copular Sentences, Clefts and Pseudo-Clefts*. Berlin: De Gruyter.
- Diderichsen, P. (1971 [1946]). *Elementær dansk grammatik*. København: Gyldendal.
- Dufter, A. (2009). Clefting and discourse organization. Comparing Germanic and Romance, i A. Dufter & D. Jacob (red.). *Focus and background in Romance languages*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 83-121.
- Dyhr, M. (1978). *Die Satzspaltung im Dänischen und Deutschen. Eine kontrastive Analyse*. Tübingen: TBL Verlag Gunter Narr.
- Firbas, J. (1966). On defining the Theme in Functional Sentence Analysis, *Travaux Linguistiques de Prague* (1), 267-280.
- Grice, H.P. (1975). Logic and conversation, i P. Cole & J.L. Morgan (red.). *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*, New York: New York Academy, 41-58.
- Halliday, M.A.K. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- Hansen, A. (1933). *Sætningen og dens led i moderne dansk*. København: Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck.
- Hansen, E. (1995). Sætningskløvning i moderne dansk, i I. Kjær, F. Lundgreen-Nielsen & M.K. Jørgensen (red.), *Danske studier 1995*, København: Reitzel, 126-146.
- Hansen, E. & L. Heltoft. (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*. Vol. I-III. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Herslund, M. (2005). Clivage, structure thématique et anaphores, i F. Lambert & H. Nølke (red.), *La syntaxe au coeur de la grammaire. Recueil offert en hommage pour le 60e anniversaire de Claude Muller*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 127-135.
- Jespersen, O. (1969 [1937]). *Analytic syntax*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Koehn, P. (2005). Europarl: A parallel corpus for statistical machine translation. *Conference Proceedings: the tenth Machine Translation Summit*, Phuket, 79-86.
- Korzen, I. (2000). Reference og andre sproglige relationer, i G. Skytte & I. Korzen, *Italiensk-dansk sprogbrug i komparativt perspektiv. Reference, connexion og diskursmarkering*, København: Samfundslitteratur, 161-619.
- Korzen, I. (2006). On Demonstrative Determiners in Anaphoric Noun Phrases, i H. Nølke, et al. (red.), *Grammatica. Festschrift in honour of Michael Herslund*, Bern: Peter Lang, 261-277.
- Korzen I. (Udk.). Cleft Sentences. Italian-Danish in Contrast, i A.-M. De Cesare (red.), *Frequency, forms and functions of Cleft Constructions in Romance and Germanic*, Berlin & New York: De Gruyter.

- Lambrech, K. (2001). A framework for the analysis of cleft constructions, *Linguistics* 39 (3), 463-516.
- Mikkelsen, K. (1975 [1911]). *Dansk ordføjningslære med sproghistoriske tillæg*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Nølke, H. (1984). Clefting in Danish? i F. Sørensen & L. Heltoft (red.) *Topics in Danish Syntax. Nydanske studier & almen kommunikation, NyS* 14, 72-111.
- Prince, E.F. (1978). A Comparison of WH-Clefts and IT-Clefts in Discourse. *Language* 54 (4), 883-906.
- Rehling, E. (1932). *Det danske Sprog Fremstilling for Lærere og Seminarier*. København: J.H. Schultz.
- Roggia, C.E. (2009). *Le frasi scisse in italiano. Struttura informativa e funzioni discorsive*. Genève: Slatkine.
- Taglicht, J. (1984). *Message and emphasis. On focus and scope in English*. London & New York: Longman.
- Togeby, O. (2009). Ordkløveri? Om sætningskløvning på dansk, i R. Therkelsen & E.S. Jensen (red.), *Dramatikken i grammatikken*, Roskilde: Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet, 439-455.
- Wiwel, H.G. (1901). *Synspunkter for dansk sproglære*. København: Det Nordiske Forlag.

Supinum versus perfektum participium i dansk

Indholdsdifferentiering, mulige bøjningsvalg og
andenordensnul

Peter Juul Nielsen

1. Indledning¹

I det danske verbalsystem må man skelne mellem to nært beslægtede infinitte former dannet ud fra det morfologiske element *-(e)t*, supinum og perfektum participium. Supinum bruges i forskellige verbale funktioner, fx i retrospektive tempora: *han har **stegt** en pølse*, mens perfektum participium har adjektivisk funktion, fx som attribut i et nominalled: *en **stegt** pølse*. Som de to eksempler viser, er der ikke altid nogen forskel i den udtryksmæssige realisering af de to former, men det er en pointe i denne artikel at man både kan og bør skelne mellem supinum og participium.² Der er systematisk forskel mellem formerne på basis af indhold såvel som udtryk. Beskrivelsen af den udtryksmæssige forskel og udviklingen af begrebsapparatet hertil er centrale punkter i artiklen. Mere overordnet og principielt er det formålet med artiklen at fremlægge en analyse af en tegnopposition ud fra det Hjelmslevske princip at sprogtegn etableres i kraft af relationen mellem to korrelationer (emiske oppositioner): den systematiske sammenhæng mellem en forskelsrelation på udtryksplanet og en forskelsrelation på indholdsplanet (Hjelmslev 1993: 59). Supinum og participium adskiller sig fra hinanden med hensyn til de videre

-
- 1 Denne artikel er en forkortet og let omskrevet dansk udgave af behandlingen af supinum og perfektum participium samt andenordensnullet i Nielsen (2013). For den fulde analyse og yderligere teoretisk diskussion henvises der hertil.
 - 2 Ikke alle grammatikere og grammatikere skelner mellem supinum og perfektum participium (jf. Becker-Christensen 2001; Christensen & Christensen 2005: 109-111), men jeg tilslutter mig sondringen hos Diderichsen (1976: 67-69) og Hansen & Heltoft (2011: 205, 668-670) som efter svensk forbillede (jf. Telemann et al. 1999, II: 543, 551) skelner på basis af forskel i funktion og bøjningsforhold på en måde der er forenelig med analysen i denne artikel.

bøjningsmuligheder, og dette udgør en udtryksforskel der modsvares af en indholdsfor- skel hvorved supinum og participium kan betegnes som to forskellige morfologiske tegn. Denne beskrivelse kræver at man inddrager såvel fravær som tilstedeværelse af et bøjningsvalg, her kaldet henholdsvis andenordensnul og andenordensmorfem, som mulige tegnudtryk.

I afsnit 2 og 3 præsenteres de to infinitters form og funktion, og i afsnit 4 beskrives deres semantiske bidrag til de konstruktioner de optræder i. I afsnit 5 behandles +/- paradigmevalg som udtryksopposition, og den teoretiske distinktion mellem nuller af forskellig orden og begreberne andenordensnul og andenordensmorfem præsenteres. Herefter kan så oppositionen i indhold og udtryk mellem supinum og participium beskrives i afsnit 6, og artiklen slutter af med en kort kommentar angående elementet *-t* i afsnit 7.

2. Supinums form og funktion

2.1. Supinums form

Supinum dannes ved tilføjelse af *-et* eller *-t* til verbalstammen (1).³ Endelsen benævnes i det følgende blot *-t*.

- (1) mal-et, bund-et, råb-t, skud-t

Supinum har ingen yderligere bøjning, i modsætning til perfektum participium (se afsnit 3.1). Det bemærkes at supinum ikke har diatesebøjning som man finder det i den svenske supinum (*ät-it-Ø* 'spis'-SUP-AKT vs. *ät-it-s* 'spis'-SUP-PASS, jf. Telemann et al. 1999, II: 552). Fraværet af diatesebøjning for supinum (og for perfektum participium) tages op igen i afsnit 7.

2.2. Supinums funktion

Supinum har forskellige verbale funktioner. Den optræder i perfektumkonstruktioner (retrospektive tempora) hvor den kombineres med et af hjælpeverberne *have* og *være* ((2) og (3)), og i perifrastisk passivkonstruktion hvor den kombineres med et af hjælpeverberne *blive* og *være* ((4) og (5)).

3 En del stærke verber danner supinum med *-en* (fx *bleven*) i jyskpræget talesprog (jf. Jensen & Macgaard 2012).

- (2) Lis har stegt pølserne
- (3) John er faldet
- (4) pølserne blev stegt (af slagteren)
- (5) huset er ejet af kommunen

Supinum indgår også i tre konstruktioner med semihjælpeverbet *få*. Den første af de tre er telisk *få*-konstruktion (Hansen & Heltoft 2011: 718-721) hvor et agentivt subjekts handlen fører til en ny tilstand (6). Den anden er interessentkonstruktionen (Hansen & Heltoft 2011: 1344-1347) hvor en agent, der ikke er subjektsreferenten (fakultativt udtrykt med *af* + NP), udfører en aktivitet eller handling som subjektsreferenten står i et interessentforhold til (typisk som den i hvis favør agenten handler) (7). Den tredje konstruktion er *få*-passiv (Hansen & Heltoft 2011: 1289, 1326-1329) hvor et indirekte objekt til et trivalent verbum opskrives til subjekt (8).

- (6) Lis fik tænkt sig om
- (7) Bo får slået græsset af naboens datter
- (8) De fik fortalt en historie af den gamle søulk

Da *få* stiller krav til sit subjekt (i telisk konstruktion kræves fx et agentivt, normalt humant, subjekt) kan det ikke betragtes som et ægte hjælpeverbum (jf. Hansen & Heltoft 2011: 236), og de tre konstruktioner med *få* har dermed en leksikalsk komponent (*fås* styring af subjektet) som ikke ses ved kombination af supinum med de ægte hjælpeverber *have* og *få*, jf. afsnit 4.2.1.

Endelig benyttes supinum i to konstruktioner uden hjælpeverbum som del af et komplekst prædikat, såkaldt objekt med supinum (9) og subjekt med supinum (10) (Hansen & Heltoft 2011: 925-930).

- (9) ministeren krævede dem fyret
- (10) kongen formodes dræbt

3. Perfektum participiums form og funktion

3.1. Perfektum participiums form

Perfektum participium – herefter blot participium – dannes lige som supinum ved tilføjelse af *-t*-elementet til verbalstammen, men derudover udgøres den

morfologiske struktur for participiet af valg i paradigmerne numerus og bestemthed således at fx *stegte* kan tolkes som verbalstamme + *-t*-elementet + pluralis (*-e*) + ubestemt form (\emptyset) som i (11).⁴

(11) nogle stegte pølser

Udtrykssiden for begge disse paradigmer er oppositionen \emptyset vs. *-e* som udtrykker hhv. singularis vs. pluralis og ubestemt vs. bestemt form. Det giver strukturelt set kombinatorikken vist i figur 1.⁵

		Bestemthed	
		Ubestemt	Bestemt
Numerus	Singularis	t + \emptyset + \emptyset	t + \emptyset + e
	Pluralis	t + e + \emptyset	t + e + e

Figur 1: Dannelse af perfektum participium med *-t-* + valg af numerus og bestemthed

En vigtig fonotaktisk og grafotaktisk regel spiller ind på den realiserede participiumsform. Bøjningen i numerus og bestemthed er underlagt den generelle reduktionsregel *-e + -e > -e* (jf. Hansen & Heltoft 2011: 627), hvorved bestemt form pluralis *steg-t-e-e* realiseres som *stegte*. Da man ikke kan skelne mellem rækkefølgen af et *-e* og et \emptyset , er der kun to realiserede former: en form der ender på *-t* (eller *-et*) som udtrykker ubestemt singularis: *stegt*, og en form der ender på *-te* (eller *-ede*) som udtrykker ubestemt pluralis eller en af de to bestemte former: *stegte*. Strukturelt er der dog tale om fire former idet begge modsætninger (numerus- og bestemthedsmodsatningen) kan påvises.⁶ Det bemærkes at participiet i ubestemt singularis er identisk med supinumformen i det realiserede udtryk, se videre i afsnit 6.3.

4 En række stærke verber har en særlig participialform med genusforskel i ubestemt singularis: *en ankommen bus* vs. *et ankommet tog* (jf. Hansen & Heltoft 2011: 670-672). Det særlige system for stærkt dannet participium påvirker ikke det almene produktive system og analysen heraf, og det vil grundet pladshensyn ikke blive behandlet her.

5 Varianten *-et* ændres til *-ed-* før *-e*, hvorved *mal-et-e- \emptyset* bliver til *malede*.

6 Numerusmodsatningen kan påvises i parret *en stegt pølse* vs. *nogle stegte pølser*, bestemthedsmodsatningen i *en stegt pølse* vs. *den stegte pølse*.

3.2. *Perfektum participiums funktion*

Participiet har overalt adjektivisk funktion og optræder som adjektivisk attribut i nominalled ((12) og (13)) og som adjektivisk prædikat ((14) og (15)).⁷

- (12) en stegt pølse
- (13) det malede værelse
- (14) jakkerne er slidte
- (15) glasset er slebet

Nominalledets kategoribetegner (*pølse* i (12), *værelse* i (13)) og subjektet i prædikativkonstruktionen (*jakkerne* i (14), *glasset* i (15)) betegnes samlet som ‘det modificerede nominal’.

4. Den semantiske differentiering i supinum vs. participium

En analyse af supinums og participiums funktioner i forskellige syntaktiske kontekster viser en systematisk semantisk differentiering mellem de to former. I dette afsnit beskrives to forskellige aspekter af semantisk forskel: funktionel differentiering og forskel i argumenttilskrivning.

4.1. *Funktionel differentiering*

Som beskrevet i afsnit 2.2 og 3.2 har supinum verbal funktion, mens participium har adjektivisk funktion. Dette er en funktionel differentiering i den forstand at de to infinitte former fungerer som to forskellige bidrag til de syntagmer de indgår i. Harder definerer et sprogligt elements betydning som “...its potential contribution to the communicative function of utterances of which it forms part” (Harder 1996: 101), og det morfologiske valg af supinumform eller participiumform kan beskrives som et valg mellem forskellige bidrag til syntagmets interne semantiske struktur. Supinum og participium er strukturelle instrukser der regulerer den interne funktionelle opbygning af helheder hvori de to verbalformer spiller sammen med andre elementer (jf. Nielsen 2013: 26-27; Harder 1996: 214-223). Supinum og participium instru-

7 Helt i overensstemmelse med adjektivfunktionen har participium ikke bestemthedsbøjning i prædikativfunktion, men kun numerusbøjning, jf. den ugrammatiske form i **hatten er slidte* (*slid-t-O-e*, singularis + bestemt form). Det svarer helt til fraværet af bestemthedsbøjning af (andre) adjektiver i prædikativfunktion, jf. **hatten er sorte*.

erer på to forskellige måder modtageren i hvordan verbalstammens indhold skal integreres i den semantiske struktur: som bidrag til prædikatsdannelse (supinum) eller som en nominal modifikation (participium).⁸

4.1.1. Indeksikalitetsforskel

Strukturelle instrukser kan karakteriseres ud fra deres indeksering af de kontekster de instruerer om samarbejde med, og den ovenfor beskrevne funktionelle differentiering indebærer en indeksikalitetsforskel (jf. Anttila 1975; Nielsen 2013: 35-61, 192). Supinum er indeks for et sæt af verbale kontekster; verbalformen peger på sættet {perfektumkonstruktion; passivkonstruktion; *få*-konstruktion; objekt/subjekt med supinum} og er en instruks om verbalstammens bidrag til noget i sættet.

Participium er indeks for et sæt af nominalmodificerende kontekster; denne form peger på sættet {nominalledskonstruktion; prædikativkonstruktion} og er en instruks om verbalstammens bidrag til noget i dette sæt.

4.2. Argumenttilskrivning

De to former er dannet ud fra verbalstammer med en bestemt valens og altså bestemte tilhørende argumentroller. Når supinum og participium indgår i deres forskellige syntagmatiske helheder, foregår der en argumenttilskrivning, altså en fastlæggelse af hvordan størrelser i konteksten udfylder rollerne indholds-subjekt og indholdsobjekt for verbet (infinitternes *orientering*, jf. Bech 1983: 31-42). Denne argumenttilskrivning følger to forskellige principper, og der er dermed forskel på supinum og participium med hensyn til den semantiske konfigurerings inden for det man kan kalde de to infinitters diatese.

4.2.1. Argumenttilskrivning til supinum

Supinums argumenttilskrivning er primært bestemt af dets hjælpeverbum – eller semihjælpeverbum og videre konstruktion – sekundært af verbalstammen i supinumform. Ved kombination med *have* i perfektumkonstruktion er sætningens udtrykssubjekt altid supinums indholdssubjekt ((16) og (17)).

8 Participium kan optræde som adjektivisk prædikativ og kan derved indgå i kompleks prædikatsdannelse (jf. Hansen & Heltoft 2011: 869-881). Mens supinum er specifikt designet til prædikatsdannelse, er brugen af participium til prædikatsdannelse dog sekundær. Participium er en verbalstamme der er "gjort til et adjektiv" der så i anden omgang kan fungere som adjektivisk materiale i prædikativkonstruktion.

- (16) Bo har spist kagen
 (17) Lis har gået omkring i Køge

Ved kombination med *blive* i perifrastisk passiv er udtrykssubjektet supinums indholdsobjekt (mens indholdssubjektet er fakultativt udtrykt med *af* + NP; udtrykssubjektet er enten semantisk direkte objekt (18) eller indirekte objekt (19) for supinumformen.⁹

- (18) kagen blev spist af Bo
 (19) Bo blev lovet en pølse af Lis

I konstruktionerne med *få* er argumenttilskrivningen mere kompliceret. Udtrykssubjektets argumentstatus i forhold til supinum fastlægges af den specifikke *få*-konstruktion. I telisk *få*-konstruktion er udtrykssubjektet altid indholdssubjekt ((20) og (21)), mens udtrykssubjektet i interessentkonstruktionen altid har rollen 'interessent', og indholdssubjektet udtrykkes fakultativt af *af* + NP ((22) og (23)).

- (20) Lis fik hvilet ud
 (21) Bo fik slået græsset
 (22) Bo fik slået græsset (af Lis)
 (23) De får rettet opgaverne (af læreren)

Som det fremgår af (21) og (22), kan det være overladt til tolkning ud fra konteksten at afgøre om der er tale om telisk konstruktion eller interessentkonstruktion, med mindre der er et agentivled (*af* + NP) som entydiggør konstruktionen som en interessentkonstruktion. I *få*-passiv er udtrykssubjektet altid opskrevet indirekte objekt, og indholdssubjektet udtrykkes fakultativt af *af* + NP (24).

- (24) han fik tildelt forældremyndigheden af Byretten

I *få*-konstruktionerne er det samspillet mellem semihjælpeverbet *få* og den syntaktiske konstruktion der bestemmer argumenttilskrivningen. De speci-

9 I *der/her*-passiv hvor der ikke er et nominal med status som udtrykssubjekt, fx *der bliver snydt*, realiseres dette forhold mellem udtryks- og indholdsled ikke, men det påvirker ikke reglen om at et nominalt udtrykssubjekt, hvis der er et, altid er indholdsobjekt.

fikke konstruktioner stiller krav til hvilke verbalstammer der kan indgå, idet stammerne skal være kompatible mht. antallet og arten af valensroller. Telisk konstruktion og interessentkonstruktion kræver stammer der er, eller i hvert fald kan tolkes som, agentive (deres indholdssubjekt skal være agentivt), mens *få*-passiv kræver et trivalent overgangsverbum. Dermed adskiller kombination af supinum med *få* sig fra kombination med *have* og *blive* der, som ægte hjælpeverber, ikke stiller subjektsskrav. Hvad angår argumenttilskrivning adskiller kombination med *få* sig også fra kombination med *være*.

Argumenttilskrivningen ved kombination med *være* bestemmes alene af verbalstammens kodning af transitivitet og +/- overgang.¹⁰ Ved overgangsverber gælder det at udtrykssubjektet ved transitive stammer er indholdsobjekt for supinum (25), mens det ved intransitive stammer er indholdssubjekt (26).¹¹

(25) pølsen er stegt

(26) han er faldet

Ved ikke-overgangsverber kan *være* kun kombinere med supinum af transitive stammer,¹² og her er udtrykssubjektet indholdsobjekt for supinum (27).

(27) sagen er drøftet

Endelig kan *være* kombinere med supinum af såkaldt ergative, transitivitetsneutrale verber, fx *vælte*, *brænde* og *knække*. Her må udtrykssubjektets rolle i forhold til supinum beskrives overordnet som inagentiv (28).

(28) træet er væltet

Der er to mulige tolkninger af rollen inagentiv. Enten tolkes udtrykssubjektet som indholdssubjekt i en intransitiv perfektumkonstruktion (svarende til subjektets rolle i den simple konstruktion *træet væltede*), eller også tolkes det som indholdsobjekt i en transitiv *være*-passiv (svarende til objektets rolle i *stormen væltede træet*).

10 Ligesom *have* og *blive* stiller *være* som ægte hjælpeverbum ikke krav til subjektets beskaffenhed.

11 Ved trivalente stammer er udtrykssubjektet semantisk direkte objekt eller indirekte objekt for supinum alt efter hvilket objekt der er opskrevet: *prisen er tildelt Finland af en enig komite*, *Finland er tildelt prisen af en enig komite*.

12 Det er således ikke muligt at sige fx **jeg er sovet*.

Argumenttilskrivning til supinum i konstruktioner uden hjælpeverbum er, kort sagt, identisk med argumenttilskrivning ved *være*. Eksempelvis i konstruktionen subjekt med supinum af et intransitivt overgangsverbum som i (29) er udtryks-subjektet (*manden*) indholdssubjekt i forhold til supinum (*faldet*).

(29) manden menes faldet i vandet

Hjælpeverbet spiller altså en afgørende rolle for argumenttilskrivningen ved supinum, og det kan anses som en del af supinums kodning at denne ikke-diatesebøjede form får sin specifikation af indholdssubjekt og -objekt eksternt fastlagt af den syntaktiske kontekst. I tilfælde af at hjælpeverbet er *være*, eller der ikke er et hjælpeverbum, overlades det til verbalstammen at bestemme; i alle andre tilfælde er det hjælpeverbet (*have* eller *blive*), eller semihjælpeverbum + syntaktisk konstruktion (*få*-konstruktioner), der bestemmer supinums argumenttilskrivning.

4.2.2. Argumenttilskrivning til *perfektum participium*

Participiets argumenttilskrivning bestemmes af verbalstammen efter samme mønster som for supinum i konstruktion med *være*, og det vil altså sige at det altid er verbalstammen der bestemmer, hvorved specifikationen kan beskrives som intern i modsætning til supinums eksterne fastlæggelse af argumentroller. I beskrivelsen her anvendes betegnelsen ‘modificeret nominal’ (jf. afsnit 3.2) for den størrelse der specificeres som indholdssubjekt eller -objekt.

For overgangsverber gælder det at transitive stammer gør det modificerede nominal til indholdsobjekt (30), mens intransitive stammer gør det til indholdssubjekt (31).

(30) en stegt pølse

(31) en ophørt aftale

For ikke-overgangsverber gælder det at transitive stammer gør det modificerede nominal til indholdsobjekt (32), mens det ikke er muligt at danne participium af intransitive stammer (33).

(32) en drøftet sag

(33) *den grædte pige

For de ergative transitivitsneutrale verber har det modificerede nominal rollen inagentiv som kan tolkes som enten intransitivt subjekt eller transitivt objekt (34).

(34) det væltede træ

4.2.3. *Opsummering af forskel i argumenttilskrivning*

Både supinum og participium lader argumenttilskrivningen være underspecificeret og peger på elementer i konteksten der kan fastlægge diatesen. For supinum er den afgørende faktor den syntaktiske kontekst, særligt hjælpeverbene, og begge de to orienteringer 'udtrykssubjekt = indholdssubjekt' og 'udtrykssubjekt = indholdsobjekt' er mulige for enhver supinumform uanset verbalstammen. *Have* og *blive* samt *få*-konstruktionerne har total kontrol over supinums argumenttilskrivning, mens *være* og de hjælpeverbumbsløse konstruktioner "sender afgørelsen videre" til verbalstammen – men det er netop disse syntaktiske kontekster der bestemmer at stammen må afgøre sagen. For participium er den afgørende faktor verbalformens "indre kodning", nemlig verbalstammen; participium kan kun have den orientering som stammen tillader, og det er ikke muligt for den syntaktiske kontekst at påvirke stammekodningens determination af argumenttilskrivning. Supinum og participium koder således to forskellige strukturelle vilkår for argumenttilskrivning: Supinum er kodet for *ekstern bestemmelse*, evt. med inddragelse af verbalstammens semantik, mens participium er kodet for *intern bestemmelse* – argumenttilskrivningen "holdes inden for" den morfologiske struktur.

5. Udtryksdifferentiering og fravær på forskellige niveauer

5.1. +/- *paradigmevalg*

Indholdsforskellen mellem de to former kan nu sammenholdes med udtryksforskellen. Den formelle forskel mellem supinum og participium er den at supinum ikke bøjes, mens participium bøjes i numerus og bestemthed. Supinum vs. participium er dermed karakteriseret ved fravær vs. tilstedeværelse af valg i paradigmerne numerus og bestemthed. Denne forskel i den morfologiske strukturs udtryk modsvares af den beskrevne indholdsforskelle, men ligner ikke et almindeligt morfologisk udtrykssystem. For at kunne beskrive denne forskel som en paradigmatiske udtryksopposition i relation til en indholdsopposition, må man have en teori om fravær på forskellige niveauer.

5.2. *Fravær på forskellige niveauer: andenordensnul*

Nulbegrebet er en omdiskuteret størrelse der bruges på flere forskellige mere eller mindre fornuftige måder. Inden for en tegnbaseret sprogteori kan nultegnet defineres som 'betydningsbærende fravær' (jf. Mel'čuk 2006: 469-516). Nultegnet er altså en tegnfunktion hvor et indholdselement er associeret med et fravær af et udtrykselement. Fraværet af et udtrykselement skal forstås sådan at 'ingenting' må stå i modsætning til et bestemt muligt udtryk med et bestemt tilhørende indhold, og der kan stilles en række krav til hvornår disse betingelser er opfyldt (Nielsen 2013: 144-154; Mel'čuk 2006: 470-471). I dette afsnit præsenteres en analyse af forskellige niveauer for betydningsbærende fravær. Udgangspunktet er forskellen mellem morfemisk og allomorfisk nul, og niveauforskellen mellem disse benyttes dernæst som ramme for beskrivelsen af forskellen mellem morfemisk og **supermorfemisk** nul.

5.2.1. *Morfemisk vs. allomorfisk nul*

Et morfemisk nul er et udtryksfravær som det eneste mulige udtryk for et givent morfologisk tegn. Som udtryksmiddel er dette nul dermed fraværet af et eller flere kontrasterende tegns positive udtryk. Et eksempel på et morfemisk nul er udtrykket for singularis i spansk, nemlig fraværet af det positive udtryk for pluralis, *-s*: *libro*-Ø 'bog' vs. *libro-s* 'bøger'.

Et allomorfisk nul er et udtryksfravær som er et blandt flere mulige morfologiske tegnudtryk (allomorfer). Der er altså tale om fravær af et eller flere alternative positive udtryk for det samme indhold. Et eksempel på et allomorfisk nul er nulallomorfen for pluralis genitiv i tjekkisk over for de positive tegnudtryk, fx *-ů*: *slov*-Ø 'ord-PL.GEN' vs. *hrad-ů* 'slot- PL.GEN'.

Forholdet mellem disse to slags nul som tegnudtryk kan beskrives sådan at morfemisk nul er et niveau højere end allomorfisk nul; morfemisk nul er "over grænsen" for emisk værdi i det morfologiske system, mens allomorfisk nul er under grænsen og befinder sig på det etiske niveau som en udtryksvariant.

5.2.2. *Morfemisk vs. supermorfemisk nul*

Der kan ud fra beskrivelsen af niveauforskellen mellem allomorfisk og morfemisk nul beskrives en lignende niveauforskel mellem det morfemiske nul og et nul et niveau højere oppe som man således kan kalde for et supermorfemisk nul. Et morfemisk nul kan beskrives som det ene udtryksmedlem i en tegnoposition defineret gennem en relation mellem (a) en indholdsdifferentiering

og (b) fravær vs. tilstedeværelse af **et morfemudtryk**. Det spanske eksempel ovenfor illustrerer dette igen. Indholdsdifferentieringen mellem singularis og pluralis modsvarer af udtryksdifferentieringen mellem fravær og tilstedeværelse af morfemudtrykket *-s*.

Et supermorfemisk nul kan beskrives som det ene udtryksmedlem i en tegnposition defineret gennem en relation mellem (a) en indholdsdifferentiering og (b) fravær vs. tilstedeværelse af **et valg i et sæt af morfemer** med hver deres udtryk og indhold. Som allerede antydnet og videre udfoldet i afsnit 6.2 nedenfor, er supinum vs. participium baseret på denne forskel.

Morfemisk nul fungerer som tegnudtryk inden for et “normalt” paradigme bestående af – i denne henseende – simple tegn, såsom singularis og pluralis i spansk. Supermorfemisk nul fungerer som tegnudtryk ved at være fravær af et “normalt” paradigme; nullet er defineret i opposition til artikulationen af dette paradigme. Supermorfemisk nul er således et niveau højere end morfemisk nul, hvilket også ses i det forhold at et morfemisk nul kan være medlem af det paradigme som det supermorfemiske nul er defineret som modsætningen til, et forhold som gør sig gældende i modsætningen supinum vs. participium.

5.2.3. *Et system af nuller af forskellig orden*

Niveauforskellene mellem de forskellige nuller – supermorfemisk nul over morfemisk nul over allomorfsk nul – kan integreres i et system af nuller af forskellig orden.

Et allomorfsk nul er et **nulteordensnul**, symboliseret med \emptyset^0 . Fraværet af et positivt udtrykselement er en variant, et allo-udtryk, for et indhold. Dette indhold kan siges at indgå tegnrelation med hele sættet af allomorfer. Det allomorfske nul beskrives som et nul af nulte orden fordi det befinder sig “under tegnniveau”, dvs. på den etiske side af grænsen mellem etisk og emisk.

Et morfemisk nul er et **førsteordensnul**, symboliseret med \emptyset^1 . Fraværet af et positivt udtryk er det strukturelle, emiske, udtryk for et indhold. Indholdet indgår tegnrelation med netop dette fravær. Her er der tale om et nul af første orden da vi har krydset grænsen til det emiske og er oppe på tegnniveau.

Et supermorfemisk nul er et **andenordensnul**, symboliseret med \emptyset^{II} . Fravær af (et valg i) et paradigme fungerer som udtryk for et indhold, og dette

indhold indgår tegnrelation med fraværet af paradigmeartikulationen. Vi er her et niveau højere oppe og kan dermed betragte det betydningsbærende fravær som et nul af anden orden. Indholdet A forbundet med et \emptyset^{II} står i opposition til indholdet B forbundet med den paradigmeartikulation som \emptyset^{II} står i opposition til. Dermed er tilstedeværelsen af (et valg i) paradigmet i sig selv udtryk for indholdet B som kontrasterer med \emptyset^{II} 's indhold A. Som den positivt udtrykte pendant til \emptyset^{II} betegnes tilstedeværelsen af (et valg i) paradigmet – paradigmeartikulationen – som et **andenordensmorfem**, symboliseret med M^{II} .

Det må bemærkes at modsætningen \emptyset^{II} vs. M^{II} og muligheden for et paradigme med M^{II} -funktion der indeholder et \emptyset^{I} , betyder at der på tværs af de strukturelle modsætningsniveauer kan forekomme opposition mellem \emptyset^{II} og \emptyset^{I} , nemlig når et \emptyset^{I} udgør artikulationen af det paradigme der kontrasterer med et \emptyset^{II} . Denne nul-vs.-nul-situation, som kan betragtes som en form for synkretisme, gør sig gældende i oppositionen supinum vs. participium, se afsnit 6.3.

6. Sammenholdelse af indholdsforskel og udtryksforskel i tegnoppositionen

Det er nu muligt at sammenholde den semantiske differentiering mellem supinum og participium med differentieringen af de to infinitters udtryk, og dermed etablere den hjelmslevske relation mellem indholdsforskel og udtryksforskel.

6.1. Indholdsdistinktion

Den semantiske differentiering kan rekapituleres således. For det første er der den funktionelle differentiering med indeksikalske følger beskrevet i afsnit 4.1. Supinum har verbal funktion ledsaget af indeksering af verbale kontekster, mens participium har adjektivisk funktion ledsaget af indeksering af nominal-modificerende kontekster. For det andet er der forskellen i argumenttilskrivning beskrevet i afsnit 4.2. Supinum er kodet for en ekstern bestemmelse af argumenttilskrivning, primært gennem valget af hjælpeverbum, mens participium er kodet for en intern bestemmelse af argumenttilskrivning, nemlig alene på basis af verbalstammen.

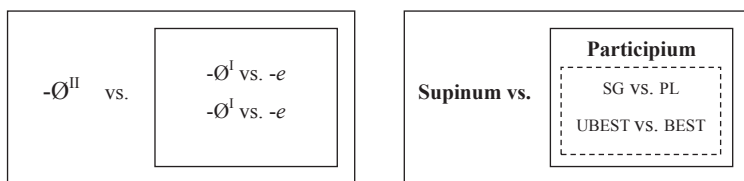
6.2. Udtryksdistinktion

Supinum udtrykkes ved at *-t*-elementet *ikke* kombineres med valg af numerus og valg af bestemthed, dvs. fravær af (valg i) de to paradigmer. Det distinktive udtryk for supinum i modsætning til participium er således fravær af paradigmeartikulation, altså et andenordensnul, \emptyset^{II} .

Participium udtrykkes ved at *-t*-elementet kombineres med valg af numerus og valg af bestemthed. Det distinktive udtryk for participium er altså paradigmeartikulation, et andenordensmorfem, M^{II} . Participiets M^{II} realiseres af morfemerne der indgår i de to artikulerede paradigmer; begge paradigmer udtrykkes af førsteordensnul vs. positivt udtryk: \emptyset^{I} vs. *-e*. Dermed er \emptyset^{I} på en gang morfemisk udtryk for singularis og/eller ubestemt og udtryksvariant for participiums udtryk, M^{II} , ligesom *-e* har \emptyset^{I} dobbeltfunktion dels som morfemisk udtryk, dels som realisering af det morfologiske udtryk for participium.

6.3. Den paradigmatiske tegnopposition

Relationen mellem indholds- og udtryksforskellen kan nu beskrives som en paradigmatiske tegnopposition. Et valg i tegnoppositionen er et valg mellem på den ene side udtrykket \emptyset^{II} og indholdet supinum (nærmere defineret ved de semantiske specifikationer beskrevet i afsnit 4) og på den anden side udtrykket M^{II} og indholdet participium (jf. igen afsnit 4). Oppositionen i udtryk og indhold er illustreret i figur 2.

Figur 2: Udtryks- og indholdssiden i oppositionen supinum vs. participium

Den fuldt udfoldede morfologiske modsætning mellem de to infinitte verbalformer kan eksemplificeres med verbalstammen *spis-*, jf. figur 3 som viser den strukturelle opbygning af formernes endelser med første- og andenordensnuller og *-e*'er samt de to forskellige realiserede former *spist* og *spiste*.

Supinum	Perfektum participium	
<i>spist</i> (-t-Ø ^{II})	<i>spist</i> (-t-Ø ^I -Ø ^I)	<i>spiste</i> (-t-e-Ø ^I)
	<i>spiste</i> (-t-Ø ^I -e)	<i>spiste</i> (-t-e-e)

Figur 3: Morfologisk struktur i supinum og participium af stammen *spis-*

Som det fremgår af figur 3, kan artikulationen af participiums M^{II} betyde valg af to gange Ø^I, nemlig i ubestemt singularis, og i dette tilfælde opstår der således synkretisme mellem supinum og participium på grund af realiseringen af den strukturelle opposition som Ø^{II} vs. Ø^I (x 2).

7. Afslutning: Hvad laver så -t?

Etableringen af indholds- og udtryksforskellen mellem supinum og participium efterlader og tydeliggør et resterende spørgsmål: Hvilken rolle har *-t*-elementet som indgår i udtryksstrukturen for både supinum og participium? Det er ikke som sådan supinummærke, det er Ø^{II}: fraværet af participiums numerus- og bestemthedsbøjning. Det er heller ikke participiummærke, det er M^{II}: valgene af numerus (Ø^I vs. *-e*) og bestemthed (Ø^I vs. *-e*). I den samlede analyse af infinitivsystemet – som ikke kan udfoldes her – må elementet *-t* beskrives som det der samler supinum og participium i opposition til infinitiv. Udtrykket for oppositionen infinitiv vs. non-infinitiv (supinum/participium) er dermed *-e* vs. *-t*. Hvad angår indholdet i denne opposition, forekommer det lovende at antage at oppositionen drejer sig om diatesesystemet. Diatesekategorien er et gennemgående træk i dansk grammatik, og alle finite verbalformer bøjes i diatese (bortset fra imperativ af den grund at det indbyggede 2. personsubjekt skal være agentivt – og dermed ikke-passivt – i overensstemmelse med imperativens illokutionære værdi som direktiv). I infinitivsystemet har infinitiv “sin egen diatese”: *steg-e-Ø* vs. *steg-e-s*, mens supinum og participium ikke har nogen morfologisk bøjning i aktiv og passiv.¹³ Participiums diateseforhold klares af verbalstammen, mens supinum afhænger af den syntaktiske kontekst for at få specificeret den diatese som den selv “mangler” (jf. afsnit 4.2.),

13 Samtids infinit og participium (præsens participium) er heller ikke diatesebøjet, men dels kan der argumenteres for at denne form ikke er en ægte verbal form, idet den kun har prædikativ og ikke egentlig verbal funktion (jf. Hansen & Heltoft 2011: 207, 673), dels er det modificerede nominal (fx *mand i den løbende mand*) altid indholdssubjekt, så diatesen er givet på forhånd.

i modsætning til svensk hvor supinum har sin egen diatesebøjning (jf. afsnit 2.1 og se desuden Nielsen (2012)). Der går altså en påfaldende skillelinje i det danske infinitivsystem mellem diatesebøjet og ikke-diatesebøjet. Elementet *-t*'s rolle i det samlede verbalsystem er dog en kompliceret sag som nok kræver videre udforskning, og som i forhold til denne artikel er en anden historie.

Henvisninger

- Anttila, R. (1975). *The Indexical Element in Morphology*. Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, Vorträge 12. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck.
- Bech, G. (1983). *Studien über das deutsche Verbum infinitum*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Becker-Christensen, C. (2001). Den grædte pige og lignende historier. Om perfektum participium efter *blive* og *være* og som adled, i P. Jarvad et al. (red.) *Sproglige åbninger. Festskrift til Erik Hansen 18. september 2001*, København: Hans Reitzels Forlag, 119-139.
- Christensen, R.Z. & L. Christensen (2005). *Dansk Grammatik*. Odense: Syd-dansk Universitetsforlag.
- Diderichsen, P. (1976). *Elementær Dansk Grammatik* (3. udg.). København: Gyldendal.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Harder, P. (1996). *Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Hjelmslev, L. (1993). *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse*. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague Vol. XXV. København: The Linguistic Circle of Copenhagen.
- Jensen, T.J. & M. Maegaard (2012). Past participles of strong verbs in Jutland Danish. A real-time study of regionalization and standardization, *Nordic Journal of Linguistics* 35.2, 169-195.
- Mel'čuk, I. (2006). *Aspects of the Theory of Morphology*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Nielsen, P.J. (2012). Supinum i dansk og svensk, *Ny forskning i grammatik* 19, 181-197.
- Nielsen, P.J. (2013). *Morphology reconsidered. Theoretical issues and studies in nonfinite verb forms in Danish*. Ph.d.-afhandling. Roskilde: Roskilde Universitet.
- Telemann, U., S. Hellberg & E. Andersson (1999). *Svenska Akademiens grammatik*, bd. I-IV. Stockholm: Svenska Akademien.

Possessorens status inden for nominalgruppen

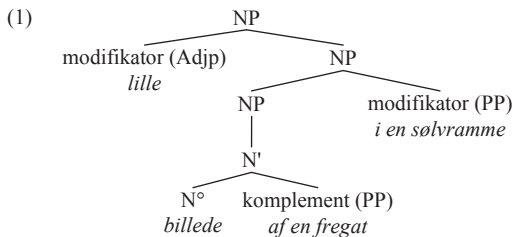
Sten Vikner

1. Nominalgruppen analyseret som en DP (og ikke som en NP)

I mange analyser, ikke bare Chomsky (1981: 154) og Radford (1988: 173-196), men også den analyse jeg gerne vil diskutere her, Jensen (2011, 2012), bliver konstituenten af typen [*et lille billede af en fregat i en søvramme*], [*nedrivningen af stationen*], [*Ebeltofts butikker*] og [*dem*] alle analyseret som nominalfraser/nominalsyntagmer (forkortet NP).

Jeg vil derimod antage at en NP aldrig indeholder et determinativ (fx en artikel eller et demonstrativ). Jeg følger således analysen hos Abney (1987) og Chomsky (1995: 246, (8a)), som går tilbage til Postal (1966), og som bliver anvendt på de skandinaviske sprog hos fx Hellan (1986), Delsing (1993, 1998) og Julien (2005). Med andre ord antager jeg at fx [*et lille billede af en fregat i en søvramme*] er bygget op omkring determinativpositionen, altså at den er en determinativfrase/et determinativsyntagme (forkortet DP), og at denne DP så igen indeholder en NP, i dette tilfælde [*lille billede af en fregat i en søvramme*].

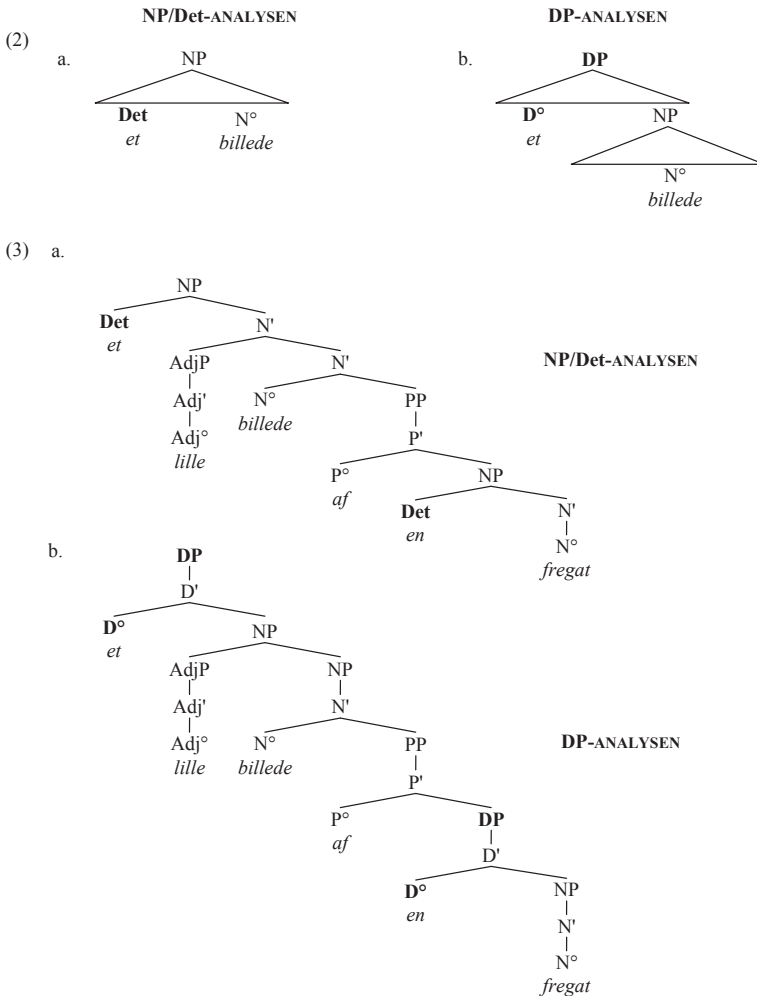
Den minimale NP består kun af kernen (N°), efterfulgt af dennes komplement. Modifikatorer (som fx en adjektivfrase, AdjP, eller en præpositionalfrase, PP) kan så være adjungeret på den venstre eller den højre side af NP:

Det betyder således at der i dette eksempel er tre NP'er der har *billede* som kerne, nemlig [*billede af en fregat*], [*billede af en fregat i en sølvramme*], og [*lille billede af en fregat i en sølvramme*].

Hvad så med determinativet (eller bestemmeren, som det hedder hos Hansen & Heltoft 2011: 102), som fx *de* i *de grønne stole*, *min* i *min bedste ven*, eller *et* i *et lille billede af en fregat i en sølvramme*? Dette determinativ er som sagt kernen (D°) i determinativfrasen/determinativsyntagmet (DP), hvilket så igen betyder at et typisk subjekt eller objekt i en sætning nu er en DP, og ikke en NP.

Jeg foreslår således at (2a)/(3a) erstattes med (2b)/(3b).

1.1 Forskellen mellem NP og DP

Et argument for at skelne mellem DP og NP er at NP'er og DP'er forekommer under forskellige omstændigheder, dvs. de har ikke den samme distribution. Det kan fx ses i de tilfælde hvor en NP forekommer, (4a) og (6a), men hvor den tilsvarende DP ikke kan forekomme, (4b) og (6b), eller i de tilfælde hvor en DP forekommer, (5b) og (7b), men hvor den tilsvarende NP ikke kan forekomme uden DP-niveauet, (5a) og (7a).

- (4) Da. a. [NP Stor dyreven] som han var, den lille Emil, lukkede han katten ud. NP
 b. * [DP En [NP stor dyreven]] som han var, den lille Emil, lukkede han katten ud. *DP
- (5) Da. a. * Ida kender [NP stor dyreven]. *NP
 b. Ida kender [DP en [NP stor dyreven]]. DP
- (6) En. a. [NP Nice man] though he is, my uncle can be a bit boring. NP
 b. * [DP A [NP nice man]] though he is, my uncle can be a bit boring. *DP
- (7) En. a. * I met [NP nice man]. *NP
 b. I met [DP a [NP nice man]]. DP

I en NP/Det-analyse ville den første konstituent i (4a) og (6a) kun være N'-konstituenten (N-bar-konstituenten), hvilket ville gøre dem til noget meget sjældent, nemlig kontekster hvor en X-bar konstituent er mulig, men hvor den tilsvarende XP umulig.

En anden forskel mellem DP og NP er den at en (engelsk) DP kan substitueres af et pronomen som *it* or *they/them*, hvorimod en engelsk NP kan substitueres af *one/ones*.

- (8) En. [DP These beautiful pictures of the palace] had been lost for a long time, but now
 [DP they] have turned up again.
- (9) En. These [NP beautiful pictures of the palace] are much less valuable than
 those [NP ones].
- (10) En. These beautiful [NP pictures of the palace] are much less valuable than
 those awful [NP ones] 1.

I NP/Det-analysen ville *one* substituere en N-bar konstituent.

1.2 Paralleller mellem pronominer og (andre) determinativer (D°)

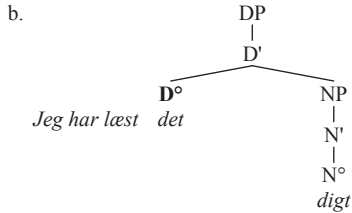
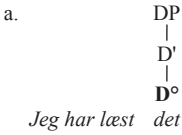
Et andet argument for at skelne mellem DP og NP er at man i DP-analysen kan analysere pronominer som et determinativ (dvs. som en D°), se (11).

(11) NP/Det-ANALYSEN

I NP/Det-analysen er pronominer N° , hvorimod determinativer er en helt anden kategori, Det, som af en eller anden grund ikke har et fraseniveau/syntagmeniveau, se (12).

(12) DP-ANALYSEN

I DP-analysen er både pronominer og (andre) determinativer kerner af typen D° . Analysen af pronominer som D° (uden en søsterkonstituent) passer bedre sammen med de mange elementer i mange forskellige sprog som forekommer både som pronominer og som determinativer (artikler/ demonstrativer, dvs. D° med en NP som søsterkonstituent), se (13).

- (13) a. Da. *det* og *det digt*
 b. En. *that* og *that poem*
 c. Ty. *das* og *das Gedicht*
 d. Fr. *le* og *le poème*

I (14) og (15) er der to lister over elementer der kan være kerner i en DP (dvs. D°). De inkluderer både pronominer (14) og determinativer (15). Forskellen er at pronominer (14) normalt ikke har et komplement (*jeg, man*), hvorimod determinativer (15) har et NP-komplement (*et digt*). Selvom de to lister ikke er identiske, er der påfaldende mange elementer der forekommer på begge

lister (opført med **fed** skrift), og det samme er tilfældet med tilsvarende lister for engelsk, tysk og fransk.

Pronominer: (12a)

(14) En. a.	Demonstrative pronominer	denne, dette, disse, den her, ...
b.	Personlige pronominer	<i>jeg/mig, du/dig, han/ham, hun/hende, den, det, vi/os, I/er, de/dem</i>
c.	Refleksive pronominer	<i>mig selv, dig selv, sig selv, os selv, jer selv, dem selv, sig</i>
d.	Possessive pronominer	mit, dit, hans, hendes, dens, dets, sin, vores, jeres, deres
e.	Interrogative pronominer	<i>hvad, hvem, hvilken...</i>
f.	Indefinite pronominer	nogen, alle, hver, ingen, man, ...

Determinativer: (12b)

(15) En. a.	Artikler	<i>en, et, den, det</i>
b.	Demonstrative determinativer	denne, dette, disse, den her, ...
c.	Possessive determinativer	mit, dit, hans, hendes, dens, dets, sin, vores, jeres, deres
d.	Interrogative determinativer	<i>hvad for en, hvilken...</i>
e.	Kvantorer	nogen, alle, hver, ingen, ...

DP-analysen tillader ligeledes en relativt ligefrem analyse af de specielle tilfælde hvor et personligt pronomen forekommer i rollen som en determinativ, (16b).

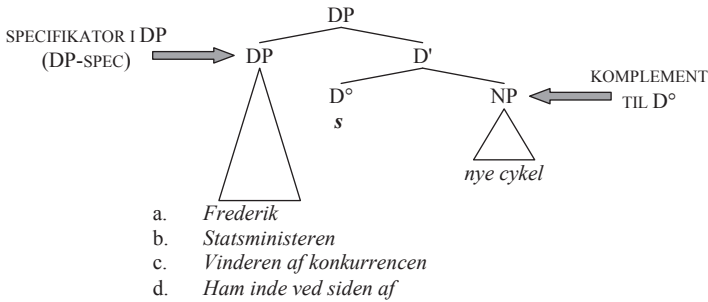
(16) En. a.	<u>De</u> studerende sætter stor pris på <u>de</u> deltidsansatte lærere.
b.	<u>Vi</u> studerende sætter stor pris på <u>jer</u> deltidsansatte lærere.

(17) a.	$ \begin{array}{c} \text{DP} \\ \\ \text{D}' \\ \swarrow \quad \searrow \\ \text{D}^\circ \quad \text{NP} \\ \textit{de} \quad \\ \quad \quad \text{N}' \\ \quad \quad \\ \quad \quad \text{N}^\circ \\ \quad \quad \textit{studerende} \end{array} $	b.	$ \begin{array}{c} \text{DP} \\ \\ \text{D}' \\ \swarrow \quad \searrow \\ \text{D}^\circ \quad \text{NP} \\ \textit{vi} \quad \\ \quad \quad \text{N}' \\ \quad \quad \\ \quad \quad \text{N}^\circ \\ \quad \quad \textit{studerende} \end{array} $

2. Possessive elementer i nominalgruppen (DP-spec eller GP)

Endnu en konsekvens af DP-analysen er at den muliggør en analyse af possessive udtryk hvor denne type konstituenten befinder sig i specifikator-positionen i DP (altså i DP-spec), jf. fx Carnie (2007: 199), Chomsky (1995: 246, (8a)) og mange andre, se (18) & (19).

(18)

- (19) Da. a. [DP [Frederik] -s [NP nye cykel]] er blevet stjålet.
 b. [DP [Statsministeren] -s [NP nye cykel]] er blevet stjålet.
 c. [DP [Vinderen af konkurrencen] -s [NP nye cykel]] er blevet stjålet.
 d. [DP [Ham inde ved siden af] -s [NP nye cykel]] er blevet stjålet.

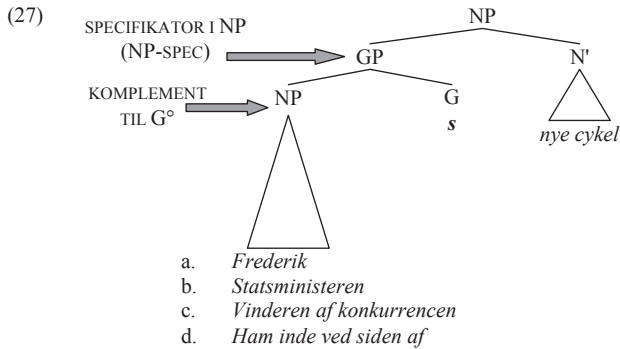
Denne type analyse har to fordele: Før det første forudsiger den at det possessive element or fx artikler ikke kan forekomme sammen, idet der ikke er plads i D° til både et possessivt -s og en artikel.

- (20) Da. a. * [DP [Frederik] -s den [NP nye cykel]] er blevet stjålet.
 b. * [DP [Statsministeren] -s den [NP nye cykel]] er blevet stjålet.
 c. * [DP [Vinderen af konkurrencen] -s den [NP nye cykel]] er blevet stjålet.
 d. * [DP [Ham inde ved siden af] -s den [NP nye cykel]] er blevet stjålet.

For det andet forudsiger den at et possessivt -s ikke nødvendigvis forekommer umiddelbart til højre for substantivet (som det ville være tilfældet hvis det var et "rigtig" kasusflektionselement), men derimod til højre for hele den DP som udgør det possessive element (possessoren).

- (21) Da. a. * [N° Vinderens] af konkurrencen nye cykel
 b. [DP [Vinderen af konkurrencen]]s nye cykel
- (22) En. a. * The [N° winner's] of the competition new bicycle
 b. [DP The winner of the competition]s new bicycle
- (23) Da. a. * [N° Mandens] inde ved siden af nye cykel
 b. [DP Manden inde ved siden af]s nye cykel
- (24) En. a. * The [N° guy's] next door new bicycle
 b. [DP The guy next door]s new bicycle
- (25) Da. a. * De [N° borgeres] der ikke stemte egen skyld
 b. [DP De borgere der ikke stemte]s egen skyld
- (26) En. a. * The [N° citizens's] who did not vote own fault
 b. [DP The citizens who did not vote]s own fault

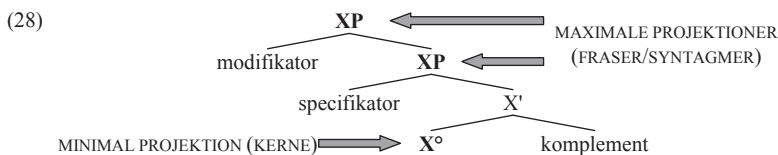
Inden for en NP/Det-analyse foreslår Jensen (1994, 2012) og Vikner & Jensen (2002) en alternativ analyse af possessive konstruktioner, som involverer en GP (= Genitive Phrase), se (27).

GP-analysen kan også gøre rede for de to datasæt ovenfor:

- (20), idet NP-spec enten kan være en determinativ eller en GP, og
(21)-(26), idet G° følger efter en hel NP, og ikke kun efter substantivet/
N°.

Indtil nu er forskellene mellem de to analyser af possessive konstruktioner (DP-spec-analysen som er en del af DP-analysen vs. GP-analysen som er en del af NP/Det-analysen) således ikke forskelle i den empiriske dækning, men derimod forskelle i de teoretiske antagelser. DP-spec-analysen antager en version af X-bar-teorien der ser ud som i (28).

I denne analyse kan der kun adjungeres på fraseniveauet og ikke på X'-niveauet, og alle projektioner har et fraseniveau. GP-analysen derimod antager ikke bare (28), men også yderligere to ting, nemlig

- muligheden for at adjungere til X-bar-konstituenten (også selvom den konstituent der adjungeres ikke er en X-bar-konstituent, men derimod en XP) og

- muligheden for at nogle projektioner inkluderer et fraseniveau (G og N), hvorimod andre ikke inkluderer et fraseniveau (Det).

I resten af denne artikel vil jeg fokusere på nogle af forskellene mellem de empiriske konsekvenser af DP-analysen som diskuteret ovenfor og de empiriske konsekvenser af GP-analysen, som diskuteret hos Jensen (2012).

2.1 Svarer possessive pronominer til -s eller til drengens?

Som Jensen (2012: 111) siger, svarer et possessivt pronomen i GP-analysen til en hel GP, (29), hvorimod et possessivt pronomen i DP-spec-analysen kun svarer til det possessive -s, (30).

- (29) Da. a. [GP [NP Vinderen af konkurrencen] s] nye cykel GP-ANALYSEN
 b. [GP _____ Hendes _____] nye cykel
- (30) Da. a. [DP Vinderen af konkurrencen] [D° s] nye cykel DP-spec-ANALYSEN
 b. [DP _____ Hendes _____] nye cykel

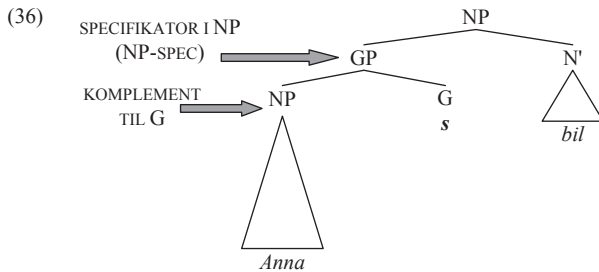
Idet han går ud fra at *hendes* substituerer hele strengen *Vinderen af konkurrencens*, mener Jensen (2012: 111) at sådanne data udgør et stærkt argument for GP-analysen.

Som det fremgår af (30), er DP-spec-analysen nødt til at sige at *hendes* substituerer hele strengen *Vinderen af konkurrencens*, men kun -s, og at forskellen mellem de to typer determinativer (D°), *hendes* vs. -s, er at kun det possessive pronomen (*hendes*) tillader at specifikator-positionen ikke er udfyldt. Dette er dog ikke nødvendigvis et minus, idet antagelsen af at possessive pronominer kun erstatter -s og ikke hele possessoren plus -s, understøttes af data i (31c-e): Nogle germanske sprog, herunder en variant af dansk, kan have en hel DP umiddelbart forud for et possessivt pronomen, og dermed bliver den tomme plads til venstre for *hendes* i (30b) til noget positivt, idet denne plads altså kan udfyldes i (31c-e).

(31)	Specifikator (i DP)	Kerne (D°)	Komplement (NP)
a. Dansk	Anna	-s	bil
b. Engelsk	Anna	's	car
c. Norsk	Anna	sin	bil
d. Vestjysk	Anna	hinner	bil
e. Sydtysk	Der Anna	ihr	Auto

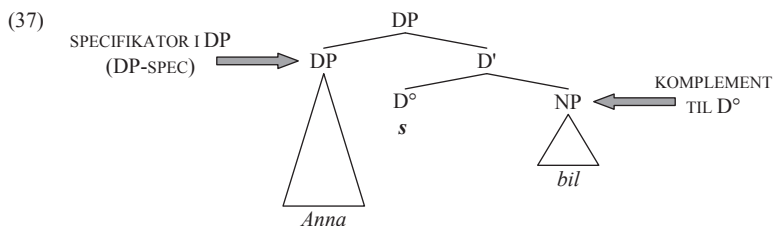
2.2 -s kræver at der også er en possessor

Jensen (2012: 115) gør opmærksom på at -s kræver at der også er en possessor, fx *Anna*, hvilket han mener følger mere naturligt af GP-analysen, (36), end af DP-spec-analysen, (37).

I GP-analysen, (36), udgør possessoren *Anna* komplementet til G, og derfor kan man antage at G, ligesom en præposition eller et transitivt verbum, forlanger et komplement. (Bemærk dog at G ville være noget yderst sjældent i dansk syntaks, nemlig en kerne der forekommer til højre for sit komplement.)

I DP-spec-analysen, (37), er en sådan antagelse umulig, idet kerner kun stiller syntaktiske krav til deres komplement og ikke til deres specifikatorer (jf. begrebet subkategorisering): Forskellige verber stiller syntaktiske krav til deres objekter, men ikke til deres subjekter (hvorimod et verbum stiller semantiske krav både til dets subjekt og til dets objekt). I DP-spec-analysen ville man derfor skulle sige at -s er klitisk og har brug for noget at klitisere til, (38).

- (38) Da. a. [DP Anna] [D° s] nye cykel er blevet stjålet.
 b. * [D° s] nye cykel er blevet stjålet.
 c. [D° Hendes] nye cykel er blevet stjålet.

Sådanne krav om at der skal være en “vært” at klitisere til, kender man også fra klitiske pronominer:

- (39) a. It. * Chi hai visto? La.
 b. Fr. * Qui as- tu vu? La.
 c. Ty. * Was hast du gesehen? Es.
 Hvem/Hvem/Hvad har du set? *Hende/Hende/Det*
- (40) a. It. Chi hai visto? Lei.
 b. Fr. Qui as- tu vu? Elle.
 c. Ty. Was hast du gesehen? Das.
 Hvem/Hvem/Hvad har du set? *Hende/Hende/Det*

Klitiske pronominer som i (39) forlanger ikke blot en vært, men de stiller faktisk også krav til hvilke kategorier der kan være vært. At stille krav til hvilken kategori der kan være vært for et klitisk element kendes også fra den klitiske negation, *-n't*, i engelsk, der i (41a,b) kan klitisere til *does*, men ikke til subjektet, *John*:

- (41) En. a. John does n't know it yet.
 b. * Why does John n't know it yet?
 c. Why does John not know it yet?

Jensen (2012: 114) siger endvidere at possessoren der går forud for *-s*, ikke kan bestå udelukkende af et possessivt pronomen, og han mener at dette kan forklares inden for GP-analysen, (36), idet *min* ville udgøre hele GP'en, således at der ikke ville være plads til *-s*. (Dette finder jeg nu ikke helt overbevisende, fordi jeg ikke forstår hvad der forhindrer *min* i at udgøre en hel GP inden i en NP der igen er inden i en anden GP, jf. træstrukturen med flere GP'er og NP'er inden i hinanden i Jensen 2012: 111, (9)).

Det er i hvert fald rigtigt at DP-spec-analysen ikke uden videre kan forklare sådanne data, men måske er der nogle særlige betingelser for elision. Bemærk at det er nødvendigt med en ret speciel kontekst for at fænomenet overhovedet kan iagttages, (43b,d), så måske er der noget generelt problematisk med elision i denne situation (måske er den eliderede konstituent, *mor* i (43b,d), indlejret for dybt?).¹

1 Börjars (2003: 154-155) bemærker for svensk at eksempler som (43d) ikke er så helt så umulige i flertal, hvilket efter min mening også gælder dansk: *??Peters forældres Jaguar kostede 1.000.000 £, men mines kostede 2.000.000 £.*

- (42) Da. Peters Jaguar kostede 1.000.000 £, men ...
 a. min Jaguar kostede 2.000.000 £.
 b. min _____ kostede 2.000.000 £.
- (43) Da. Peters mors Jaguar kostede 1.000.000 £, men ...
 a. min mors Aston Martin kostede 2.000.000 £.
 b. * min ___s Aston Martin kostede 2.000.000 £.
 c. min mors _____ kostede 2.000.000 £.
 d. * min ___s _____ kostede 2.000.000 £.

Endelig er der enkelte tilfælde af *-s* der ikke ser ud til at kræve tilstedeværelsen af en possessor i dansk:

- (44) Da. a. Det er Peters_s cykel.
 Da. b. Hvem er det _s cykel?
 Vestjysk c. Hvem er det sin cykel?

men det er ikke særlig produktivt (i hvert fald ikke for alle):

- (45) Da. a. Det kan være Peters_s cykel.
 b. *^{??} Hvem kan det være _s cykel?
- (46) Da. a. Det ligner Peters_s cykel.
 b. * Hvem ligner det _s cykel?

2.3 Paralleller mellem DP'er og sætninger (IP'er)

Sætninger analyseres som IP'er (Chomsky (1986: 3-8), Haegeman & Guéron (1999: 93-101), og mange andre), "inflection phrases", dvs. bygget op omkring den position der er hjemsted for den verbale inflektion (I°). Dette giver tre paralleller mellem DP'er og sætninger, i hvert fald ifølge DP-analysen, men ikke ifølge NP/Det-analysen:

Parallel 1: DP er en "funktionel" kategori ovenpå en NP, som er den leksikalske 'kerne, fx [_{DP} et [_{NP} billede]]. På samme måde er en IP en funktionel kategori ovenpå en VP, som er den leksikalske kerne i en sætning:

- (47) a. b.

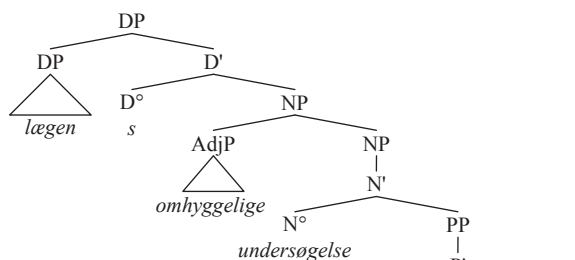
Parallel 2: Modifikatorer er adjungeret til den leksikalske projektion (NP eller VP) nedenunder den funktionelle kategori (DP eller IP). En NP kan modificeres af en AdjP som adjungerer til NP'en, hvor en VP kan modificeres af en AdvP som adjungerer til VP'en:

- (48) Da. a. Efter lægens omhyggelige undersøgelse af patienten ... (Træstrukturer i
 b. Fordi lægen omhyggeligt undersøgte patienten ... (50a,b) nedenfor)

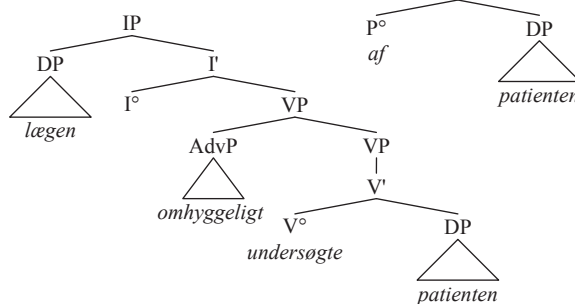
Parallel 3: Subjektpositionen er en specifikator-position. Subjektet i en DP er i DP-spec, subjektet af en sætning er i IP-spec.

- (49) Da. a. Efter lægens omhyggelige undersøgelse af patienten ... (Træstrukturer i
 b. Fordi lægen omhyggeligt undersøgte patienten ... (50a,b) nedenfor)

- (50) a. *Efter*

- b. *Fordi*

2.4 C-kommando og koreference

Der findes en særlig relation mellem to knuder i et træ, nemlig den såkaldte *c-kommando*, som har vist sig at være yderst nyttig:

- (51) **C-kommando:** X c-kommanderer Y hvis og kun hvis
 a. alle konstituerer der indeholder X indeholder også Y,
 b. hverken X eller Y dominerer hinanden.

(52) Med andre ord:

Hvis Y enten er søster til X eller del af en søster til X, så bliver Y c-kommanderet af X.

(53) Med andre ord en gang til :

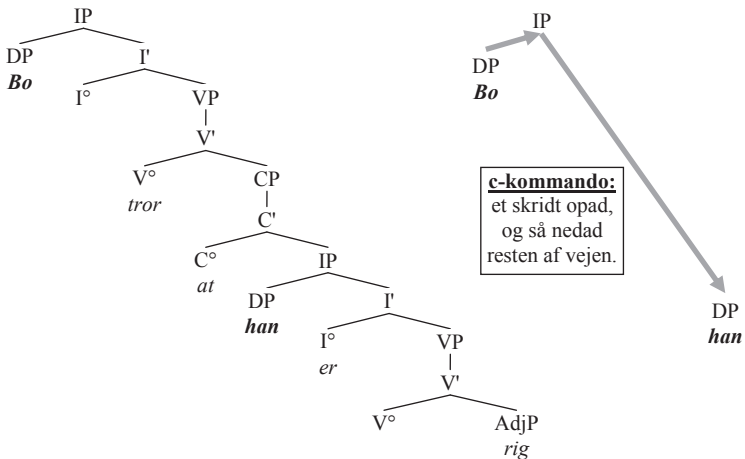
Hvis man kan komme fra X til Y i træet ved at tage et skridt opad, og så klatre ned resten af vejen, så må X c-kommandere Y.

C-kommando bruges i mange forskellige generaliseringer, fx angående reflek-sive pronominer (se fx Vikner (1985)), eller angående negative polaritetssele-menter (se fx Vikner (2011)), eller angående koreference mellem personlige pronominer og DP'er:

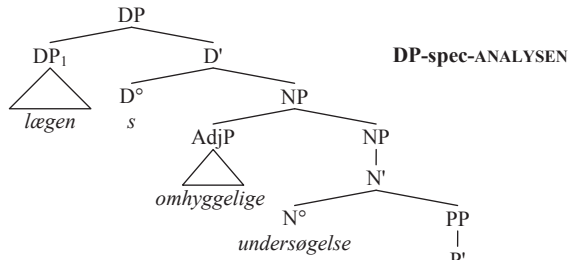
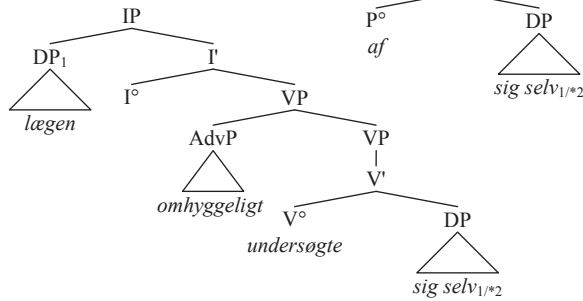
- (54) a. Et reflexiv skal c-kommanderes af en koreferentiel DP inden for den samme sætning.
 b. Et pronomen kan kun c-kommanderes af en koreferentiel DP uden for dens egen sætning.
 c. En ikke-pronominel DP kan aldrig c-kommanderes af en koreferentiel DP.

- (55) Da. a. Idet Bo tror at han er rig ... NAVN C-KOMMANDERER PRONOMEN, KOREFERENCE MULIG
 b. Idet han tror at Bo er rig ... PRONOMEN C-KOMMANDERER NAVN, KOREFERENCE UMULIG

(56) *Idet*

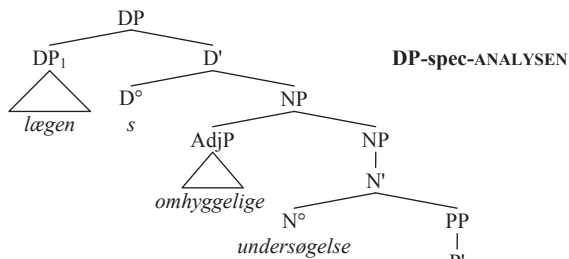
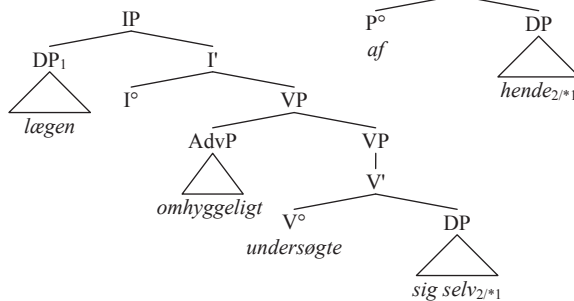

På grund af parallelerne mellem sætningen og DP'en fra afsnit 2.3 giver DP-analysen de ønskværdige og parallelle forudsigelser for hvorfor der kan og skal være koreference i (57a,b), idet et reflexiv som sagt skal c-kommanderes af en koreferentiel DP inden for den samme sætning.

(57) a. *Efter*b. *Fordi*

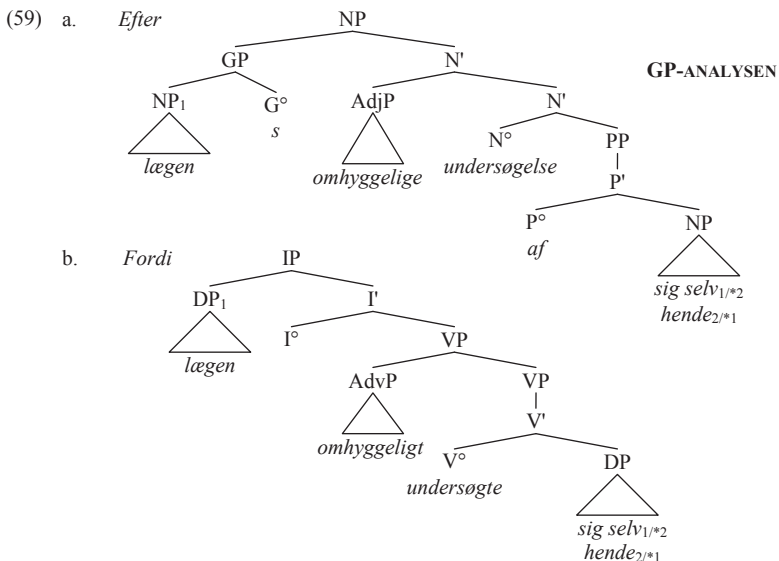
(Begge beskriver lægens undersøgelse af lægen selv.)

DP-analysen giver ligeledes de ønskværdige og parallelle forudsigelser for hvorfor der umuligt kan være koreference i (58a,b), idet et pronomen som sagt ikke kan c-kommanderes af en koreferentiel DP inden for dens egen sætning.

(58) a. *Efter*b. *Fordi*

(Begge beskriver lægens undersøgelse af en anden person end lægen selv.)

På grund af den manglende parallelitet mellem NP og sætningen i NP/Det-analysen vil *lægen* imidlertid ikke c-kommandere “objektet” *sig selv/hende* i NP’en i (59a) på samme måde som den gør i sætningen i (59b), og derfor vil forudsigelserne være at der i (59a) ikke kan være koreference med *sig selv*, men at der godt kan være koreference med *hende*.

Imidlertid er der ingen af disse to forudsigelser (genereret af NP/Det-analysen) angående (59a) der holder stik², i modsætning til de forudsigelser der blev genereret af DP-analysen, og som blev diskuteret i forbindelse med (57) og (58).

2 Bemærk at det er en fejl i Jensen (2012: 123) når der står at GP-analysen giver den korrekte analyse af hans eksempel (47), *en fars billede af ham*. Der står lige efter (47) at fordi *en far* ikke c-kommanderer *ham* (ifølge GP-analysen), kan der ikke være binding, men når der IKKE er binding af et pronomen som *ham*, så er forudsigelsen netop at koreference er MULIG. Dette passer ikke med fakta, idet koreference helt klart ikke er mulig mellem *en far* og *ham* i det pågældende eksempel, *en fars billede af ham*, og GP-analysens forudsigelse holder dermed ikke stik.

3. Konklusion

- (1.1) I NP/Det-analysen er *stor dyreven* uden en determinativ kun en N', og man ville derfor ikke nødvendigvis forvente at den kunne forekomme uden NP-niveauet, men det gør den, se (4) og (6). I DP-analysen er *stor dyreven* uden en determinativ en fuld NP, og man kunne derfor godt forestille sig at den kunne forekomme uden noget DP-niveau.
- (1.2) De klare paralleller mellem mange pronominer og determinativer passer bedre i DP-analysen (hvor både pronominer og determinativer er D^o) end i NP/Det-analysen (hvor pronominer er N og determinativer er Det).
- (2.) Det er muligt at modificere både DP-analysen og NP/Det-analysen så de er kompatible med possessive udtryk. I NP/Det-analysen er possessoren en GP. I DP-analysen er possessoren i DP-spec. GP-analysen kræver dog tilføjelser til X-bar-strukturen, hvilket DP-spec-analysen ikke gør.
- (2.1) Det kunne se ud som om det var en fordel for GP-analysen at de possessive pronominer, fx *hendes*, svarer til en hel GP, fx *Annas*. Men syntaksen i tre sprog der er nært beslægtet med dansk, nemlig vestjysk, norsk og sydtyisk, understøtter den analyse at det possessive pronomen kun svarer til -s og ikke til hele possessoren.
- (2.2) Det at -s kræver at der er en possessor, er uproblematisk for GP-analysen, men ikke for DP-spec-analysen. På den anden side er det i GP-analysen nødvendigt at antage at G er en kerne der kommer efter sit komplement, og den konfiguration findes ellers så godt som aldrig på dansk.
- (2.3) En række paralleller mellem DP og sætningen passer bedre med DP-analysen end med NP/Det-analysen.
- (2.4) Data fra c-kommando og koreference kan forklares i DP-spec-analysen, men ikke i GP-analysen.

Jeg tilhører derfor stadig den gruppe af lingvister der en gang var tilhængere af en NP/Det-analysen, men nu er tilhængere af en DP-analyse, hvor possessive udtryk forekommer i DP-spec.³

3 Tak til Ken Ramshøj Christensen, Tanya Karoli Christensen, Per Anker Jensen, Johannes Kizach, Anne Mette Nyvad, Carl Vikner, Johanna Wood og en anonym bedømmer, til deltagerne i Grammatiknetværkets konference i Ebeltoft, oktober 2013, til deltagerne i *Workshop on the Similarities and Differences between Clauses and Nominals*, Aarhus Universitet, december 2012, og til de studerende i de af mine syntakskurser der har handlet om DP. Forskningen bag denne artikel blev oprindelig udført som del af projektet "Ligheder og forskelle mellem sætninger og nominalgrupper - sammenlignende syntaks på tværs af teoretiske tilgange", finansieret af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation.

Henvisninger

- Abney, S. (1987). *The English noun phrase in its sentential aspect*. PhD-afhandling, MIT.
- Börjars, K. (2003). Morphological status and (de)grammaticalisation: the Swedish possessive, *Nordic Journal of Linguistics* 26.2, 133–163.
- Carnie, A. (2007). *Syntax – a generative introduction*. Oxford: Blackwell.
- Chomsky, N. (1981). *Lectures on government and binding*. Dordrecht: Foris.
- Chomsky, N. (1986). *Barriers*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Chomsky, N. (1995). *The minimalist program*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Delsing, L.-O. (1993). *The internal structure of noun phrases in the Scandinavian languages*. PhD-afhandling, Lunds Universitet.
- Delsing, L.-O. (1998). Possession in Germanic, i A. Alexiadou and C. Wilder (red.) *Possessors, predicates and movement in the determiner phrase*. Amsterdam: John Benjamins, 87–108.
- Haegeman, L. & J. Guéron. (1999). *English grammar: a generative perspective*. Oxford: Blackwell.
- Hansen, E. & L. Heltøft: (2011). *Grammatik over det danske sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hellan, L. (1986). The headedness of NPs in Norwegian, i H. van Riemsdijk & P. Muysken (red.) *Features and projections*. Dordrecht: Foris, 89–122.
- Jensen, P.A. (1994). Genitive Phrases in Danish, i M. Herslund (red.): *Noun phrase structures*, Copenhagen Studies in Language 17, 47-92. København: Samfundslitteratur.
- Jensen, P.A. (2011). Mikkelsens tillægssald i et generativt perspektiv, foredrag ved symposiet *Mikkelsens Ordføjningslære 100 år*. Aarhus Universitet, 13.-14. oktober 2011.
- Jensen, P.A. (2012). Genitiv-syntaks: Er *s* et D eller et G, i C. Bache, A. Holsting & U. Kjær Nissen (red.) *Ny forskning i grammatik* 19, 106-128. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Jysk Ordbog*, www.jyskordbog.dk, Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Aarhus Universitet (undersøgt 02.02.2014).
- Julien, M. (2005). *Nominal phrases from a Scandinavian perspective*. Amsterdam: Benjamins.
- Nielsen, B. Jul. (1986). Om pronominet *sin* i jysk, *Danske Folkemål* 28, 41–101.
- Postal, P. (1966). On so-called “pronouns” in English, i F.P. Dinneen (red.) *Report of the seventeenth annual round table meeting on linguistics and language studies*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 177–206.

- Radford, A. (1988). *Transformational grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vikner, C. & P.A. Jensen. (2002). A Semantic Analysis of the English Genitive – Interaction of Lexical and Formal Semantics, *Studia Linguistica* 56.2, 191-226.
- Vikner, S. (1985). Parameters of Binder and of Binding Category in Danish, *Working papers in Scandinavian syntax* 23. <www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn85a.pdf>
- Vikner, S. (2011). Trees and Fields and Negative Polarity, *Hermes – Journal of language and communication in business* 47, 39-55. <www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn11a.pdf>

